



ŽMOGAUS MEILĖS

Antanas Paškus

Antanas Paškus

ŽMOGAUS MEILĖS



"Katalikų pasaulio" leidykla
Vilnius, 1995

UDK 177
Pa 351

ISBN 9986-04-027-2

© Antanas Paškus, 1995

© "Katalikų pasaulio" leidykla, 1995

TURINYS

<i>PRATARMĖ</i>	5
 I. LYTIS ŽMOGIŠKOSIOS EGZISTENCIJOS AUDINYJE	7
1. Lytinės skirtybės biologinėje plotmėje	8
2. Lyčių skirtumai psichologijos požiūriu	19
Komunikacijos skirtybės	20
Inteligencijos skirtumai	27
Asmenybės skirtumai	31
3. Dvasinės lyčių skirtybės	38
 II. MEILĖ ŽMOGIŠKOJO BUVIMO PLOTMĖJE ...	48
1. Pažiūra į žmogų - pažiūra į meilę	49
2. Seksualinė meilė	57
3. Erotinė meilė	66
4. Prieraišioji meilė (meilumas)	79
5. Draugų meilė	89
Draugystė	91
Dvasinė draugystė	97
6. Krikščioniškoji meilė	103
Agapė - ne erosas	104
Agapė - krikščioniškoji meilė	109

III. NUO VENEROS IKI AGAPĖS	115
1. Venera krikščionybėje	117
2. Erosas be Veneros ?	126
3. Gebėjimas mylėti	137
Prieraišus priklausomumas	139
Savivertės pradžia - laisvės pradžia	142
CITATŲ ŠALTINIAI	152

PRATARMĖ

Paskutiniai dešimtmečiai siaubingai išjudino žmogiškosios meilės kodus. Pavertė ją nuolaužomis ne vien tik teoriniuose svarstymuose, bet ir praktiniame gyvenime. Vieniems ji tapo biologiniu fenomenu, kitiems cheminiu patrauklumu ar aki-mirkos igeidžiu. Iškraipytų jauslinių formų, ji virto reklamos įrankiu ir net rinkos preke. Mat reklamų specialistai moka subtiliai pasinaudoti žmogaus troškiu mylėti ir būti mylimam.

Taip pat ir kasdieninės patirties aplinkoje galima išžiūrėti meilės sampratos išsigimimą ir pačios meilės nuskurdinimą, sumenkinimą. Nūdien tiek daug apie meilę kalbama (ypač šventyklose), bet vis tiek ji nebeturi stiprios įtakos žmonių gyvenimui. Neatrodo, kad nūdienė meilės idėja apimtų draugystę, pagarbą, supratimą, pakantumą, užuojautą, džiaugsmą, gerumą, paslaugumą ar tą pamatinį altruizmą, kuriuo remiasi kito asmens buvimo pripažinimas.

Dar taip neseniai skambėjo revoliuciniai šūkiai, žadantys išlaisvinti meilę iš legalizmo ir visuomeninės priespaudos grandinių. Tačiau ši revoliucija, kaip ir kitos, buvo stumiama ardančios neapykantos. Revoliucijai laimėjus, iš jos padarinių galima atpažinti, kad "mūsų dienų sekuliarinė kultūra pasižymi visur prasiskverbiančia sekso neapykanta ir jo baime" (Christopher Derrick). Koks paradoksas!

Kitas paradoksas. Šiandien Vakaruose vienintelė Veneros (sekso) užtarėja ir gynėja yra krikščionybė (nebūtinai jos nariai), ypač katalikiškoji krikščionybė. Ji Venerai atvėrė savo-

sios šventyklos duris, pripažindama jai duotas prigimties teises. Mat krikščioniškoje sampratoje visos meilės išraiškos, visos žmogaus meilės turi kažką, kas traukia jas visas Dievop, savojo šaltinio link. Šia prielaida ir remiasi žmogiškųjų meilių apologija. Ta pačia kryptimi kaupiasi ir autoriaus mintys, bandydamos meilės atlaužas sujungti į vientisą meilės prasmę.

Bet antai susiduriame dar su kitu paradoksu. Moterų išsilaisvinimo (ne emancipacijos) kraštutinis sparnas stengiasi žmoniją, bent psichologiškai, padaryti vienalytę: vyrus sumoterinti ir moteris suvyrinti. Tam užmojui pavykus, pradingtų pusė žmonijos. Lyčių spalvingumas virstų 'unisekso' monotonią. Štai dėl ko į meilės apologiją autorius įvedė ir lyčių skirtingumo apologiją.

Pagaliau reikia pažymėti, kad visų čia svarstomų klausimų prieiga nėra moralinė (knygos puslapiuose skaitytojas moralizavimo nerąs), o, sakytume, religinė-psichologinė, religinė plačiąja prasme. Vis dėlto meilės "klodų kroviny" išryškina mas krikščioniškosios meilės šviesa. Tačiau ir nekrikščioniškosios nuostatos skaitytojas, išleidęs tą dalį (dieviškąją meilę), ras, autoriaus įsitikinimu, pagalbių išvalgų.

Galiausiai, užsklendžiant išanginį žodį, tebūna leista autoriui pareikšti nuoširdžią padėką dr. Rožei Šomkaitei, ne tik šios, bet ir beveik visų kitų autoriaus knygų mecenatei.

Antanas PAŠKUS

I

LYTIS ŽMOGIŠKOSIOS EGZISTENCIJOS AUDINYJE

Žmogus yra įvairių tikrovės plotmių susitikimo taškas.

Rudolf Eucken

Kaip žmoguje susibėga įvairūs tikrovės matmenys, lygiai taip ir jo lytiškume matyti tų matmenų atspindžiai: biologinis, psichologinis, socialinis, filosofinis ir religinis-teologinis. Kiekvienas iš jų vienokia ar kitokia proporcija, storesniais ar plonesniais pluoštais įsipina į žmogiškojo lytiškumo audinį. Taigi jie neišvengiamai veikia asmenybės vystymąsi bei individo gyvenimą moterystėje ar viengungystėje. Užtat, norint užčiuopti žmogiškosios meilės prasmę, privalu į ją pažiūrėti iš anų tikrovės plotmių perspektyvos.

Pagal krikščioniškąją antropologiją, žmogiškasis asmuo egzistuoja tik kaip 'dvilypės' vyro ir moters versijos. Nėra tokio daikto kaip vyriškasis asmuo ir moteriškasis asmuo. Yra tik žmogiškasis asmuo, pasireiškiantis specifiniais moters ir vyro pavidalais. Moteris yra asmuo savo savitu būdu (būdama moterimi) ir vyras yra asmuo taip pat savitu būdu (būdamas vyru). Žinoma, tuo neneigiamos vyro ir moters biologinės skirtybės. Priešingai, pilnutinė žmogaus samprata jas stipriai pabrėžia, įpindama į vientisą žmogiškojo būsmo audinį. "Lytiškumas nėra atskira specializuota zona ar sektorius, bet žmogiškos būtybės sąlygojimas, kuris paliečia visą

asmenį, visa, kas tik žmogiška", - aiškina vokiečių teologas Walter Kasper¹.

Iš tiesų šiuolaikiškoji antropologija akcentuoja ne tik žmogiškosios būtybės gamtiškumą, bet ir jos kultūrinį sąlygotumą. Tai darydama ji nuslysta net į kraštutinius. Pvz., ortodoksinis marksizmas ir jo naujieji variantai teigia, kad lyčių elgesio skirtumai išimtinai priklauso nuo visuomeninių sąlygų. O kai kurios liberalizmo formos (Simone de Beauvoir) iš viso atmeta įgimtą lyčių diferenciaciją (skirtybes), tvirtindamos, kad į pasaulį moterimi neateinama, bet moterimi tampama. Lyčių skirtybes esą sąlygoja ne prigimtis, o suvisuomeninimo (socializacijos) vyksmas. Už šios prielaidos ir tūno radikalaus feminizmo šaknys.

Apskritai šiandieninėje vakarietiškoje visuomenėje lyties skirtumai taip suniveliuoti, kad jie neteko savo spalvingumo ir reikšmingumo. Tokios būklės negalėjo nepastebėti iškilusi humanistinės psichologijos atstovas Erich Fromm. Jo žodžiais tariant, "lyčių poliariškumas dings. O su juo ir erotinė meilė, kuri paremta šiuo poliariškumu. Moterys ir vyrai darosi tokie pat, vienodi, lygūs priešingi poliai"². Štai čia ir reikėtų klausti, ar iš tiesų gamtos mokslai duoda pagrindo lyčių poliariškumo niveliacijai visuomenėje.

1. Lytinės skirtybės biologinėje plotmėje

Akivaizdžiausiai lyčių skirtumai matyti iš tų morfologinių žymių, kurios žadina seksualinius-erotinius jausmus, pvz., moters krūtys vakarietiškoje kultūroje. Tačiau biologija jas laiko antrinėmis savybėmis. Mat jos neturi esminio ryšio su gimdymu (dauginimusi) ir pasirodo tik puberteto metu ar jam praėjus, taip kaip, sakykime, vyrų barzdos žėlimas ar moterų krūtų vystymasis. Šie

lyčių bruožai nėra absoliučiai pastovūs, nes jais galima manipuliuoti. Pvz., hormonais galima moterims išdaiginti barzdas ar sukelti pieno liaukų atrofiją.

Pirminėmis biologinio lytiškumo savybėmis laikomos tos žymės, kurios yra būtinos gimdymui bei rūšies palai-
kymui. Vyrų lytiniai organai, pvz., gamina sėklas (sper-
mas), o moterų - kiaušinėlius. Moterys pastoja, gimdo
vaikus, juos savo pienu maitina. Šios funkcijos susiju-
sios su hormonų sistemos ir anatomijos skirtumais. O tie
skirtumai yra universalūs, biologiškai sąlygoti, ir jų ne-
gali pakeisti visuomeniniai poveikiai. Priešingai, biolo-
giniai veiksniai gali sukelti palinkimą elgtis tam tikru,
savitu būdu. Pvz., berniukai, kūdikystės fazei praėjus,
visomis tolesnėmis vystymosi stadijomis būna fiziškai ak-
tyvesni ir agresyvesni už mergaites. Dėl viso to iš dalies
"kalti" vyriškieji hormonai.

Visi embrionai pradeda vystymąsi moteriškąja krypti-
mi. Nors, tiesą pasakius, jie turi visus įrengimus tapti bet
katra lytimi: vyriškąja ar moteriškąja. Vienintelis raktas,
nulemias embriono lytį, tūno paslėptas genetiniame kode,
23-iojoje chromosomų poroje. Jei gemalas iš tėvo paveldė-
tų Y chromosomą, po šešių vystymosi savaitių genas duo-
tų ženklą pradėti vyriškosios lyties raidą. Tuo tarpu hor-
monai pradeda ruošti abiejų lyčių smegenis puberteto meto
pasikeitimams, kurie įvyks tik po kokių 12-13 metų. Vyrų
ir moterų hormonų gamyba, ypač prasidėjus pubertetui,
būna skirtinga. Pvz., vyrų organizme androgenų gamini-
mas esti dvigubai didesnis negu moterų. Tuo tarpu estro-
genų kiekis būna daug didesnis moterų organizme.

Normalus embrionas paveldi 23 chromosomas iš tėvo
ir 23 iš motinos. 23-ioji šių chromosomų pora ir nustato,
kokios lyties bus kūdikis: berniukas ar mergaitė. Iš mo-
tinos embrionas visada gauna X chromosomą. O iš tėvo
kartais gauna X, kartais Y chromosomą. Pirmuoju atve-
ju, gavus X chromosomą, embrionas bus moteriškos ly-

ties. O antruoju atveju, paveldėjus Y chromosomą, jis bus vyriškos giminės. Kaip minėjome, maždaug šeštą gemalo raidos savaitę Y chromosoma ir pradeda "suvyrinimo" vyksmą. Vadinasi, genai nusprendžia, kas bus vyras ir kas moteris. Kažin?

Biologijos mokslams paaiškėjo, kad genai nelemia asmens lyties tiesioginiu, paprastu būdu. Individas, ir turėdamas XY chromosomas, vyro genetinę sudėtį, gali nešioti moteriškus lyties organus, atrodyti ir elgtis kaip moteris. Priešingai, kitas individas, turėdamas XX, moterišką chromosomų sudėtį, gali tapti vyru. Lyties (sekso) hormonai nusprendžia, ar gemalas (grupė ląstelių, turinčių XY ar XX chromosomas) pavirs vyriška, ar moteriška būtybe. Nuosprendis padaromas pirmomis nėštumo savaitėmis. Y chromosomos yra būtinos, kad lytinės liaukos (gonados) pavirstų sėklidėmis, vyriškosiomis lytinėmis liaukomis. O tos vyriškosios liaukos (testės) savo ruožtu išskiria androgenus, vyriškuosius hormonus, kurie leidžia išsivystyti vyriškajam organui (penis). Nesant Y chromosomos, gonados tampa kiaušidėmis.

Kai kurie vyro ir moters biologinių ir psichologinių skirtumų tyrinėtojai daro tokią išvadą: "Vyrai ir moterys yra nuo pat pradžių iš pagrindų skirtingi... Individo paveldėta lytis paveikia visas jo kūno celes. Visos moters kūno ląstelės yra skirtingos nuo bet kokio 'chromosominio vyriškio' celių"³. Ypač nemaža reikšmingų duomenų sukaupta hormonų srityje. Šiuo atžvilgiu įdomūs June Reinisch (Rutgers University) tyrinėjimų rezultatai apie hormonų veiklą fazėje prieš gimdymą⁴.

Ji tyrinėjo asmenybės vystymąsi tų berniukų ir mergaičių, kurių motinos nėštumo metu buvo gydomos lytiniais (steroidais) hormonais. Vaikai, kurių motinoms buvo duodama progestino (sintetinio progesterono, skatinančio androgenų veikimą), rasti besantys labiau nepriklausomi, didesni individualistai, labiau savimi pasi-

kliaujantys, savarankiškesni nei vaikai tų motinų, kurios buvo gydomos estrogenais (moteriškais hormonais). Palyginus šiuos vaikus (patyrusius neįprastas chemines sąlygas gimdoje) su jų broliais ir seserimis, rasti tie patys asmenybių skirtumai.

Buvo minėta, kad moteriškojo embriono 23-ioji chromosomų pora susideda iš dviejų X chromosomų (XX). Iš tėvo gauta X chromosoma daugiau ar mažiau padvigubina iš motinos paeinančią genetinę informaciją. Šitoks dvejinimas veikia moters naudai. Jei, sakykime, viena motinos X chromosoma turėtų kokių nors galimų mirtinų genetinių nenormalumų (anomalijų), tai kita, iš tėvo paveldėta, chromosoma gali tų anomalijų padarinius panaikinti. Beje, vyriškasis embrionas tokios apsaugos neturi. Kas įrašyta toje vienoje X chromosomoje, tas ir pasilieka. Prie tų labiausiai paveldimų, su X chromosoma susijusių anomalijų priskiriama daltonizmas (įgimtas nesugebėjimas skirti kai kurias spalvas, dažniausiai žalia ir raudona), hemofilija (paveldima kraujo nekresėjimo liga) ir disleksija (gebėjimo skaityti sutrikimas).

Vadinamieji lytiniai hormonai (estrogenai ir androgenai) atlieka ir daug platesnes funkcijas negu tik tos, susijusios su apvaisinimu ir nėštumu. Estrogenas reikalingas kiaušinėlio atpalaidavimui iš kiaušidės. Apskritai moters lytiškų hormonų užduotis yra laikyti moters kūną paruoštą kūdikio nešiojimui. Tačiau estrogenas turi įtaką ir kitoms kūno funkcijoms. Vienas iš tų uždavinių, pvz., yra išlaikyti lanksčias kraujagysles, kad jos galėtų priimti daugiau kraujo nėštumo metu. O tai jau savaime sumažina arteriosklerozės (arterijų sienelių sukalkėjimo) riziką.

Estrogenas skatina kepenis, kad jos gamintų tirštuosius lipoproteinus (high density lipoprotein, HDL), kurie savo ruožtu leidžia kūnui veiksmingiau sunaudoti riebalus, juos suskaldant į karbohidratus. O besivystantis embrionas reikalauja daug karbohidratų, bet nepajėgia me-

tabolizuoti visų riebalų. Po to, kai embriono poreikiai būna patenkinti, motinos kūnas privalo suskaldyti likusius riebalus. Tą funkciją atlieka estrogenas, skatindamas kepenis gaminti tirštuosius lipoproteinus, kurie savo ruožtu pagelbsti arterijoms apsisaugoti nuo cholesterolio.

Priešingai, vyriškasis hormonas (testosteronas) sukelia daug didesnę skystųjų lipoproteinų (low-density lipoprotein) koncentraciją. Šitie lipoproteinai prisikabiną prie vidinių kraujagyslių sienelių, kurios dėl to susiaurėja ir pasidaro trapesnės. Toks reiškinys nesudaro pavojaus tiems vyrams, kurie yra fiziškai aktyvūs. Mat fizinės pratybos mažina skystųjų lipoproteinų kiekį. Žinoma, testosteronas "kaltas" ir dėl kitų su vyriška lytimi susijusių bruožų: barzdos, žemo balso, raumenų, plaučių pečių. Testosteronas gali turėti įtaką ir individo elgesiui, padidindamas agresiją, veržlumą, seksualinį stimulą.

Jei moterims duodama vyriško hormono (testosterono) injekcijų, jos ima rodyti padidėjusį libido ir agresyvumą. Todėl kartais testosteronas vartojamas pagelbėti moterims, nusiskundžiančioms nepakankama seksualine atliepa ("šaltumu"). Beje, toks gydymas neapsieina be pavoju. Davus per didelę hormonų dozę, moteriai gali pradėti rodytis vyriškos (fizinės) žymės: žemas balsas, plaukai ant smakro ir padidėjęs klitoris (varpelė). Moteriškų hormonų (estrogenų) davus vyrams, įvyksta priešinga reakcija: sumažėja libido ir agresija. Todėl šis hormonas buvo vartojamas "nuraminti" seksualiniams nusikaltėliams. Bet ir čia gali pasirodyti nepageidaujami padariniai: krūtų augimas, riebalų klodai apie šlaunis⁵.

Menopauzei (laikotarpis po visiško mėnesinių baigimosi) prasidėjus, estrogeno gamyba dramatiškai sumažėja. Vis dėlto ir to amžiaus moterys širdies kraujagyslių (kardiovaskuliariniams) sutrikimams lieka dvigubai atsparesnės už vyrus. Graham Colditz (Harvard'o medicinos

mokykla), stebėdamas 122 000 Amerikos gailestingųjų seserų sveikatą, surado, kad tos, kurios naudojo estrogenus po menopauzės, visu trečdaliu sumažino širdies priepuolio riziką. Deja, vyrams šis hormonas kol kas nieko nepadeda. Bandymuose, davus papildomą estrogeno dozę, vyrai "krito kaip musės nuo širdies priepuolio" (Elaine Eaker, Nacionalinis sveikatos institutas)⁶.

Anatomiškai skiriasi vyro ir moters dubuo, liemens apačios kaulų grupės. Vyrai linksta turėti piltuvėlio formos dubenį, kuris į apačią susiaurėja. Tuo tarpu moterų dubuo būna panašus į apačioje paplatėjusio vamzdžio formą. Vyro dubuo pritaikytas bėgimui, o moters - bėgimui ir vaikų gimdymui. Tiesa, dubens pavidalai turi nemažą individualių skirtumų, tačiau statistiškai šiuo atžvilgiu lyčių skirtingumai yra gana reikšmingi. Pvz., vokiečių tyrinėtojas Walter Schlegel surado statistinį ryšį tarp vyrų ir moterų iš lyties paskirties išplaukiančio elgesio ir dubens formos. Vyrai ir moterys su vyriško tipo dubeniu buvo linkę elgtis 'vyriškai', o vyrai ir moterys su moteriško tipo dubeniu krypto į 'moterišką' elgimosi būdą.

Šiems dviem dubenų tipams rasta ir psichologinių atitikmenų. "Vyriško tipo dubenį turintys, vienodai moterys ir vyrai, būna lydimi tokių polinkių: vadovauti, vyrauti (dominuoti), seksualiai aktyviai reikštis ir mėgti jaunesnius sekso partnerius ar partneres. Moteriško tipo dubuo siejasi su įsijautimu, įtaigumu ir senesnių seksualinių partnerių mėgimu"⁷. Regis, jau nebėra abejonių, kad androgenų išskyrimas prieš gimdymą nulemia dubens formą ir kai kuriuos psichinius polinkius. Tiesa, Schlegel'io rezultatai buvo iš dalies patvirtinti ir kitų tyrinėtojų (G.D.Wilson). Schlegel taip pat pastebėjo, kad vyrai homoseksualai dažniausiai turi moteriško tipo dubenį. Tai, rodos, būtų logiškas ryšys, nes vienaip ar kitaip hormonai yra įsivėlę į vyriškąją homoseksualizmą (G.Dorner, L.Ellis, M.A.Ames).

Statistika rodo, kad moterys gyvena ilgiau negu vyrai. Toji spraga anaiptol ne mažėja, o didėja. Pvz., Šiaurės Amerikoje 1945 m. moterų gyvenimo trukmės vidurkis buvo 67,9, o vyrų - 63,5 metų. Tuo tarpu 1984 m. moterų amžiaus vidurkis pakilo iki 78,2, o vyrų - iki 71,2 metų. Vadinas, gyvenimo trukmės spraga padidėjo nuo 4,3 iki 7 metų vyrų nenaudai. Šiandien gimusi mergaitė gali sulaukti 79 metų vidurkio. Septyneriais metais daugiau nei berniukas. Taigi vidutiniškai moterys gyvena septyneriais metais ilgiau nei vyrai. Kadangi šis skirtumas rastas ir kitose kultūrose, tai dauguma mokslininkų mano jį esant genetinės kilmės.

Manoma, kad 60% tos mirtingumo spragos sudaro socialinės, visuomeninės priežastys: rūkymas, gėrimas, nelaimės... (Žinoma, šiuo atžvilgiu moterys gali greit pasivyti vyrus.) Kitas vyrų ir moterų gyvenimo trukmės skirtumas (40%) paeina iš biologinių šaknų. Tiesa, moterys vidutiniškai praleidžia daugiau dienų sirgdamos lovoje negu vyrai. 1989 m. Jungtinėse Amerikos Valstijose moterys lankėsi pas gydytojus 756 milijonus kartų, o vyrai - apie 515 milijonų kartų. Bet apskritai vyrų ligos yra mirtingesnės. Mirties grėsmė vyrams didesnė visose amžiaus fazėse.

Gamta, lyg nujausdama mirtingumo pavojų, bando vyriškąją lytį apsaugoti. Pvz., 100-ui moteriškosios lyties embrionų būna apvaisinama 130-150 vyriškųjų embrionų. Kiekvienam šimtui gimusių mergaičių gimsta 105 berniukai. Skirtumas tarp gimstančių berniukų ir mergaičių skaičiaus sumažėja dėl to, kad organizmas daug didesnę vyriškų embrionų skaičių spontaniškai pašalina. Sulaukus 20 metų, šimtui merginų lieka 98 vaikinai. O tarp 65 ir senesnio amžiaus žmonių šimtui moterų telieka 68 vyrai.

Lyčių skirtumai pastebimi ir individo vystymosi procese. Mergaitės, pvz., gimsta su labiau subrendusiais skeletais negu berniukai. Bet jau pirmųjų gyvenimo me-

tų gale skeleto brendimu berniukai mergaites pasiveja ir jas pralenkia. Kai kurios studijos nurodo, kad naujagimės mergaitės būna kiek atliepesnės lietimui, o berniukai kūdikiai praleidžia daugiau laiko nemiegodami, budėdami. Taip pat berniukai kūdikystės fazėje anksčiau atliepia į regimuosius stimulus, o mergaitės - į garsus ir kvapus. Dvejų metų berniukams pradeda rodytis didesnio agresyvumo ženklų negu mergaitėms. Apie trečiuosius metus mergaičių žodinis pranašumas pranyksta. Tačiau apie 10-uosius ar 11-uosius metus jis vėl sugrįžta.

Vidutiniškai vyras būna 10% aukštesnis už moterį. O suaugusi moteris savo kūne nešioja du kartus daugiau riebalų nei vyras. Bet užtat vyras turi pusantro karto daugiau raumenų ir kaulų negu moteris. Po menopauzės moteris darosi nevaisinga, tuo tarpu vyro spermatogenezė tęsiasi net iki 80-90 su viršum metų amžiaus. Vidutiniškai vyro smegenys sveria daugiau nei moters. Apskaičiuojama, kad vidutiniškai baltosios moters smegenys sveria 1252 g, o baltojo vyro - 1392 g. Juodosios moters vidutinis smegenų svoris yra 1158 g, o juodojo vyro - 1286 g⁸. Minėjome, kad nuo pat gimimo moterys turi geresnę uoslę nei vyrai. Bet vyrai būna jautresni ryškiai šviesai ir gali pajusti subtilius šviesos pasikeitimus. Moterims sunkiau nuolat išlaikyti norimą svorį ir drauge pakankamai maitintis. Užtat lytiniai iškrypimai beveik išimtinai yra vyriškasis fenomenas⁹.

Pastaruoju metu imta tyrinėti vyro ir moters smegenų struktūrų skirtingumus. Pvz., Herbert Lansdell ir Jeanette McGlone (abu psichologai) rado, kad kairiosios smilkininės (lobus temporalis) smegenų skilties pažeidimai labiau sužalojo vyrų nei moterų kalbą (afazia). Tyrinėjant žmones su normaliomis ir sužalotomis smegenimis paaiškėjo, kad "nors vyrai ir moterys yra linkę naudoti tam tikroms kalbos funkcijoms, pvz., ištartų ir pa-

rašytų žodžių atpažinimui, vieną smegenų pusrutulį labiau negu kitą, moterys, rodos, remiasi mažiau vienu kuriuo pusrutuliu, negu tai daro vyrai", prieina išvada neuropsichologė Kimura¹⁰. Vadinasi, bent kalbos funkcijos vyrų yra daugiau lokalizuotos nei moterų.

Buvo atrasta (Norman Geschwind, Harvard'o medicinos mokykla), kad kalbinė smegenų dalis yra didesnė dešiniojoje negu kairiojoje pusrutulio pusėje. Bet šie anatomiciniai skirtumai yra mažesni moterų. Taip pat smegenų pusrutulius jungiąs pūsletasis kūnas (corpus callosum) ar bent jo dalis yra didesnis moterų. Neuropsichologė Marian Diamond (Kalifornijos universitete), lygindama žiurkių ir žiurkinų smegenų žievės storumą, pastebėjo, kad žiurkių storesnė kairiojo smegenų pusrutulio žievė, o žiurkinų - dešiniojo pusrutulio. Bet toli gražu ne visi pritaria, kad tyrinėjant gyvulių fiziologiją prieitos išvados būtų taikomos žmogaus fiziologijai.

Pogumburinė (hipotalaminė) smegenų sritis turi keletą branduolių, susijusių su vegetatyvinėmis funkcijomis ir su emociniais centrais. Priešoptinis priešakinis šitos srities branduolys tiesiogiai siejasi su lytiniu elgesiu. Vyrų šitoji pogumburinė dalis yra dvigubai didesnė negu moterų. Persodinus šios zonos audinius iš patino smegenų į patelės smegenis, ji priverčiama elgtis kaip patinas patelių atžvilgiu. Iki šiol tokie bandymai buvo atlikti tik su žiurkėmis.

Lokalizuojant psichologines funkcijas, prieita keletas bendrų išvadų. Vyrų kalbos funkcijos, regis, yra lokalizuotos kairiojo smegenų pusrutulio priešakyje ir užpakalyje, moterų beveik išimtinai - to paties pusrutulio priešakinėje dalyje. O žodžių reikšmės nustatymo funkcija vyrų yra lokalizuota kairiajame pusrutulyje, priešakinėje ir užpakalinėje dalyse, moterų - abiejuose smegenų pusrutuluose. Vyrų dešinysis smegenų pusrutulis yra labai išvystytas erdvės pajautimui, tokiam, koks reikalingas astronomijoje, skaitant žemėlapius, žaidžiant tenisą. Ap-

skritai moterų smegenų struktūra, bent jau kai kurioms funkcijoms (pvz., žodžių apibrėžimui, jų reikšmės nustatymui ir jų tinkamam vartojimui), yra labiau išsklaidyta. Todėl vyro smegenų sužalojimo padariniai labai priklauso nuo sužeidimo vietos, o moters smegenų - nuo sužeidimo apimties.

Iki šiol lyčių skirtumus aiškinant Šiaurės Amerikoje vyravo ir iš dalies tebevyrauja, ypač feministinėje ideologijoje, aplinkos sąlygojimo teorija. Anot jos, lyčių elgesio skirtumai esą sąlygojami aplinkos veiksnių. Įgimti palinkimai į abiejų lyčių skirtingą elgimąsi esą nereikšmingi¹¹. Paskutiniaisiais dešimtmečiais sukaupta tokia gausybė duomenų apie hormonų ir smegenų poveikį lyčių elgesio skirtingumams, kad aplinkos teorija darosi nebepriimtina. Ją, galima sakyti, išpažįsta tik pasišventę feministai/-tės, kurie ar kurios "čia duoda pirmenybę politiniams tikslams, o ne objektyviems faktams... jiems rūpi ne tiek, kas yra, bet kas, jų nuomone, turėtų būti"¹².

Norėdami parodyti, kas yra, bent prabėgomis suminėjome keletą išvadų, pabrėžiančių lyčių biologinius skirtumus. Išsamesnė anų darbų analizė prasilenktų su knygos temine kryptimi. Todėl geriau paklausykime, ką turi mums pasakyti šios srities žinovai.

Sociologo J.R.Udry vadovėlis "Santuokos socialinis kontekstas" ("The Social Context of Marriage") buvo ir tebėra mokyklose plačiai naudojamas. Pirmajame šios knygos leidime lyčių elgesio skirtynes jis aiškino socializacijos, suvisuomeninimo principu. Bet jau net prieš du dešimtmečius pakeitė savo nuomonę. Ir štai dėl ko. "Šiandien prieinama informacija padaro mano ankstesnius aiškinimus negaliojančius... Jau nebegalima tikėti, kad vyrai ir moterys ateina į pasaulį su tais pačiais elgsenos palinkimais"¹³. Vadinasi, jis jau nebetiki, kad aplinka visiškai sąlygoja lyčių elgesio skirtumus nepalikdama vietos biologijai.

Tarp skirtumų, kuriuos Udry laiko aiškiai susijusiais su androgenų buvimu ar nebuvimu embrione, yra ir vyro palinkimai į dominavimą, kompetenciją ir didelį energijos eikvojimą, ir moters polinkis rūpintis kūdikiais. Užtat jis išpėja, kad reikia būti atsargiems, kai imamės lyginti lyčių skirtumus. "Jei mes esame nuodugniai apsisprendę pašalinti lyčių vaidmens skirtumus, privalome pripažinti, kad neišvengiamai turėsime eiti prieš įgimtą organizmo palinkimą. Konkrečiai mes turėsime puoselėti moterų dominavimą ir bausti nuolankumą, tuo tarpu vyrų puoselėti nuolankumą ir bausti dominavimą. Niekas negali būti tikras, kokias kitas problemas gali sudaryti tokia socializacija"¹⁴.

Būdingas "atsivertimas" ir profesorės D.Halpern, dėčiusios aplinkos teoriją lyčių skirtumui paaiškinti. "Tuo metu man atrodė aišku, kad lyčių skirtingas gebėjimas galvoti priklausė nuo socializacijos būdų, dirbtinių žmogaus pastangų ir tyrinėjimo klaidų bei šališkumo ir išankstinio nusistatymo. Peržiūrėjusi keletą pėdų aukščio krūvą straipsnių, daugybę knygų... aš pakeičiau savo nuomonę... Per keletą pastarųjų metų surinkti duomenys pateikia įtikinančių argumentų už biologinių veiksnių svarbą"¹⁵.

Pagaliau neuropsychologė D.Kimura, studijavusi vyrų ir moterų smegenų funkcijas, priėjo prie tokios išvados: "Atrodo neišvengiamas faktas, kad vyrai ir moterys skiriasi genetiškai, fiziologiškai ir - daugeliu reikšmingų būdų - psichologiškai"¹⁶. Maždaug tos pačios nuomonės laikosi ir E.E.Maccoby ir C.N.Jaklin, parašiusios labai įtakingą veikalą "Lyties skirtumų psichologija" ("The Psychology of Sex Differences"). Ten jos pabrėžia psichologinius procesus, neneigdamos biologinio poveikio. Tačiau jos pačios prisipažįsta, kad, priklausydamos feministiniam judėjimui, negalėjo būti visai objektyvios lyčių skirtumo atžvilgiu. Šiaip ar taip, tolesniame skyriuje bandysime pagvildinti vyro ir moters psichologinius skirtingumus.

2. Lyčių skirtumai psichologijos požiūriu

Radikalaus feminizmo teoretikė Kate Millet tvirtina, kad lytis iš prigimties yra vienodos. Tesą tik dauginimosi-gimdymo sistemų, antrinių lyties bruožų, orgazminio pajėgumo, genetinės ir morfologinės struktūros skirtumai. Ji ir kitos feministinės idėjos draugės (C.Halkes, M.Daly, E.Moltmann) nepripažįsta jokių įgimtų vyrų ir moterų psichologijos skirtumų. Tuo tarpu, kaip jau buvo minėta, įvairių sričių mokslininkai kaupia vis naujus duomenis, kalbančius apie įgimtus protingojo gyvūno psichologijos ir kartu jo elgsenos, polinkių, protavimo stiliaus, temperamento lyčių skirtingumus.

Lytiniai skirtingumai individo elgsenoje pasirodo gana anksti. Vyriški kūdikiai, pvz., būna aktyvesni negu moteriškieji. Jie daugiau verkia, mažiau miega ir reikalauja daugiau dėmesio. Moteriškos lyties kūdikiai, regis, esti jautresni šalčiui, lietimui ir garsams, būna daugiau pasyvesni ir patenkinti. Kai kurie eksperimentai rodo, kad jau dvyliką gyvenimo savaitę mergaitės ilgiau žiūri į veidų paveikslus nei į geometrines figūras. Tuo tarpu berniukai nerodo jokios pirmenybės (preferencijos) nei veidams, nei figūroms. Tik vėliau jie pradeda domėtis geometrinėmis formomis. Apskritai berniukai žiūri ilgiau į visokios rūšies paveikslus.

Vystymosi psichologai tvirtina, kad 5-6 mėnesių mergaitės aptinka skirtumus žmogaus veidų fotografijose. To paties amžiaus berniukai to padaryti nepajėgia. Psichologė Diana McGuinness, stebėdama labai jaunos vaikus, pamatė, kad mergytės šypsosi ir "kalba" (taria garsus) tik veidams. Tuo tarpu berniukai šypsosi ir kalba negyviems objektams ir žybčiojančioms šviesoms. McGuinness daro išvadą, kad, "galimas daiktas, yra biologinė predispozicija

(įgimtas polinkis) į rūpintojos elgseną, kurią vėliau skatina stebintys suaugusieji¹⁷. Apskritai moteris labiau traukia žmonės, o vyrus - daiktai.

Komunikacijos skirtybės

Žmonės tarp savęs komunikuoja ne vien žodžiais, bet ir kitais ženklais, pvz., kūno laikysena, veido išraiška, gestais, balso tonu, palietimu, akių kontaktu erdve (atstumai tarp kalbančiųjų) ir t.t. Dažnai tie ženklai daug geriau perduoda mūsų jausmus negu žodžiai. Žodžius galima lengvai kontroliuoti, bet gana sunku, kartais net neįmanoma, paslėpti bežodžius išraiškos ženklus. Nelengva juos ir iššifruoti. Kaip tik čia, nežodinėje komunikacijoje, pastebėti aiškūs skirtumai tarp vyrų ir moterų (J.A.Hall). Moterys geriau nei vyrai iššifruoja nežodinius ženklus, ypač veido išraišką. Kitaip sakant, moterys pralenkia vyrus interpretuodamos veido išraišką. Jos geriau atspėja už tos išraiškos slypinčią emocinę būklę. Pasak šios srities specialisto, Harvard'o psichologo Robert Rosenthal'io, moterų sugebėjimas išskaityti veido išraišką yra daug didesnis nei vyrų.

Tiesa, moterų veidai yra daug išraiškesni, bet taip pat ir apgaulingesni. Vienoje studijoje buvo palygintos tėvų ir motinų, kalbančių su vaikais, veido išraiškos (D.E.Bugenthal, L.R.Love). Rasta, kad tėvų veido išraiškos atitiko jų žodžius. Priešingai, tokio atitikmens nerasta motinų veido išraiškoje. Jos šypsojosi net ir tuomet, kai žodžiais vaikus peikė. Būdinga, kad vaikai atsiliepė į motinų žodžius, o ne į jų šypsena. Matyt, vaikai šį motinų "dviveidiškumą" perprato. Tiesą pasakius, lyčių skirtumus nežodinėje komunikacijoje patvirtina šimtai patikimų studijų.

Apskritai moterys daug daugiau šypsosi negu vyrai. Dvi moterys, viena su kita kalbėdamos, šypsosi daugiau-

sia. O du vyrai, tarp savęs šnekučiuodami, mažiausiai šypsosi. Tačiau vyro ir moters šypsenos interpretuojamos skirtingai. Šypsotis linke vyrai laikomi draugiškais, laimingais, šiltais. O daug besišypsančios moterys charakterizuojamos kaip išgyvenančios nerimastį ir nejaukumą. Atrodytų, kad moterų šypsena nebūtinai priklauso nuo išgyvenamo emocinio turinio. Bet kaip tuos nežodinės kalbos skirtumus suprasti? Kur glūdi jų šaknys?

Šiam klausimui nėra aiškaus vienareikšmio atsakymo. Rosenthal, pvz., mano, kad moterys geriau iššifruoja nežodinę kalbą, nes jos yra akylesnės, atidesnės ir mandagesnės. Kiti tvirtina, kad pranašumas šifruojant nežodinę komunikaciją savo šaknis turi smegenų struktūroje. Buvo minėta, kad vyrų smegenys yra didesnės. (Vyrų smegenų vidurkis - 87,4 kub. inčų; moterų - 76,8 kub. inčų.) Taip pat corpus callosum (nervų siūlai, jungiantys abu smegenų pusrutulius) dalys moterų yra didesnės. Manoma, kad dėl šių skirtumų moterys daugiau naudoja abi smegenų puses kartu. Taigi smegeniniais nervų siūlėmis pereina daugiau informacijos. Vadinas, gebėjimas abu pusrutulius nukreipti į vieną problemą padaro moteris išvalgesnes žmonių atžvilgiu. Taip jos geriau junta, ką žmonės sako ir ką jie mano. Jos geriau pagauna niuansus, parodančius kito asmens tikrus jausmus¹⁸.

Apskritai kūno (nežodinė) kalba dažnai pasako tiesą geriau negu žodinė kalba. Pvz., moterys šnekučiuodamos linksta artyn prie savo pašnekovo ar pašnekovės, o vyrai traukiasi tolyn. Tai vienas iš įrodymų (ženklų), kad moteris yra labiau sutelkta į kitus, į žmones. Linkimas artyn yra nesąmoningas ryšio gestas. Tuo tarpu fizinis atstumas tarp kalbančiųjų atspindi psichologinį nuotolį. Psichologė Shirley Weitz savo knygoje "Nežodinė komunikacija" ("Non-verbal Communication") aprašo daugybę vyro ir moters nežodinės kalbos skirtingumų. Moterys, pvz., palaiko didesnę akių kontaktą pokalbiuose. Mat žmonių jausminei būklei

jos yra jautresnės už vyrus, todėl ir panaudoja tos būklės sekimą rega. Bet akių kontaktas gali reikšti ir dominavimą, ir intymumą. Vyrai, regis, aiškina pradinį kitų vyrų akių kontaktą kaip priešiško ženklo.

Vyrų ir moterų šnekų tematika taip pat skiriasi. Mergaitėms labiausiai rūpi asmuo, o berniukams - dalykai. Ne kitaip yra ir su suaugusiais. Vyrai daugiausia šneka apie visokius dalykus: sportą, politiką, mašinas, įrankius, įtaisus ir t.t. Jiems rūpi žinoti, kaip tie dalykai padaryti, kaip juos vartoti, sutaisyti, kaip jie veikia aplinką. Vyrai noriai keičiasi faktais ir nuomonėmis. Jie moka kalbėti apie dalykus, bet ne apie tai, ką jie jaučia apie tuos šnekamus dalykus.

Moterys dažniausiai kalba apie žmones, jų problemas, jų atliepas į įvykius. O kai jos šneka apie dalykus, tai dažniausiai apie tokius, kurie liečia žmones: maistą, keliones, virimą, sveikatą, madas ir t.t. Tiesa, šiandien moterys vis daugiau ir daugiau ima šnekėti apie karjerą. Bet ir čia didelė dalis tų pašnekesių būna susiję su žmonėmis: kaip jie kartu dirba, kas ką ignoruoja, kaip sudaryti ramią, sklandžią darbo atmosferą.

Pokalbiuose moterys kelia klausimus, kad pasikalbėjimas nenutrūktų. Vyrai žiūri į tuos klausimus raidiškiau, kaip į informacijos reikalavimą ar prašymą. Moterys šnekoje daugiau vartoja išraiškesnių būdvardžių (nuostabus, puikus, žavus, neįtikėtinas...), mažybinių, maloninių daiktavardžių (katinėlis, duonytė, pupytė...), daugiau eufemizmų¹⁹. Moterų pasikalbėjimų stilius yra daugiau bendradarbiaujantis, o vyrų - labiau varžytinis. Moterų žurnalų bet kokios kategorijos straipsniuose beveik visada užtiksi psichologinių užuominų. O vyrų žurnalai linksta pabrėžti veiksmo ar darbo atlikimo aspektą.

Moterys daugiau kalba uždaroje aplinkoje, o vyrai - viešojoje. Mat uždara, intymi aplinka veda į 'moterišką' bendravimo būdą, jausmų išraišką, nuo kurios vyrai trau-

kiasi. Todėl jie darosi tylūs. Šis skirtumas stipriai jaučiamas vedybiniuose konfliktuose. Daugelis moterų mano, kad santuoka veiksminga tol, kol vyras ir žmona apie ją kalba. Priešingai, vyrams atrodo, kad su moteryste kas nors negerai, jei reikia apie ją kalbėti.

Vyrai linksta žodžius priimti už gryną pinigą, už tikrą tiesą. Jie sako "kaip yra", nebent sąmoningai ką nors apgaudinėtų. O moterys ieško žmogaus elgesio priežasčių, paslėptų motyvų bei prasmių. Jos nori dalykus apšnekėti, panagrinėti visus tarpusavio problemų aspektus, kurių vyrai dažnai vengia. "Moterys per daug galvoja apie vyrus... Jos turi kalbėti apie santykių esmę bei jų savybes. Beveik visą laiką jos suskaido vyrus į dulkes", - skundžiasi rašytojas Pete Hamill²⁰. Vyrai labai mažai kalba apie savo žmonas. O moterų dažniausia pašnekesių tema - jų vyrai.

Moterų kalba būna apdaresnė, atsargesnė, o vyrų - tiesinė. "Vyrų kalba yra galingųjų kalba. Skirta, kad ji būtų tiesi, aiški, glausta, kaip kad lauktina iš tų, kuriems nereikia bijoti, kad galėtų ižeisti kitus", - aiškina Robin Lakoff²¹. Bet kai kalbama apie asmeninius santykius ir jausmus, daugelis vyrų griebiasi aplinkinių kalbėjimo būdų. Antra vertus, moterys yra geresnės klausytojos nei vyrai. Vyrai, pvz., varžosi dėl pokalbių kontrolės. Jie nenori būti klausytojo vaidmenyje ilgesnį laiką. Mat, jų supratimu, kalbėtojas užima aukštesnę padėtį negu klausytojas. Jie nori būti pokalbių scenos centre, kad galėtų geriau paskleisti faktinę informaciją, nes jie tariausi daug žiną. O moterims svarbiau ryšių sudarymas, ne savo žinojimo rodymas.

Iškilus žmogiškosioms problemoms, vyrai yra linkę duoti patarimus, o moterys - rodyti išijautimą į asmens emocinę būseną (empatija). Jei, pvz., žmona kreipiasi į savo vyrą būdama emocinių sunkenybių prislėgta, tas tuoj ją apipila konkrečiais pasiūlymais ir patarimais. O

toji ne tiek laukia patarimų, kiek empatijos. Vyrams atrodo, jei moterys su jais diskutuoja savo problemas, tai jos laukia sprendimų. O iš tiesų jos greičiausiai nori būti išklausytos, priglautos, patikintos, kad tebėra mylimos. Apskritai moters pasaulyje empatija yra labai vertinama. Moteris linksta rodyti simpatiją kitiems ir nori to paties susilaukti iš kitų.

Vyrai daug dažniau griebiasi agresyvaus humoro, nei tai daro moterys. Šitoksai humoras gali būti pažeminantis, paniekinantis, erzinantis ir užgaulus. Keistoka, bet agresyvus humoras gali vyrus sieti draugėn. "Vyrai instinktyviai žino, jei individas gali būti erzinamas dėl savo išvaizdos, stiliaus, nuostatos ir jis pats sugeba iš to pasijuokti, tai jis privalo turėti stiprų savęs įvaizdį. Juo galima pasitikėti"²². Moterys taip pat žino, kaip kitus pažeminti. Bet jos tai daro už akių. Vis dėlto moterys dažniau griebiasi save menkinančio humoro.

Taip pat moterys yra labiau linkusios atsiprašyti už klaidas, nes joms esti lengviau save apkaltinti. Priešingai, vyrai turi patraukimą kitus apkaltinti dar prieš pasižiūrėdami, kiek jie yra atsakingi už susidariusias problemas. Iš tikrųjų dauguma vyrų atsiprašo tik tada, kai iš jų to reikalaujama arba kai jau nebegalima to išvengti. Vyrams svarbu jų padėtis (statusas) grupėje ar visuomenėje. O atsiprašyti reiškia pastatyti save į žemesnę vietą. Užtat jie atsiprašymo ir vengia.

Vyrai yra mažiau linkę prašyti kitų pagalbos. Jie nori patys problemą išspręsti, ryžtingai apvaldyti susidariusią padėtį. Prašant pagalbos, individas su informacija pastatomas ant aukštesnės pakopos negu prašantysis, kuris nuslysta vienu laiptu žemyn. Tokiu atveju vyras galvos, kad jis yra nevykėlis, nes pats neįstengė išspręsti klausimo arba perprasti susidariusios situacijos. Priešingai, moteriai sulaukti pagalbos reiškia sulaukti laimėjimo. "Daug didesnė galimybė, kad grėsmės ar iššūkio at-

veju moteris prašys pagalbos ar glausis prie kitų, o vyrai aktyviai pats ieškos išeities" (Eleanor Maccoby).

Pagyrūniškumu vyrai lengvai praneša moteris. Jie savo darbus bei laimėjimus linksta skelbti visiems, kas tik jų klausys. Moterų gyrimosi būdas esti daugiau aplinkinis, netiesioginis. Jos labiau linkusios kalbėti apie savo laimėjimus artimų draugų ar draugių būrelyje. Pagyrūniškumas yra telkimosi į save šalutinė išdava. Lygiai taip orientavimasis į kitus gali privesti prie polinkio į ujimą, "graužimą". Pirmąja ypatybe pasižymi daugiausia vyrai, o antrąja, "graužimu", - moterys. Moterys dažnai nurodinėja, ką kiti turi daryti savo pačių gerovei. Jei kiti nepaklauso, jų tonas darosi maldaujantis, verkšlenantis, piktas. Moterims vis norisi kitus patobulinti skatinant juos pasidaryti tvarkingesnius, atidesnius, taktiškesnius ir t.t. Jei tokios tobulinimo pastangos išvirsta į "graužimą", vyrams darosi labai sunku jį pakelti. Tuo tarpu moterys daug lengviau pakelia vyrų "graužimus", nes "moterų organizmas į įtampą atliepia mažesniu 'įtampos' hormonų (adrenalino, epinefrino) antplūdžiu. O jų kraujo spaudimas taip stipriai nekyla"²³.

Žmonių, kaip ir kitų aukštesniųjų gyvūnų, komunikacijoje neapsieinama be bauginimų. Vyrai ir moterys griebiasi gąsdinimo taktikos, ypač kai imama dėl ko nors varžytis. Visose organizacijose bauginimo taktika yra kasdienis dalykas. Baugintojų vyrų skaičius gerokai prašoka moterų skaičių. Vyrai gali bauginti savo tyla, ryžtingomis, drąsiomis manieromis, įniršiu, išvaizda ir t.t. Nerečiau bauginimo griebiamasi norint apginti savo teisumą.

Vyrams daug svarbiau būti teisiems. Pasakyti vyrui, kad tai, ką jis nusprendė ar ką padarė, yra klaidinga, būtų beveik tas pat, kaip smogti peiliu į širdį. Jam atrodys, kad jis prarado autoritetą ir kartu pagarbą kitų akyse. "Vyrai visuomet turi būti teisūs" (John Gray). Minėjome, kad vyrai daugiau kalba apie dalykus nei apie žmo-

nes. Jiems svarbu, kad jie turėtų teisingus atsakymus. Jei sumenkinį jų žinojimą, juos sumenkinį. O moterys ginčiuose dažniau siekia savo jausmų patvirtinimo, ne įrodymų, kad viena ar kita pusė yra teisinga.

Atrodo, kad vyrams būna lengviau įsakinėti negu vykdyti įsakymus. Vyro akimis, įsakinėti reiškia būti aukštesniam; įsakymus vykdyti - būti žemesniam. Vienomis ar kitomis aplinkybėmis vyrai paprastai aktyviai siekia aukštesnio rango. "Ištarti tiesioginį įsakymą nėra nei mie-la, nei švelnu, nes taip darosi brutaliai aišku, kad įsakan-tysis yra aukštesnio rango ir turi galią kontroliuoti įsakymų vykdytojo veiksmus"²⁴. O moterų įsakymai dažnai skamba lyg sugestijos. Moterims mat labiau rūpi ki-tų jausmai, todėl jos nemėgsta tiesiogiai įsakinėti, kad kartais nepažeistų kito asmens ego (aš).

Iš keleto aukščiau aprašytų komunikavimo skirtin-gumų galima daryti išvadą, kad moterys yra apdovano-tos didesniais tarpusavio bendravimo gebėjimais. Jos pralenkia vyrus ir vartodamos svarbiausią komunikacijos priemonę - kalbą. Pvz., iki trejų metų mergaitės lenkia berniukus gebėjimu vartoti žodžius. Apie trečiuosius me-tus mergaičių kalbumo pranašumas dingsta. Bet apie 10-11-uosius metus mergaitės vėl ima lenkti berniukus kalbos apvaldymu. Mergaitės, pvz., gauna daugiau balų sprendamos tokius uždavinius, kurie tikrina kalbos ir loginių ryšių supratimą.

Vienu žodžiu, mažai kas šiandien abejoja, kad mer-gaitės turi didesnę sugebėjimą žodžiams negu berniukai. Jos pradeda anksčiau kalbėti ir sugeba geriau išdėstyti mintis. Mergaitės mažiau daro gramatikos ir skyrybos klaidų. Jos pralenkia berniukus ir skaitymu. Šis pranašumas pasilieka ir suaugusiojo amžiuje. Bet užtat, kaip pamatysime vėliau, vyriškoji lytis turi pranašumų kai kuriose kitose kognityvinėse funkcijose ir kai kuriose mokslo ir meno šakose.

Inteligencijos skirtumai

Inteligencijos apibrėžties klausimu šiandien psichologai bent tiek sutaria, kad inteligencijos sampratos branduolį sudaro dvi gebėjimų rūšys: žodinis ir problemų sprendimo. Žodiniai gebėjimai apima žodžių sklandumą, skaitomų dalykų supratimą, pasikalbėjimų lengvumą ir žodyną. Problemų sprendimo gebėjimai liečia problemos esmės išvelgimą, geriausią prie jos priėjimo būdą ir gerą sprendimą. Howard Gardner randa net septynias inteligencijos rūšis: lingvistinis gebėjimas, loginis-matematinis gebėjimas, erdvės suvokimo gebėjimas (orientavimasis erdvėje, įvaizdžių sudarymas, jų keitimas ir panaudojimas), muzikinis gebėjimas, kūno kinestetinis gebėjimas (judėjimo įgudimas ir judesių koordinacija), tarpasmeninis gebėjimas (kitų supratimas) ir asmenybės vidinis gebėjimas (savęs supratimas ir savivokos vystymas)²⁵.

Regis, visuotinai pripažinta, kad moterys, kaip grupė, pralenkia vyrus savo lingvistine ir tarpasmenine inteligencija. O vyrai viršija moteris vaizdiniais-erdviniais ir matematiniais gebėjimais. Tačiau ilgiausiai užsitęsusi polemika, liečianti psichologinius lyčių skirtingumus, bene bus berniukų pranašumo matematikos srityje klausimu. Johns Hopkins'o universiteto tyrinėtojai į ginčų ugnį įpylė dar daugiau alyvos. Camilla Benbow ir Julian Stanley tyrinėjo 10 200 gabių gimnazijos mokinių (berniukų ir mergaičių). Jiems buvo duotas scholastinio mokslumo testas (Scholastic Aptitude Test, arba SAT) tarp 1972 ir 1979 metų.

Tų tyrinėjimų išvados buvo tokios: yra daug didesnė galimybė rasti matematikos talentų berniukų negu mergaičių. Vienam matematikos moteriškam genijui atrasi trylika vyriškų matematikos genijų. Tie skirtingumai, tyrinėtojų nuomone, paeina iš biologinių veiksnių (pvz., smegenų struktūros ar/ir hormonų). Šių mokinių (mer-

gaičių ir berniukų) mokymosi ir gyvenimo sąlygos buvo beveik vienodos²⁶. Scholastinio mokslumo testo (SAT) matematikos skyriuje berniukams tenka daugiau kaip 90% visų visiškai pilnų balų (800). Spraga tarp berniukų ir mergaičių šiame teste yra didžiausia iš matematikos. Vidutiniškai berniukų vidurkis yra 60 taškų didesnis negu mergaičių²⁷.

Kiti testai, individualūs ir grupiniai, taip pat rodo vyrų pranašumą matematikoje. Tačiau būdinga, kad mergaičių matematikos pažymiai būna vidutiniškai geresni už berniukų pažymius. Priešingai, kaip jau buvo teigta, berniukų matematikos balai (Inteligencijos testų skalėje) esti didesni už mergaičių. Atrodo, kad darbštumas bei stropumas nulemia duomenis vienoje situacijoje (mokykloje), o įgimta dispozicija (biologiniai veiksniai) - kitoje.

Galbūt mažiausią psichologinių lyčių skirtumą rodo vadinamųjų inteligencijos testų (IQ) rezultatai. Tiesą pasakius, tai yra dirbtinė pačių testų išdava. Testų sudarytojai, pradedant pačiu Alfred Binet, pastebėjo, kad vyriškiai paprastai gaudavo daugiau taškų atsakydami į tam tikrus klausimus, pvz., sprendžiant aritmetikos ir erdvės problemas. Antra vertus, mergaitėms geriau sekėsi kitų uždavinių sprendimas, kaip antai simbolių manipuliavimas, panašumų atpažinimas. Faktiškai šiandien naudojamų inteligencijos testų klausimai bei uždaviniai sąmoningai sureguliuojami taip, kad būtų išlygintas vyrų ir moterų balų vidurkis.

Anne Anastasi, tarptautinio masto psichologinių testų žinovė, kadaise štai ką kalbėjo: "Visų pirma turėtų būti žinoma, jog tam tikri inteligencijos testai buvo sąmoningai taip sudaryti, kad pašalintų lyčių skirtumus susumavus visus balus. Šią procedūrą labai aiškiai pavaizduoja Stanford-Binet skalė"²⁸. Beje, ši inteligencijos matavimo skalė laikoma pačia patikimiausia. "Stanford-Binet inteligencijos skalė pasilieka psichometriniu ste-

buklu. Joks kitas instrumentas taip gerai neaprepria beveik visos protinių gebėjimų zonos, pradedant nuo atsilikusių priešmokyklinio amžiaus vaikų ir baigiant talentingais suaugusiais. Joks kitas psichologinis testas negali mokyklos ar klinikinio psichologo aprūpinti tokiu veiksmingu (galiojančiu) vienu IQ²⁹.

Specialius gebėjimus matuojantys testai kartais parodo tarp lyčių nemažus skirtumus. Pvz., viena mergaitė iš 20 tepasiekia berniuko vidutiniško gebėjimo lygį mechanikos srityje. Testai erdvės suvokimui ir mechanikos gebėjimams tirti rodo, kad "vyrai pralenkia (moteris. - A.P.) dideliu ir reikšmingu balų skirtumu"³⁰. Antra vertus, kai kuriomis kitomis savybėmis moterys pralenkia vyrus. Sakykime, vienas vyras iš penkių prilygsta vidutiniam moters gebėjimui atlikti tokius uždavinius, kurie reikalauja tikslumo ir greito dėmesio kaitaliojimo (kontoros ar inspekcijų darbuose).

Regimasis erdvinis vyrų pažinimas yra neginčijamai pranašesnis, jis pradeda reikštis apie 8-uosius metus ir išlieka per visą gyvenimą. Kitaip sakant, vyrai veiksmingiau analizuoja ir mintimi manipuliuoja trijų dimensijų objektais. Štai erdvinį regimąjį pažinimą tiriantis uždavinys. Nupieštos dvi nevienodai pakrypusios stiklinės. Reikia kiekvienoje nubrėžti liniją, kuri parodytų vandens paviršiaus lygmenį. Eilinis 12 metų jaunuolis žino, kad vandens paviršius abiejose stiklinėse lieka horizontalus. Tik pusė kolegijos studentų pajėgė šią problemą teisingai išspręsti.

Standartizuotos užduotys žmogaus psichinėms savybėms tirti (psichologiniai testai) patvirtina bent kai kuriuos psichologinius lyčių skirtingumus. Galbūt ryškiausiai juos pabrėžia patys gyvenimo faktai³¹. Antai genijai ateina iš įvairių geografinių vietų, tautų, visuomenės sluoksnių bei religijų. Bet jie, regis, visi priklauso vyriškajai giminei: Da Vinci, Newton, Einstein, Galton,

Shakespeare, Edison, Goethe, Beethoven, Mozart, Wagner, Verdi, Picasso. Įžymiausių moterų įnašas daugiausia apsiriboja literatūra (Selma Lagerlöf, Jane Austen, Virginia Woolf), filantropija ir humanizmu (Florence Nightingale, Motina Teresė) ar politika (Golda Meir, Margaret Thatcher). Mokslas, technologija, muzika ar dailė lieka vyrų orbitoje.

Panašų vaizdą atskleidžia Nobelio premijų laimėtojai fizikos, chemijos ir medicinos bei fiziologijos srityse. Nuo 1900 iki 1950 m. buvo premijuoti 164 šių sričių mokslininkai, tarp kurių radosi trys moterys. Jos visos trys premijas dalijosi su savo vyrais. Išimtis - ponja Curie, kuri vėliau atskirai buvo apdovanota Nobelio premija³². Tą patį klausimą vėliau nagrinėjo Berry'io studija (1981)³³. Čia į Nobelio laureatus pažiūrėta iš visų kampų, bet nepamirėta jų lytis. Matyt, taip buvo padaryta nenorint užsitraukti feministų rūstybės, nes ir šiuo laikotarpiu laurėčių būta gana mažai. Taip pat pasielgė ir D.K.Simonton savo knygoje apie mokslo genijus (1988). Ir jis nenurodo genijų lyties.

Šiaip ar taip, vyriškų genijų persvaros paneigti neįmanoma. Galima ją tik aplinkos sąlygomis paaiškinti. Praeityje juk į mergaičių išmokslinimą nebuvo kreipta dėmesio. Pagaliau beveik visa jų energija buvo skirta motinystei ir šeimai. Bet vargu ar sociologiniai veiksniai galėtų visapusiškai paaiškinti ryškia vyrų persvarą tarp mokslo genijų. Prieš socialinę aplinkos teoriją kalba keletas faktų.

Socialinė moterų būklė pasikeitė, bet genijų proporcija lyties atžvilgiu pasiliko ta pati. Pvz., per pastaruosius tris dešimtmečius moterų skaičius mokslinėse laboratorijose gerokai padidėjo. Vis dėlto žymūs išradimai dažniausiai priklauso vyrams. Daug vyrų genijų taip pat turėjo nugalėti nemažas kliūtis tiek mokslo siekdami, tiek pragyvenimu rūpindamiesi. Michael Faraday, kurio tē-

vas buvo keliaujantis alavuotojas, praktiškai negavo jokio mokslo ir neįstengė net knygos nusipirkti. Isaak Newton, per anksti gimęs mažo ūkininko šeimoje, buvo toks mažas ir silpnas, kad nesitikėta, jog jis apskritai gyvens. Jo formalus mokslas apsiribojo tik kaimo pradine mokykla. Charles Dickens taip pat buvo gimęs skurdžioje darbininkų šeimoje.

Richard Wagner faktiškai neturėjo muzikinio pasirengimo. Paauglystėje harmonijos pats pradėjo mokytis iš knygos. O George Washington Carver, būdamas juodasis, negavo jokio formalaus išsimokslinimo. Nepaisant skurdo, blogos sveikatos ir nuolatinio alkio, jis tapo vienu iš didžiausių biologijos mokslininkų Amerikoje. Vadinasi, socialinė ir švietimo aplinka aniems vyrams nebuvo palanki.

Būdinga ir tai, kad tarp kompozitorių vyrauja vyrai, nors yra daug moterų, tobulų muzikos atlikėjų. Paprastai mergaitės gauna didesnę paskatą muzikos mokymuisi. Per šimtmečius kilmingųjų šeimų dukros Europoje privalėjo išmokti dainuoti ir groti bent vienu muzikos instrumentu. O vis dėlto didieji kompozitoriai be išimties buvo vyrai. Visa tai turint omenyje, ar ne geriau būtų vyriškų genijų persvaros šaknų ieškoti ne aplinkoje, o asmenybės struktūroje?

Asmenybės skirtumai

Agresyvumas bene bus ryškiausias charakterio bruožas, skirtingai pasireiškęs vyrų ir moterų asmenybėje. Faktas, kad vyrai žodžiais ir veiksmais agresyvesni už moteris. Jau dvimečių vaikų pasirodo agresyvumo skirtumas³⁴, tęsiasi mokykliniu periodu ir pereina į subrendusio amžių. Berniukai gana anksti ima rodyti nepasitenkinimą, priekabumą ir susidomėjimą "daiktais". Jie mokytojams sudaro daugiau vargo. Jie dažniau nei mer-

gaitės imtyniauja, puola, griūva, klumpa. Vienu žodžiu, berniukai parodo daugiau sušvelnintų agresyvumo formų (muštynių pamėgdžiojimą, agresyvias fantazijas) ir taip pat tiesioginių puolos apraiškų. Šitoks lyčių agresijos skirtumas randamas visose kultūrose³⁵.

Iš tiesų bandymuose vyrai pasirodė daugeliu atvejų agresyvesni. Tačiau moterys gali būti net už vyrus agresyvesnės, kai, jų supratimu, tokia agresyvi reakcija yra pateisinama arba visuomenės priimta. "Moterys pajėgia būti labai kietos ten, kur dalykas liečia principus ir teisingumą"³⁶. Lyčių agresyvumo pavidalai skiriasi ir instinktų plotmėje. Instinktų studijuotojai (etologai) skiria puolos ir gynos agresijas. Pirmąją dažniau naudoja vyriškieji gyvūnai, o antrąją - moteriškieji. Atrodo, kad puolos agresijai turi įtakos lytiniai hormonai (testosteronas, L.Ellis, 1986).

Naujosios Anglijos tyrimų institutas (New England Research Institute), išstudijavęs 1700 vyrų tarp 40-70 metų amžiaus, surado, kad kai kurie asmenybės bruožai turi ryšį su testosterono kiekiu organizme. "Apskritai vyrai, turintys didesnę testosterono kiekį, atitinka tokį asmenybės profilį, kuris yra įtaigesnis, agresyvesnis ir valdoviškesnis nei vyrų, turinčių mažesnę testosterono kiekį", - daro išvadą to instituto psichologas John McKinlay³⁷. Tačiau ir prigimtis leidžiasi aplinkos modifikuojama. Pvz., Carol Lauer, palyginusi priešmokyklinius Amerikos ir Izraelio vaikus, pastebėjo, kad amerikoniukės pradėdavo peštynes daug rečiau negu amerikoniukai; o žydaitės griebėsi 20% daugiau fizinės agresijos nei to paties amžiaus amerikoniukai, bet mažiau negu žydukai.

Motyvacija vyrai taip pat skiriasi nuo moterų. Neskaitant ekonominių išskaičiavimų, vyrai dažniau dirbs dėl pergalės, dėl viršenybės pasiekimo praktinėje ar intelektualinėje srityje. Kai jie plūkiiasi tam, kad išgytų palankią nuomonę, tai tas jų siekiamas palankumas vadinasi

prestižas, reputacija ar garbė. Kad ir kokias pozicijas ar rangą bus pasiekę, vyrai vis tiek bus mažiau patenkinti negu jų antrininkės (kolegės) moterys. Greičiausiai vyrų, kaip grupės, veržlumas, ištvermingumas ir motyvacija bus stipresni negu moterų. Sociologai sako, kad varžybos, sutiktos sunkios kliūtys vyrus dažniausiai skatina, o ne iš jų atima drąsą, kaip tai neretai atsitinka moterims.

Ši teiginį patvirtina, gal kiek ir modifikuoja daugybė atliktų bandymų. Pvz., vienuolikmečiams berniukams ir to paties amžiaus mergaitėms buvo duota išspręsti neišsprendžiamą problemą. Viena grupę skatino ir drąsino pats bandymų vadovas. O kita grupė buvo palikta pati sau. Rezultatai tokie. Apskritai berniukai pasirodė ištvermingesni už mergaites. Bet mergaitės plūkėsi ilgiau toje grupėje, kurią prižiūrėjo pats vadovas ar vadovė. Priešingai, berniukai ištvėrė ilgiau palikti vieni. Vadinas, berniukai yra poreikio skatinami pasiekti meistriškumo, puikaus mokėjimo. Tuo tarpu mergaitės labiau nori įsigyti žmonių (vyresniųjų) palankumą (visuomeninį pritarimą)³⁸. Iš tikro kitų žmonių jausmai ir nuomonės esti svarbiau moterims nei vyrams. Padrąsinimo ir pagyrimo žodžiai pažadina daugiau jų pastangų darbui negu pakėlimo tarnyboje galimybė.

Vyrai ir moterys skiriasi ir pasirinkdami vedybų partnerius. Michigan'o universiteto psichologas David Buss, atlikęs plačius apklausinėjimus (10 000 apklaustųjų iš 37 kultūrų), priėjo prie išvados, kad sekso ir vedybų klausimu vyrai ir moterys dažnai esti taip skirtingi psichologiškai, kaip jie yra skirtingi fiziškai. Vyrai, pvz., "nuolat labiau vertina vedybų partnerės fizinį patrauklumą ir jaunatvę, negu tai daro moterys. Joms lygiai taip pat ir nuolat labiau nei vyrams rūpi būsimojo partnerio veržlumas, visuomeninė padėtis ir ištekliai"³⁹. Ši nuostata yra vienoda visose kultūrose. Moteriai mat svarbu, kad jos vaikų tėvas norėtų ir išgalėtų jai pagelbėti auginti vai-

kus, suteikdamas jiems apsaugą ir parūpindamas reikalingus išteklius. Šis psichologinis polinkis yra toks stiprus, kad net ir šiandien moterys, pasirinkdamos vyrus, žiūri, kad jų pasirinktųjų uždarbio potencialas atitiktų, jei ne viršytų, jų pačių uždarbio galimybes (medicinos studentų apklausinėjimas). Žinoma, ir ši taisyklė neapsieina be išimčių.

Antra vertus, vyrai žavisi "vingiuotomis" moterų figūromis. O apie moters figūros grožį jie sprendžia pagal juosmens ir šlaunų storumo proporciją: šlaunys vienu trečdaliu didesnės (storesnės) už juosmenį⁴⁰. Sakoma, kad tokia kūno išvaizdos proporcija atspindi moters sveikatingumą ir jos vaisingumą, labai vertinamas savybes senų senovėje. Užtat šitie moters sveikatos ir vaisingumo kriterijai ir nusidažė grožio spalvomis vyro psichikoje, - aiškina lyčių evoliucijos šalininkai. O vis dėlto Buss'o apklausinėjimuose vyrai ir moterys, ieškodami gyvenimui pastovaus partnerio/-rės, pirmenybę teikia gerumui ir sumanumui bei protingumui, savybėms, peržengiančioms seksą ir erosą.

Vyro ir moters pavydo emocijos ir seksualinės aistros taip pat skirtingai reiškiasi. Moterų pavydas sukasi apie emocinio išipareigojimo praradimą. Moteris juk labiau vertina tarpusavio santykius ir su jais susitapatina. Todėl ji baiminasi, kad neprarastų to savo ryšio su mylimu asmeniu. Tuo tarpu vyro pavydas telkiasi apie "seksualinę neištikimybę" (galbūt kitas vyras yra jo vaiko tėvas). Be to, jis jaučiasi išibrovėlio pažemintas. Moteris nepakankamumo jausmas dažnai veda į pavydą. O vyrai pradeda jausti nepakankamumą po to, kai randa konkrečią pavydo priežastį. Vyrai į savo žmonos neištikimybę reaguoja pykčiu, pavydu ir kartais fizine jėga. O moterys yra linkusios išreikšti pavydą žodžiais: verkdamos, maldaudamos, kaltindamos, "keršydamos seksu". Apskritai vyro 'ego' daug labiau pažeidžia moters neištiki-

mybė, negu moters 'ego' - vyro apgavystės. Iš dalies dėl to žmonos neištikimybė yra didesnė grėsmė moterystei nei vyro neištikimybė.

Seksualine aistra vyrai pralenkia moteris. Sekso terapeutai (1988 m. apklausinėjimo duomenimis) tvirtina, kad tarp vedusiųjų porų nusiskundimų pirma vieta tenka seksualiniam neatitikimui. Pvz., 70% vyrų ir 54% moterų norėtų turėti lytinius santykius dažniau negu tris kartus per savaitę. Vyras nori daugiau sekso, o moteris - daugiau meilės. Prieš lytinį aktą moteris nori jausti meilę; ogi vyras po sekso jaučia didesnę artumą moteriai (normaliuose santykiuose). Gal katalikiško laikraščio bendradarbis ir yra teisingas ragindamas: "Katalikiškos poros, prašyčiau mylėtis dažnai!" Juk žmogaus lytiškumas buvo "Dievo idėja, malonus, mylintis santykis yra nuostabus dalykas, o ne siaučianti grėsmė mūsų amžinajai lemčiai"⁴¹.

Verta paminėti, kad berniukai (ir vyrai) ir mergaitės (ir moteris) skirtingai eina prie moralinių problemų sprendimo, skirtingai žiūri į moralinius klausimus. Harvard'o psichologas Lawrence Kohlberg laikomas moralinio vystymosi tyrinėjimo pradininku. Tačiau jis savo tyrimų išvadas rėmė tik vyriškąja gimine (berniukais ir vyrais). Carol Gilligan⁴², buvusi Kohlberg'o studentė, tas pačias studijas pakartojo tyrinėdama abi lytis. Ji pastebėjo, kad 11 metų berniukai į etinę problemą žiūri kaip į kokią spręstiną matematikos uždavinį. Priešingai, tokio amžiaus mergaitės į tą pačią etinę problemą žvelgia santykiškai. Vyras pabrėžia teisingumo etiką daugiau atitraukta prasme, moteris - globos etiką. Vyras labiau akcentuoja principą, o moteris - konkretų žmogų. Abraomas ryžosi paaukoti sūnų, kad įrodytų savo ištikimybę Dievui. Motina karaliaus Saliamono teisme atsižadėjo savo kūdikio, kad išgelbėtų jo gyvybę.

"Moteriškoji dvasia yra subjektyvesnė, labiau liečiasi su jausmais ir savitarpio santykiais negu su išorinio pa-

saulio įstatymais ir principais", - pastebi jungtinė analizė Esther Harding⁴³. Tad nuoseklu, kad moterys linksta žiūrėti į etinį vystymąsi iš kiek kitos perspektyvos negu vyrai. Tačiau tai nėra dvi skirtingos etikos, o vienas kita papildantys etiniai aspektai. Abu šie aspektai reikalauja, kad pažinimas ir mąstymas būtų lydimas patirties.

Pagaliau reikia pažymėti, kad lyčių skirtumus atspindi kai kurių psichinių ligų paplitimas. Depresija, pvz., dažniau ištinka moteris negu vyrus. Konservatyviai skaičiuojant, depresija moterų serga du kartus daugiau nei vyrų⁴⁴. Kai kurie tyrinėtojai tvirtina, kad vyrų ir moterų depresijos paplitimo skirtumai paeina iš lyčių biologinio skirtingumo. Kiti, pvz., Susan Nolen Hoeksema, įrodo, jog unipoliarinės depresijos skirtumai susidaro dėl to, kad vyrai ir moterys kitaip reaguoja į neviltį, į sielvartą ir širdgėlos priežastis. Ji tvirtina, kad dauguma žmonių patiria praeinančius depresyviuosius simptomus. Bet vyrai, reaguodami į šią pradinę depresiją, metasi į veiklą, darbą, o moterys koncentruojasi į savo išgyvenamas nuotakas, tuo depresiją padidindamos⁴⁵.

Fobijos (liguistos nepagrįstos baimės) apninka daugiausia moteris. Pvz., agorafobija (liguista didelės erdvės, minios baimė), socialinė fobija ir specifinės fobijos (liguistos gyvių baimės) savo aukomis renkasi moteriškąją lytį. Ogi tarp sergančiųjų valgymo sutrikimais (anoreksia nervosa ir bulimia) moterų rasime daugiau kaip 90 procentų. Tačiau lytiniai iškrypimai, kaip, sakykime, koju fetišizmas, yra beveik išimtinai vyriškas fenomenas.

Parodėme keletą skirtingų vyro ir moters paveikslų psichologinių bruožų. Tačiau šveicarų psichologas Carl G. Jung leidžiasi į psichės gelmes, ieškodamas tų skirtingumų šaknų. Jis juos tikisi suradęs kolektyvinėje sąmonėje archetipų pavidalu, pakrikštytus animus (vyriška siela) ir anima (moteriška siela) vardais.⁴⁶ Archetipas (archė - pradžia, typos - pavyzdys) yra paveldėtas

psichinio funkcionavimo būdas, kolektyvinės sąmonės elementas, kaip visų psichinių procesų ir išgyvenimų potenciali galimybė. Sakytume, archetipai yra tarsi kokie instinktai.

Anima yra moteriškoji vyro prigimties dalis, o animus - vyriškasis moters prigimties elementas. Kitaip tariant, kiekvienas vyras nešioja savo sąmonėje moteriškumo archetipinį įvaizdį. O moters sąmonėje slypi archetipinis vyro įvaizdis. Galima sakyti, kad šie archetipai yra emocinė energija pakrauti fantazijos simboliai. Paprastai vyras tą savo anima (fantazijos simbolį) perkelia į konkrečiai sutiktą moterį, bandydamas joje rasti moters idealą. Tas pats atsitinka ir su moterimi. Ir ji savo animus, "vyriškąjį principą", linksta perkelti į konkretaus vyro asmenį, idealą į realybę.

Šie abu principai (anima ir animus) reikalauja harmoningos sąveikos. Vyras savo vystymesi turėtų rasti ryšį su savo anima (moteriškumo principu), moteris - su savo animus (vyriškumo elementu). Kad moteris būtų psichologiškai visapusiška (pilna), ji visų pirma turi išvystyti savo moteriškąjį elementą. Jos vyriškumas privalo įgauti vidinės stiprybės pavidalą. Taip pat ir vyrams pirma reikia išskleisti vyriškąjį aspektą, moteriškąjį elementą pasiliekant viduje, o ne išoriniuose perdėto feminizmo (sumoteriškėjimo) bruožuose. Vyras yra vyras ir jis privalo toks pasilikti. O moteris yra moteris ir privalo tokia pasilikti.

Emma Jung žodžiais, "yra moterų, kurių vyriškumo aspektas harmoningai koordinuotas su moteriškuoju principu ir yra jam (moteriškajam principui. - A.P.) pagalbus. Šios moterys yra aktyvios, energingos, drąsios ir įtaigios. Bet yra ir tokių, kurios nepasiekė integracijos, kurių vyriškoji elgsena sutrypė ir nustelbė moteriškąjį elementą. Tos yra perdėtai energingos, kietaširdės, brutaliai, vyrmoterės, Ksantipės, kurios yra ne tik aktyvios,

bet ir agresyvios, atkaklios. Daugelio moterų šitoks primityvus vyriškumas (masculinity) taip pat pasireiškia ir jų erotiniame gyvenime...¹⁴⁷.

Junginėje perspektyvoje moteris ir vyras privalo išlaikyti pusiausvyrą tarp moteriškojo ir vyriškojo elementų, tarp animus ir anima. "Animus atitinka tėviškąjį logos, lygiai taip kaip anima atitinka motiniškąjį eros"⁴⁸. Iš šių sąmonės išpaudų išplaukia svarbūs vyro ir moters psichologiniai skirtingumai. Jais, tais archetipais, reiškiasi ir lyčių dvasinės ir religinės skirtybės. Prie jų bent prabėgomis stabtelėsime. Juk jei lyčių skirtybes sąlygoja fizinė-biologinė plotmė ir neabejotinai jos pasireiškia psichologinėje sferoje, tai jos privalo atsispindėti ir dvasinėje žmogiškosios egzistencijos sklaidoje.

3. Dvasinės lyčių skirtybės

Dietrich von Hildebrand mąstysenoje moteris ir vyras yra lygūs savo prigimtimi ir savo šaukimu į pilnutinį žmogiškumą (krikščioniškoji tezė). Tačiau abi lytys yra skirtingos tos pačios prigimties išraiškos. Vadinasi, vyro ir moters asmenybių struktūros skirtybės yra nepaneigiamai tikrovė. Šią tikrovę von Hildebrand štai kaip nusako: "Jei mes bandome nusakyti šiuos specifiškai moteriškus ir vyriškus bruožus, randame moters asmenybės vientisumą, pasireiškiantį širdies, proto ir temperamento įaudimui į vieną visumą. Tuo tarpu vyro yra išskirtinis gebėjimas intelektu išsilaisvinti iš afektyvinės, emocinės sferos"⁴⁹.

Kitaip sakant, vyras linksta atitverti savosios asmenybės aspektus: fizinę, emocinę ir intelektualinę sferas uždaryti į atskirus stalčius. Priešingai, moters tos asmenybės dimensijos išipina į sunkiai išardomą audinį. Toks moters vientisumas ir padaro tai, kad palaidos, atsitik-

tinės meilės aferos labiau griaua moters asmenybės sąrangą negu vyro. Vyras, padarydamas tuos pačius aktus, būna lygiai kaltas, bet mažiau suardytas, nes jis lengviau gali seksą atitverti nuo viso savo gyvenimo.

Taip pat vyras ir moteris egzistuoja priešinguose poliuose, kurie vienas kitą papildo, drauge sukeldami veiksmingą įtampą. Vyrų, pvz., visuomeninė elgsena būna labiau "globalinė". Jie linkę žiūrėti į tolius. Tuo tarpu moteris rodo rūpinimąsi tiesioginiais asmens poreikiais. Jos žvilgsnis neaplenkia artumos. Vyras ieško pasisėkimo objektyviame pasaulyje, o moteris - asmeniškame, žmonių pasaulyje. Moteris rodo daugiau globojančių savybių, vyras - daugiau užkariaujančių bruožų. Vienu žodžiu, lyčių poliai yra reikalingi tiek psichologiniam, tiek dvasiniam asmens brendimui. Ne vien tik biologinėje plotmėje viena lytis yra reikalinga kitos.

Moteris, pvz., žadina vyro sieloje tai, kas joje kilniausia: jo gerumą, švelnumą, jautrumą... Jos artumoje vyras darosi mielesnis, akylesnis, išvalgesnis, atviresnis. Moteris skatina vyro gerumą, o vyras pabudina moters gražiausias ir moteriškiausias savybes - motiniškumą plačiaja šio žodžio prasme. Sakytume, moteris ir vyras yra tarsi veidrodžiai vienas kitam. Jų skirtingumai vienas kitam parodo, kas yra jis ir kas ji. Tokia priešstata leidžia kiekvienam iš jų būti savimi vyriškumu ar moteriškumu.

Beje, ne visada vyras paskatina geriausias moters savybes. Ne visada ir moteris pažadina kilniausias vyro savybes. Abiejų lyčių artumas gali sukelti moters norą suvedžioti, pažadinti vyro seksualines obsesijas. Suvedžiojoja atvirai, neslėpdama naudoja savo juslingumą, savo tariamą saldumą ir išijautimą, kad galėtų kontroliuoti vyrus saviesiems tikslams. Ji pažįsta savo ir vyro juslinės meilės sukeltą racionalią silpnybę. Gertrud von Le Fort išvalgiai pastebėjo, kad ištvirtė tarnauja vyrui kaip priemonė jo malonumui. Bet tuo pačiu metu ji trium-

fuodama stebi, kaip vyras tampa tamsiųjų gyvenimo jėgų auka. Suvedžiodama moteris ištraukia vyrą iš jo transcendentinio pasaulio prasmingų tikslų ir įtempia jį į logika neišreiškiamą (neracionalų) savo vidaus pasaulį. Ap-skritai, anot Antano Maceinos, mūsų amžiuje vyrauja moters heteros tipas, kuris lyčių santykius nusuka biologinio žaismo linkme.

Anaiptol nėra lengva pasiekti harmonijos tarp vyriškojo ir moteriškojo elementų, tarp animus ir anima. Sunkenybės atsiranda tiek individualioje, tiek visuomeninėje plotmėje. Įtampa tarp "galvos" ir "širdies", tarp proto ir jausmų, pasiekus pusiausvyrą būna kūrybinga, o ją praradus - darosi pražūtinga. "Falinė moteris, kuri neigia kitoniškumą, negali mylėti. Ji tegali rungtyniauti, ir dažnai tik iliuziniu būdu", - pastebi Karl Stern⁵⁰. Jei vyras bus stiprus, sukels jos pavydą; jei silpnesnis - panieką. Kiekvienu atveju tie dalykai bus kliūtis jos meilei.

Anų polių įtampa reiškiasi ir visuomeniniais pavidalais: sekuliariniais ir religiniais. Jos švytuoklės nukrypstai tai į vieną, tai į kitą pusę. Praeityje buvo bėgama nuo moteriškumo (anima) vyriškajame pasaulyje, o šiandien imta trauktis nuo moteriškumo moterų sferose. Psichiatras ir mąstytojas Karl Stern šį reiškinį jau buvo pastebėjęs prieš trejetą dešimtmečių. Nūdien dažnai sutinkama moterų, kurioms "sunku priimti moterišką vaidmenį. Šis fenomenas visai nepriklauso nuo daugelyje visuomenių moterims užkrautų neteisybių. Tai greičiau pervertinimas vyriškų laimėjimų ir sumenkinimas tų vertybių, kurios siejamos su moteriškumu. Atmetama, dažnai nesąmoningai, net ir motinystė; vyrų pamėgdžiojimas susijęs su neištrinamu pavydo ir pagiežos atspalviu"⁵¹.

Priešvatikaninėje krikščionybėje buvo akcentuojamas vyriškasis poliūs (animus). Junginės psichologijos atstovas Edward Whitmont anuometinius katalikiškos krikščionybės pavidalus Vakaruose vadina 'patriarchaliniu re-

ligiškumu', kurio pagrindinė žymė yra ekstraversija - poreikis veikti, didesnis dėmesys aplinkai. "Čia, paklūstant Dievo įsakymui, religija perduodama elgesio kategorijomis, tam tikrų veiksmų praleidimu ar atlikimu nepaisant individualių poreikių ir skirtingumų... Toks ekstravertiškas religiškumas įdiegė mums socialinį sąmoningumą. Bet šiuo metu jis pasiekė persisotinimo tašką; išsigimė į moralistinį pamokslavimą ir į tokią pasaulėžiūrą, kuri gali matyti tik materialistinę ir ekonominę dinamiką, nepriduodančią jokios reikšmės egzistencijos paslapčiai"⁵².

Šitoks ekstravertinis religiškumas priklauso "vyriškam" elementui (animus). Tačiau, švytuoklei pasvirus į kitą polį, pabudo "moteriškasis", intravertinis elementas, suteikias galimybę priėjimui prie slaptingosios tikrovės. Iš tiesų vyro ir moters dvasingumas, taigi ir religingumas, reiškiasi kiek kitais pavidalais. Pvz., moterų dvasingumas esti kontempliatyvesnis, o vyrų - aktyvesnis, praktiškesnis. "Vyro sielos tarpimą skatina iššūkis, herojiškumas, tai, kas audringa, kas išskiria jį iš kitų", - primena jėzuitas William O'Malley. Bet tuoj pat jis priduria, kad tokių "savybių nesitikima katalikų vyriškių nei bažnyčios suole, nei sakykloje"⁵³. Nūdien akcentuojama "moteriškos", nuolankios elgsenos savybės. Norima, pvz., kad ypač žemesnio rango dvasininkai būtų neižeidžiantys, nepavojingi, nekonfrontuojantys, priimtini visiems, prijaukinti, nežalingi, nepavojingi jokiai valdžiai. Kitaip tariant, Amerikos katalikų bažnyčioje "moteriškosios" savybės paskandino "vyriškąsias".

Betgi į katalikiško dvasiškumo pilnatvę įeina abu žmogiškos lyties poliai: vyriškumas (animus) ir moteriškumas (anima). Štai, pvz., krikščionybė yra meilės religija. Bet toji meilė yra ir "moteriška", ir "vyriška". Pirmoji ribojasi gailestingumu, atleidimu, raminiu, psichiniu gydymu. Antroji, "vyriškoji" meilė - aktyvi, dinamiška,

agresyvi ir net "atkakli". Šventoji Dvasia yra ugnies dvasia: tirpdanti, uždeganti, keičianti. Kiekvienas mistikas, kuris patyrė Šv.Dvasios meilę, pažino vidinį deginimą. Meilė juk ne visuomet esti "moteriška", švelni, romi. Kartais ji būna negailestinga, nepermaldaujama, reikalaujanti. Tie yra "vyriškosios" meilės bruožai, kurių stokojama šiandienėje Šiaurės Amerikos katalikybėje.

Šventraščio didžiųjų asmenybių prasikiša "vyriškieji" bruožai. Antai jėzuitas Patrick Arnold randa, kad Senojo Testamento pranašai, Jėzus ir apaštalai turi visus Jung'o archetipus. Abraomą jis mato kaip tėvą ir piligrimą; Mozę - kaip karį ir burtininką; Saliamoną - karalių; Eliją - laukinį; Elišą - gydytoją; Jeremiją - pranašą; Joną - pokštininką. Pagaliau Jėzuje visi tie archetipai tobulai susilieja. Vadinasi, Jėzaus asmenybėje dera "vyriškieji" ir "moteriškieji" elementai. Jėzus juk nebuvo "barzdota dama". Apaštalai ir šventieji taip pat nebuvo, kaip dažnai juos linkstama vaizduoti buvus, niekatrosios giminės. O šv.Juozapo paveikslai tokie "saugūs ir nekalti"! Ten jis neretai vaizduojamas senukas, nebekeliantis jokios seksualinės grėsmės.

Sekuliarinėje visuomenėje ankstyvesnis vyriškasis užkariautojo ir kovotojo herojaus ar karaliaus idealas dabar jau pakeistas į ieškotoją ir atradėją. O naujas moteriškumo aspektas pasirodo kaip atskleidėjas, apsaugotojas ir sukėlėjas. Taigi archetipiška šio naujo moteriškumo savybė motiniškumo ir maitintojos vaidmenį papildoma vidine jėga ir išoriniu tvirtumu. Tuo tarpu vyro psichika įvaldo abu - ir kario, ir pažeisto gydūno bruožus; išvysto vyriškąją pradą (animus) ir moteriškąją pradą (anima). Jo dvasingumo modelis - pranašas, pasitikintis savimi ir pasiremiantis Tuo, kuris žmogų šaukia ir siunčia. Tokia turėtų būti vyriškojo dvasingumo išraiška.

Vyro ir moters religingumo skirtumai iš dalies išplaukia iš jų skirtingų pažinimo stilių. Vyras yra amžinai

svaidomas tarp objektyvumo (nesuinteresuoto, bešališko dalykų pažinimo) ir subjektyvumo (šališko, asmeninėmis pažiūromis paremto vertinimo). Objektyvusis stilius visad rizikuoja tapti kietu, nelanksčiu, negyvu, atitrūkusi nuo dvasinės tikrovės pažinimu. O subjektyviuoju stiliumi pažindamas tikrovę, individas paskęsta pats savyje. Priešingai, moteris, pati to nejausdama, tokios dichotomijos (skirstymo) išvengia instinktyviai. Iš pat pradžių jos pažinimo objektas nepasirodo jai kaip išorinis, svetimas dalykas. Toji savybė leidžia moteriai sutikti pasaulį autentiškai bendraujant psichosocialinėje ir religinėje plotmėje. Tuo tarpu vyras susiduria su pasauliu konfrontacijos, kovos būdu patirdamas psichinę įtampą.

Antra vertus, moteriai reikia paskatinimo, našios nerimasties, kurią jai galėtų duoti bendravimas su vyru. To nesant, jos sąmonės turtai nepasieks valingos sąmonės. Taipogi ir vyras, nesisiedamas našiai su moterimi, nepajėgs maitinti savo paties sąmoningumo. Tokia-me dvasiniame sąlytyje moteris atsiskleidžia vyrui daugiau negu jo svajota bičiulė ar draugė, daugiau negu jam reikalinga papildytoja. Jinai pasirodo besanti kaip ta vieninga vieta, kurioje vyras tampa savas, visiškai žmogiškas; laimi priėjimą prie visiškai realaus buvimo.

Paradoksiškai Soren Kierkegaard (1813-1855) šią teoriją patvirtina ją neigdamas savo gyvenimu. Jis nutraukė sužieduotuves su Regina Olsen, nes sąžinė jam neleido jauną mergaitę surišti su tokios sunkios nuotaikos žmogumi kaip jis. Bet jis pats giliai širdyje jautė, kad tai buvo netiesa. "Jei būčiau turėjęs tikėjimą, aš būčiau pasilikęs su Regina. Ačiū Dievui, dabar aš tai žinau". Karl Stern šitą Kierkegaard'o išvalgą taip apverčia: "Jei jis būtų pasilikęs su Regina, jis būtų suradęs tikėjimą". O filosofas teologas jėzuitas Erich Przywara nurodė, ko reikėjo Kierkegaard'o tikėjimo išbaigtumui: "pasiaukojimo - aukos

išdidumas gali būti įveiktas tik nuolankiu ryžtu leisti save mylėti (Sich - lieben - lassen)⁵⁴.

Stern toliau komentuoja, kad Kierkegaard buvo teisingas teigdamas, jog vyriškumas reiškia reflektyvumą, savimąstą, o moteriškumas reiškia substanciją, kintančių tikrovės reiškinių pagrindą, realybę. Neatpirkta savimąsta yra amžinai nerami ir nepasotinama. Ji ieško nerasdama ramybės. Tik vienybėje su realybe (pagrindu) ji randa amžinybę. Kierkegaard ramybės nerado, nes nesileido, kad būtų mylimas. Taip jis tapo vienatvės pranašu, pabėgo nuo moters realiai ir simboliškai.

"Be jokio svyravimo būtų galima sakyti, jog vyrui reikia moters, kad jis galėtų sutikti Dievą", - nedvejodamas tvirtina teologas L.Bouyer⁵⁵. Juk Dievas, pasak Bouyer'io, visiškai susivienija su vyru tik tada, kai tas pasiekia darną su visu kosmosu. O tokiam susitikimui moteris yra ir būtinas įrankis, ir iš anksto nuskirta vieta, reišianti žmogiškos prigimties atsivėrimą Dievybei. Reikėtų tik pagalvoti, kiek vyrų būna moters pažadinami pirmam dvasinio gyvenimo žingsniui ar jo lemtingai brandai. Toji moteris visiems gerai pažįstama: motina, sesuo, sužadėtinė, žmona.

Senieji germanai jautė moteryje gyvenant kažką dievišką, kad moteris savo prigimties gelmėse esanti šventa. Moteris, rodos, yra natūraliai, iš prigimties religinga. O vyrui tenka tokiam pasidaryti. Šis polinkis į religinę tikrovę moteriai suteiktas kaip pradinė dovana, kurią ji intuityviai suvokia ar pajunta. Žinoma, ji gali laisvai šią dovaną priimti ar atmesti. Tuo tarpu vyrui tenka ją išigyti. Gal iš tokios psichologinės būklės vyrui ateina pasakata veiklumui, bet drauge ir pavojus pakliūti į paviršutinišką aktyvizmą. O moters tipiška pagunda - pasitenkinimas savimi.

Iš tiesų ir dvasinėje plotmėje žmogiškos lytys viena kitą papildo. Moteris pažadina vyro dvasią, o vyras apsaugo

moters žingsnius nuo klystkelių. Moterys yra mėgstamos aukos visokių apgaulingų mistinių išgyvenimų, abejotinių ekstazių. Jos yra tiems klaidingiems misticizmams derlinga dirva, kurioje jie tarpsta ir plinta. Ogi vyrai savo kritiška ir nepalankia laikysena verčia tikrinti mistinių apraiškų autentiškumą. Antra vertus, abejotina, ar autentiški mistiniai reiškiniai patrauktų vyro dėmesį ir taptų jo patirties dalimi be moters įsikišimo. Būdingas, pvz., šv. Jono Kryžiečio atvejis. Arba, sakykime, dominikonas Meister Eckhardt (1260-1327) ir jo mokiniai vargu ar būtų išsiveržę iš bergždžių scholastikos abstrakcijų, jei ne kontempliatyviųjų vienuolių įtaka:

Ir vėl Bouyer kategoriškai tvirtina: "Faktas, kad joks vyrų dvasingumas, geras ar blogas, rodos, nepakyla virš dievobaimingo impulso arba neišvengia išsekimo loginėse sistemose, jei moteriškoji prezencija ar jos įtaka neišsiterpia"^{55a}. Net ir labai vyriškai atrodantys religingi genijai (pvz., Evagrius Ponticus, John H. Newman) prisipažįsta, kad jų gyvenimo kryžkelėse sutiktos moterys turėjo lemiamą reikšmę jų pasirinktam pašaukimui. Moters instinktyvus pamaldumas (natūralus religingumas) beveik savaime krypta į tai, kas magiška ir/ar kas stabmeldiška. Vyrai tenka tuos natūralaus religingumo proveržius išgryninti (remiantis Apreiškimu), nors jis pats iš savęs tų proveržių sukelti negali.

Prabėgomis ir bendrais bruožais vaizdavome lyčių skirtumus biologinėje, psichologinėje ir dvasinėje plotmėse. Tačiau tik teologinis požiūris priartėja prie žmogiškos lyties misterijos durų. Biologiniu požiūriu lyčių misterijos nėra. Biologijoje žmogiškoji lytis priklauso gyvūnijos klasei, kur lyties paskirtis apsiriboja rūšies išlaikymu. Tačiau tik antgamtinėje šviesoje atsiskleidžia lyčių prasmė ir aiškiau nušvinta net ir jų biologinės bei psichologinės funkcijos. Ne kas kitas kaip Apreiškimas atskleidžia lyčių kilmės šaltinį ir pabrėžia tarp jų radikalų skirtingumą.

Krikščioniškos teologijos požiūriu lyčių skirtybės pa-eina iš paties dieviškojo kūrimo akto. "Dievas sukūrė žmo-gų pagal savo paveikslą, pagal savo paveikslą sukūrė jį; vyrą ir moterį; sukūrė juos" (Pr 1,27). Išeitų, kad "žmo-giškojo buvimo esmė, žmogiškosios būties apibrėžtis ne-gali būti nusakoma atskirai nuo jos egzistavimo abiem lytimis", - daro išvadą vokiečių teologas Karl Lehmann⁵⁶. Tų abiejų lyčių tarpusavio ryšį sudaro asmens kitoniš-kumas ir susiejimas. Abi lytys, vyriškoji ir moteriškoji, sakytume, yra "viena prieš kitą" ir tuo pačiu "viena su kita". Vadinasi, žmogiškoji būtybė nėra vienalytė būty-bė. Lytiškos skirtybės nėra neutralios asmens esmei. Žmo-gus egzistuoja tik sudvejintu vyro ir moters ištekiau. "Ly-tiškumas nėra tik žmogiškumo sąlyga, be kurios asmuo galėtų egzistuoti. Lytiškumas taipogi nėra realybė, ku-rios jis ar ji būtų pajėgūs savavališkai nusikratyti"⁵⁷. Mo-teris yra asmuo savitu moters buvimo būdu. Vyras yra asmuo savitu vyro buvimo būdu.

Bet žmogus yra sukurtas pagal Dievo paveikslą ir pa-našumą. Jei taip, tai žmogus yra Dievo atvaizdas. Žino-ma, jis nėra Dievas, bet tik žymi Dievą, ryškina jo at-vaizdą, padaro jį regimą. Žmogus, pasak teologų, yra Die-vo ženklas. Todėl šia prasme kiekvienas žmogus savo es-me yra šventas, neliečiamas, vienkartinis asmuo. Tiesa, žmogus gali Dievo netikėti, dorai negyventi, tapti didžiau-siu nusidėjėliu, bet vis tiek jis negali ištrinti savo pri-gimtyje slypinčio Dievo paveikslo. Kitaip tariant, sąmo-ningi aktai paties žmogaus prigimties sunaikinti negali. Ontologinėje tikrovėje, nori ar nenori, vis tiek žmogus pasilieka Aukščiausiojo ženklas. Visa žmogaus egzisten-cijos prasmė ir užduotis teologiniu požvilgiu yra Dievo atvaizdą ryškinti. Laisvu apsisprendimu protingasis gy-vūnas tos užduoties gali atsisakyti tik etinėje plotmėje. Juk kad ir ką jis darytų, kad ir kaip jis elgtųsi, savo pri-gimties gelmėse jis vis tiek nešiotų Dievo paveikslą.

Žmogiškoji prigimtis, kaip buvo minėta, išsiskleidžia dviejų lyčių pavidalu, moterišku ir vyrišku pradų. Taigi jei žmogaus egzistencijos prasmė yra Dievo atvaizdą ryškinti, tai ta pati buvimo prasmė tenka ir jo lytims: vyrui ir moteriai. Jei žmogaus esmės ir jo egzistencijos pagrindas yra Dievas, tai lygiai taip pat jis yra ir vyro bei moters egzistencijos pamatas. "Štai kodėl Apreiškimas mums konkrečiai nurodo, kad vyriškosios lyties pirmavaizdinis pagrindas yra Kristuje, o moteriškosios lyties - Bažnyčioje; kad vyras sava egzistencija reiškia Kristų, o moteris - Bažnyčią; kad galop jų dviejų susijungimas yra Kristaus ir Bažnyčios prasmuo", - aiškina Antanas Maceina⁵⁸.

Toliau Maceina samprotauja, kad moteris, būdama Bažnyčios prasmeniu, dalyvauja Bažnyčios susižadėjime su Kristumi, todėl ji "stovi prieš Viešpatį visados kaip sužadėtinė... ji yra ontologiškai apspręsta atsiverti Kristui" (ten pat, p.281). Užtat norint tikrai moterį suprasti, reikia ją išgyventi kaip Kristaus sužadėtinę. Čia glūdi dieviškoji moters prasmė, "dėl kurios kiekviena moteris yra šventa savo esmėje" (p.282), nors žemiškoje tikrovėje ji galėtų būti ir labai sutepta, hetera, ne šventoji. Moters, kaip Kristaus sužadėtinės, išgyvenime glūdi galutinis pagrindas tikrajam vyro santykiui su moteriškąja lytimi.

Iš tiesų šitaip moterį išgyveno didieji krikščioniškojo gyvenimo genijai. Pvz., taip moterį išgyveno Asyžiaus šventasis. Jis moters nebijojo, nuo jos nebėgo, jos nežeminio. Jis rodė jai šventą pagarbą. Tokiu moters išgyvenimu šv. Pranciškus pasidaro celibatinės gyvenimo formos pozityvus skaistybės modelis. Jo modelis - skaistus su moterimi buvimas, sykiu atveriant savo širdį švelniai jos bičiulystei. Suprantama, švelni bičiulystė visad būna supama meilės šilumos. Šiem abiem klausimams ar problemoms, meilei ir švelniai bičiulystei, bus dovanojami du tolesni knygos skyriai.

II

MEILĖ ŽMOGIŠKOJO BUVIMO PLOTMĖJE

Prigimtis yra Malonės dirva ir lyčių meilė yra dieviškos Meilės pirmavaizdis.

Karl Stern

Galbūt anglų kalboje nėra kito tokio daugiaprasmio, neapibrėžto žodžio kaip žodis *meilė* (Love). Vieniems jis reiškia biologinį įtampos atleidimą susiliečiant kūnams; kitiems - dvasios pakėlimą sielų bendrystėje. Vieniems meilė yra trumpas malonumų išgyvenimas; kitiems - neišskiriama asmenų vienybė. Vieni meilę sieja su užkrečiama liga, liguista priklausomybe, vergišku išnaudojimu; kiti - su laimės ekstaze. Pvz., feministinio judėjimo atstovei Simone de Beauvoir romantinė meilė esanti ne kas kita kaip žavi maskuotė, pridengianti kalėjimą, į kuri moterys pakliūva per vedybinius spąstus.

Harry Harlow, beždžionių tyrinėtojas, mėgino meilę apibūdinti objektyviai matuodamas beždžionių elgseną. Šioje vietoje, beje, reikėtų prisiminti Kierkegaard'o žodžius: "Mokslinis metodas pasidaro ypač pavojingas ir pražūtingas, kai įsibrauna į dvasios sritį". Kitam mokslininkui, lyginamosios gyvulių psichologijos atstovui Konrad Lorenz'ui, romantinė meilė esanti instinktyvi galia, paeinanti iš gyvūnų pasaulio paveldėtų liekanų. O Sig-

mund Freud priėjo išvada, kad meilė savo esme esanti ne kas kita kaip prisirišimas, ne jausmas.

Iš tiesų "My Fair Lady" operetės svarbiausias veikėjas profesorius Higgins prisipažįsta, kad jis jau "įprato į jos veidą". Kitais žodžiais, ją išimylėjo. Psichologas Allan Fromme pritaria Freud'o hipotezei. "Ji (meilė. - A.P.) yra ne kokia nors reta, nuostabi, nesuvokiama jausmų tėkmė išskirtinio asmens link. Meilė yra toks (prie asmens. - A.P.) prisirišimas, kaip bet koks kitas ir visi kiti prisirišimai, ar tai būtų atsidavimas daiktams, ar žmonėms, maloniems ar nemaloniems, naujiems ar seniems dalykams, sąmonės ar pasąmonės tikrovei. Mūsų meilių yra daug"¹.

Iš tiesų viename meilės poliuje randame nuogą biologinį faktą; kitame, priešingame poliuje atsiduriame prieš šventą paslaptį. Tad kas gi yra ta meilė? Kalėjimas, vergystė ar gyvenimo nuostaba? Liguista priklausomybė ar visiškas išsilaisvinimas? Atsakymas į šį klausimą priklausys nuo atsakymo į kitą klausimą - kas yra žmogus. Juk kaip apie žmogų mąstoma, taip ir apie meilę galvojama. Kokioje žmogiškumo plotmėje egzistuojama, tokioje plotmėje ir mylima.

1. Pažiūra į žmogų - pažiūra į meilę

Taigi, norint teorinėje plotmėje (žodžiais) spręsti meilės klausimą, reikia visų pirma susipažinti su žmogaus samprata. Kiekviena meilės teorija prasideda išsakyta ar neišsakyta žmogiškosios egzistencijos sąvoka. Po žmogaus sampratos, bent teorinėje plotmėje, eina meilės samprata. Įvairias žmogaus apibrėžtis atitinkamai lydi ir įvairios meilės aprašos. Bet tuo šioji minties grandinė dar nesibaigia. Žmogus, kaip žemės gyvūnas, egzistuoja glaudžiai susijęs su aplinka, pasauliu, visata. Todėl, steng-

damasis save suprasti, žmogus pirmiausia privalo suvokti jį gaubiančią visatą, rasti joje sau vietą. Vienu žodžiu, interpretuodamas pasaulį, jis interpretuoja ir save. Vadinasi, visatos, žmogaus ir meilės suvokimai grupuojasi į vieną interpretacijos grandinę. Taigi pasaulyje be Dievo turės būti ir žmogus be Dievo, ir meilė be meilės, į kitą nukreiptos.

Būtų galima visatos filosofinius aiškinimus skirstyti į dvi dideles grupes: ateistinę (be Dievo) ir teistinę (su Dievu). Kiekvienoje iš jų rasime dar skirtingų variantų. Ateistinės pasaulėžiūros esminė žymė yra ta, kad joje neigiamą skirtingą nuo visatos imanentinės (joje glūdinčios) būtybės egzistencija. Šitokią būtį mes vadiname Dievu. Šitame mąstytojų sparne vieni į pasaulį žiūri kaip į vieną ir vienintelę substanciją (kintančių tikrovės reiškinių vienovės pagrindą), į visa kita, įskaitant ir žmogų, kaip į šios substancijos ištakas (Baruch Spinoza'os panteizmas). Priešingai, Herbert Spencer visatą (universą) supranta kaip subėgančių ir išsiskiriančių atomų begalinį kaupinį, valdomą reliatyvių evoliucijos dėsnių (Spencer'io evoliucionizmas).

Antrame ateistinės pasaulėžiūros poliuje žmogui tenka centrinė vieta. Čia jau ne pasaulis-visata yra žmogaus kilmės šaltinis, kaip teigia evoliucijos ir panteizmo teorijos, bet žmogus yra pasaulio kaitos versmė. Mat žmonija pertvarko pasaulį pagal savo pačios atvaizdą. Pvz., Freud'o psichologinis žmogus stengiasi formuoti pasaulį pagal savo vidinio pasaulio įvaizdį. Markso ekonominis žmogus mėgina perliedinti visą pasaulį, laikydamasis kolektyvinės ekonomikos dėsnių. Nietzsche's antžmogis, formuodamasis pagal savo paties sukurtus moralės dėsnius, ruošiasi valdyti pasaulį. Pasinaudodamas esama visuomenine struktūra, Dewey'o žmogus sumaniai save keičia (per mokyklas), taip iš naujo pertvarkydamas ir pačią visuomenę. Pagaliau Sartre'o žmogus imasi atsakomybės už pa-

saulio įvykius, nes jis visiškai laisvai gali apsispręsti keisti pasaulį pagal savo laisvai pasirinktas vertybes. Žinoma, jis tai daro savo paties naudai.

Tarp visų šių skirtingų pasaulio kaitos prieigų prasiškiša vienas visiems bendras minties bruožas: "Žmonija daro pasaulį sau pavaldų ir taip ji išigali kaip aukščiau sia vertybė, nes žmonija nėra nieko skolinga jokiai aukštesnei būtybei"². Vadinasi, žmogus ar žmonija tampa visų dalykų mastu. Tiesa, visuomenė auga, keičiasi, įvairėja. Bet, pasak anų teorijų, ji turi savyje įgimtą veržimąsi į tobulėjimą, į savęs pagerinimą. Todėl ji, žmonija, ir pasilieanti absoliuti vertybė, iš kurios visos kitos vertybės gauna prasmę ir kuriai jos pasiduoda.

Teistinėje pasaulėžiūros grupėje taipogi randame skirtingų formuluočių. Tačiau visų jų pamatinė prielaida yra tokia: egzistuoja nuo pasaulio skirtinga, bet visą visatą perskverbianti būtis. Ji yra dieviška savo begalybe ir didybe, nepriklausoma nuo žmonijos ir pasaulio, bet vis dėlto juose veikianti. Tomo Akviniečio ir Augustino įsitikinimu, šitoji Būtybė sukūrė pasaulį iš nieko, suformavo žmogų iš pasaulio, kad vadovautų pasaulio vystymuisi. Taigi žmonėms duotas uždavinys atbaigti Dievo pradėtą darbą. Filosofas Whitehead mano, kad ne tik Dievas sukūrė žmogų, bet ir žmogus formuoja Dievą tiek, kiek su juo kooperuoja (atmetama įprastinė Dievo sąvoka). O Kant'ui atrodo, kad Dievas, nors ir slepiasi už pasaulio apraiškų, leidžia žmonėms žinoti savo dieviškąją atsidavimą pasauliui ir dievišką pagarbą laisvam žmogui.

Visi šie teistinės grupės mintytojai yra įsitikinę, kad ir pasaulis, ir žmogus yra Dievo kūriniai arba, jų terminija, Dievo vediniai. Jų buvimas visad priklauso nuo Dievo. Dievas, amžinoji būtybė, egzistuoja dar prieš visatos pradžią, teikia visatai buvimą, o žmonėms parodo save kaip jų galutinę paskirtį. Ji, toji būtybė, filosofo David

Hassel'io terminija, yra 'nepasirinktas absoliutas' (unchoosen absolute), ne žmogaus pasirinktoji vertybė (pvz., karjera, šeima, draugystė...), ne psichologinė projekcija, bet ontologinė realybė. Jis, tas Absoliutas, egzistuoja net ir tada, kai būna žmonių atmetamas ar ignoruojamas. Jis negali būti nei žmogaus poreikių, nei jo užgaidų kontroliuojamas. Negana to, Hassel įrodinėja, kad šis 'nepasirinktas absoliutas' yra į kitą nukreiptos meilės (agapės) šerdis. Besąlygiška, į kitą nukreipta meilė (agapė) be 'nepasirinkto absoliuto' vidinės pagalbos žmogui iš viso nėra galima. Kad ši iš esmės krikščioniška tezė pasidarytų kiek suprantamesnė, reikia griebtis žmogaus sampratų analizės.

Loyola'os universiteto filosofijos profesorius David Hassel visas žmogaus sampratas suskirsto į tris kryptis: psichologinę, sociologinę ir saikingai realistinę. Pirmosios krypties pagrindiniu atstovu reikia laikyti Jean Paul Sartre (1905-1980). Į gretas jo bendraminčių, išpažįstančių absoliučiai laisvą žmogų, įskaitytini: Friedrich Nietzsche (1844-1900), Jean Jacques Rousseau (1712-1778), amžininkė Ayn Rand. Po antruoju sparnu glaudžiasi Herbert Spencer (1820-1903), William Mc Dougall (1871-1938), marksistai ir behavioristai (B.F. Skinner). Pagaliau trečiąją, nuosaikiąją grupę sudaro Tomas Akvinietis (1225-1274), Henri Bergson (1859-1941), Immanuel Kant (1724-1804), Alfred North Whitehead (1861-1947).

Pasaulyje be Dievo žmogus apibrėžiamas tik savęs (aš) ir aplinkos požiūriu. Vienas tokios formuluotės kraštutimumas yra žmogus, teigiantis save esant absoliučią (vidinę) laisvę, kuri yra išoriškai ribojama tik aplinkoje esančių pasirinkimų galimybės (Sartre). Kitame to paties kraštutinumo taške aplinka visiškai sąlygoja žmogų (Spencer, Skinner). "Asmuo nėra iš savęs veikianti jėga. Jis yra vieta, taškas, į kurį subėga daugybė genetinių ir aplinkos sąlygų sutelktiniam rezultatui gauti"³. Išeitų, kad

asmuo tėra tik į jį subėgančių poveikių suma. Taigi pirmame šitokios pasaulėžiūros sparne žmogus sudievinamas savo laisvėje. O kitame, priešingame sparne sudievinami visiškai žmogų sąlygojantys pasaulio procesai. Žmogus ar pasaulis užima Dievo sostą.

Vienu žodžiu, psichologinis Sartre'o žmogus yra visiškai laisvas ir nepriklausomas. Sociologinis Spencer'io asmuo yra visiškai nelaisvas ir priklausomas. O trečiojoje, teistinėje gruputėje žmogus yra iš dalies laisvas ir nepriklausomas, iš dalies sąlygotas ir šiek tiek priklausomas. Tik šitoje paskutinėje žmogaus interpretacijoje lieka vietos į kitą atkreiptai, altruistinei, pasiaukojančiai meilei. Kitaip tariant, nei psichologiniam, nei sociologiniam žmogui altruistinė, nesavanaudiška meilė yra neprieinama.

Kaip buvo minėta, Sartre'o psichologinis žmogus turi visišką vidinę laisvę. Jo ar jos vidinis 'aš' nėra nuo nieko priklausomas. Absoliučiai laisvas žmogus privalo būti taip iškilęs virš kitų, kitiems dominuoti, kad nei jis kitų, nei kiti jo mylėti negali. Juk jis privalo turėti absoliučią savo egzistencijos vidinę kontrolę. Žinoma, tai dar nereiškia, kad žmogus išoriškai yra visai laisvas. Daiktai ir kiti žmonės išoriškai apriboja jo veikimo sąlygas, bet nedaro jokio poveikio individo vidinei laisvei. Juk asmuo savo dvasia yra visiškai savarankiška būtybė, pasilaikanti savo visagalę vidinę kontrolę, kuriai joks kitas asmuo tiesioginės įtakos negali daryti.

"Nuosekliai sartriškas mylintysis ar mylinčioji neturi vilties savo meile kada nors keisti ar praturtinti mylimojo vidinį gyvenimą ir buvimą, ir atvirkščiai. Esminis meilei abipusis asmenybių apsidovanojimas negali įvykti", - logiškai samprotauja Hassel⁴. Tačiau kai vidinis apsidovanojimas mylintiesiems nėra galimas, tuomet lieka jiems viena alternatyva - bendrauti tik išoriškai, tai yra strategiškai manevruojant manipuliuoti kitu asmeniu. Va-

dinasi, lieka mandagi politinės manipuliacijos vergystė, per kurią išmokstama laimėti draugus ir daryti įtakos žmonėms. Jei iš tiesų sartriška pasaulio ir žmogaus samprata atitiktų realybę, tuomet turėtume pasaulį ir be Dievo, ir be meilės.

Sartre'o psichologiniam žmogui nėra galima į kitą atkreipta (altruistinė - nesavanaudiška) meilė, nes bet kokia savęs subordinacija mylimajam ar mylimajai jau reikštų savo vidinės laisvės, savo tapatybės ir savo žmogiškumo praradimą. Anaipol kasdieniame, realiame gyvenime nesame patyrę, kad savęs palenkimas, atsidavimas mylimojo labui neišvengiamai vestų į pavergimą. Priešingai, kartkartėmis esame patyrę, kad toks priklausomumas mylimam asmeniui duoda laisvės ir kilnesnio žmoniškumo pajautimą.

Sartre'o laisvės atspindį meilės filosofijoje atrasime daugelio mąstytojų, gyvenusių skirtingais istorijos periodais, darbuose. Pvz., Ayn Rand, šiuolaikinė filosofė, mano, kad meilė esanti paties individo savivertės išraiška. Ji yra atliepa į individo paties vertybes, matomas kitame. Todėl nesavanaudiška meilė būtų prieštaravimas sau. Juk savo interesams, savo, kaip žmogaus, išlikimui gali patarnauti tik nesiaukojantys santykiai su kitu. Panašiai mąstė ir Rousseau. Ir jis pagrindiniu žmogaus impulsu laikė savęs meilę. Visa kita, pvz., užuojauta, teisingumas, esą tik savimeilės akstino modifikacija, neliečianti jos (savimeilės) esminių savybių. O Nietzsche karštai priekaištauja krikščionybei, kad ji savo gailestingumu ir užuojauta palaiko gyvenime tai, kas privalėtų žūti. Pasak Nietzsche's, visi žmogaus veiksmų kilnieji dvasiniai motyvai, ypač nesavanaudiškumas, esą gryna apgaulė. Ši motyvacijos aspektą Nietzsche pirm Freud'o iškėlė į paviršių.

Antroje žmogaus sampratos grupėje žmogiškoji būtybė visiškai sureliatyvinama. Pagrindinio šios grupės at-

stovo Spencer'io aiškinimu, asmuo esąs nuolat besikeičiančių aplinkos poveikių centrinis taškas. Kraštutinė Sartre'o priešybė. Suprantama, toks asmuo nėra laisvas, nes jis neturi vidinio centro, kuris pajėgtų persijoti išorinius poveikius savo tikslams. Šitokioje asmenybės struktūroje laisvė virsta iliuzija. Tokia, beje, yra ir grynojo behaviorizmo filosofija. Šitaip sureliatyvintas žmogus negalėtų laisvai atsiduoti meilėje, nes aplinka, o ne jo 'aš', diktuoja visas jo atliepas. Tiesą pasakius, spenseriškoje žmogaus sampratoje iš viso nėra jokio 'aš', jokio asmeningumo. Tas tariamasis 'aš' tėra "tik nuolatos besikeičianti suma aplinkos realijų, kurių susibėgantys poveikiai ją (tą sumą. - A.P.) ir sudaro"⁵.

Toks asmuo iš tikrųjų yra mechanistinis žmogus; žmogus mašina, sudėtingas kompiuteris. Kiekvienas jo veiksmas yra išorinių jėgų stumdomas (varomas), nes, nebūdamas laisvas, jis negali toms jėgoms pasipriešinti. Negali jis nei savarankiškai išradingai galvoti, nei savaimingai jausti. Toks sureliatyvintas asmuo nėra pajėgus laisvai meilėje kitam atsiduoti. Mat jis neturi savo 'aš', savo pasiliekančios, sakytumė, amžinos savivokos, kurią galėtų pasiūlyti mylimajam. O be tokios savivokos žmogui trūksta savimonės, kuri jam leistų sąmoningai atiduoti save mylimajam ar mylimajai.

Vienu žodžiu, nesavanaudiška, atsiduodanti meilė spenseriskam žmogui neprieinama, nes jis neturi laisvai atliepiančio centro. Iš viso tokia meilė sociologiniam žmogui net neįsivaizduojama, nes jis negali aukoti savojo 'aš', kurio nepažįsta, kuris jo sąmonėje neegzistuoja. Tačiau gyvenimo realybė yra kitokia. Daugelis žmonių (jei ne visi) žino, jaučia ir supranta, kad jie gali laisvai atsiduoti kitų gerovei. Jie nesuvokia aplinkos taip, lyg jai visiškai priklausytų, būtų tarsi kokios marionetės, šokinėjančios pagal aplinkos tampomus įvairiaspalvius siūlus. Marksinėje žmogaus sampratoje tie siūlai nudažyti gamy-

bos santykių ir klasių kovos spalvomis, behaviorizme - psichologinės šviesos tonais. Laimė, šios sampratos tėra tik teorinės formuluotės, o ne kasdienybėje egzistuojantis realus žmogus. O vis dėlto teorija įtaigauja praktikai; mintis - veiksmui.

Sartre'o ir Spencer'io kategorijos pavaizduoja tokį žmogų, kuris pačia savo prigimtimi nėra pajėgus laisvai ir tiesiai (nemanipuliatyviai) su kitais asmenimis santykiuoti. Jų filosofijose žmogui atimta net ir altruistinės meilės galimybė. Antra vertus, kiekviena teorija, kiekviena pasaulėžiūra nusako dalį tiesos. Taip yra ir su šiais mąstytojais. Ir vienas, ir kitas pabrėžia žmogiškosios asmenybės pagrindinius aspektus. Sartre akcentuoja esminį vidinės laisvės nepriklausomumą, o Spencer - žmogaus visišką priklausomybę nuo aplinkos. Iš tiesų žmogus yra nuostabiai nepriklausomas (laisvas) ir taip pat priklausomas (nelaisvas).

Trečioji, saikingai realistinė, pažiūra į žmogų šiuos abiejų teorijų kraštutinumus suima į savąją formuluotę. Šios grupės atstovai į žmogų žiūri kaip į būtybę, egzistuojančią įtampoje tarp absoliučios ir reliatyvios tikrovės, tarp visiškos laisvės (nepriklausomumo) ir visiškos nelaisvės (priklausomumo). Žmogiškasis nepriklausomumas yra ne kas kita kaip asmens laisvė ir jo pajėgumas ta laisve naudotis. Antra vertus, asmuo yra esmiškai priklausoma būtybė, kuriai kitų įtaka yra ne tik neišvengiama, bet ir būtina. Kitaip žmogus žmogumi tapti negalėtų. Meilė, pvz., savo esme yra laisvai pasirinkta abipusė priklausomybė.

Taigi "žmogaus vienlaikis (vykstantis tuo pat metu) priklausomumas ir nepriklausomumas padaro jį ar ją pajėgų altruistinei, į kitą atkreiptai meilei", - protauja mūsų jau ne kartą minėtasis Hassel⁶. Vidinis nepriklausomumas leidžia asmeniui laisvai ir be savęs nuvertinimo pasijungti mylimojo gerovei. Tuo tarpu mylimojo atsilie-

pianti meilė ir pasitikėjimas padeda mylinčiajam/-jai užvis labiausiai trokšti mylimam asmeniui gero. Istorija liudija, kad yra moterų ir vyrų, kurie raišiskai atidavė savo gyvybę už kitus. Tais savo herojiškais veiksmais jie parodė nuostabų nepriklausomumą nuo aplinkos ir nuo savo pačių instinktyvios (igimos) mirties baimės. Dar nuostabiau, jie visa tai atliko džiaugsmingai. Tokie pavyzdžiai kaip Maximilian Kolbe (Dievo-žmogaus meilė) ar Juozas Lukša-Daumantas (moters ir tėvynės meilė) sprogdina kraštutinių žmogaus sampratų rėmus.

Vertikalojoje perspektyvoje žmogus egzistuoja bent keliose buvimo plotmėse: biologinėje, psichologinėje, moralinėje, metafizinėje, galima dar pridėti teologinę plotmę. Visos šios plotmės sudaro vieną tikrovę. Trečioji, saikingai realistinė, žmogaus sampratų grupė (pasaulis ir žmogus su Dievu) visas šias plotmes vienaip ar kitaip įtraukia į žmogaus struktūros visumą. Tačiau jei žmogus būna visose šiose plotmėse, tai jis ir veikia, taigi ir myli šiose visose egzistencijos pakopose. Myli kūnu ir dvasia. Visa tai suprato jau senovės graikų mąstytojai. Užtat jie ir kai kurie dabartiniai, mūsų amžiaus, psichologijos mokslų atstovai (Rollo May, Erich Fromm) ir kalba apie įvairias meilės išraiškas. Tiksliau gal - įvairias meiles. Sekdami jų pavyzdžiu bandysime aprašyti tuos meilės pavidalus, pradėdami nuo žemesnės, biologinės plotmės (sekso) ir baigdami teologine, dieviška meile.

2. Seksualinė meilė

Žodis "seksas" pradėtas vartoti bendrinėse vokiečių ir anglų kalbose tarp 1945 ir 1950 metų. Dabartiniu metu šis terminas (seksas) jau yra virtęs tarptautiniu žodžiu. Seniau meilės lytiniam aspektui pabrėžti buvo vartojami eufemizmai (švelnesni posakiai), pvz., 'privatus gyve-

nimas', 'privatus dalykas', 'meilės nuotykis', 'erotika' ir t.t. Nūdien tuos visus niuansus bandoma nusakyti vienu, objektyviu terminu - seksas. Iš tiesų šis terminas nėra nei storžieviškas, šiurkštus ar stačiokiškas, nei intymus, nei kliniškas, nei emociškas ar komiškas, bet šaltai faktiškas. Jis iš lyčių meilės pašalina tragediją ir komediją. Iš paslapties padaro standartizuotą rinkos prekę, vieną iš daugelio kitų gaminių.

Iš tikro 'seksas' yra zoologinis terminas, taikomas gyvuliams ir žmogiškoms būtybėms, kai kalbama apie meilę tik biologiniu požiūriu, kaip tai daroma šiame skyrelyje. Todėl 'sekso' terminas šioje knygoje toliau ir bus vartojamas vien lytinio akto, arba kiek švelniau, seksualinės meilės prasme. Alfred Kinsey, būdamas zoologas, tyrinėjo žmogaus lytinį elgesį zoologinėje šviesoje. Ginekologas William Masters seksualinę meilę įvedė į laboratoriją. Jis ir jo padėjėja Johnson (dabartinė jo žmona) tyrinėjo lytinių organų funkcijas. Šitokie neurofiziologiniai tyrimai reikalauja objektyvaus metodo ir objektyvių terminų. Todėl lytinės "meilės" procesams išreikšti pradėta vartoti "mediciniškos", objektyvios sąvokos (šneka), pvz., ejaculatio praecox (priešlaikinis, per ankstyvas vyro sėklos išmetimas), priešorgazminis žaismas, priešorgazminis malonumas, šaltumas (frigidas) ir t.t.

Suprantama, tokia šneka neišreiškia visapusiškos žmogiškos patirties lytiniame akte, o tik lytinių dalių funkcijas bei jų pajautą. Sudaiktinta kalba nusakomas vyksmas, kuriuo "seksas išplėšiamas iš žmogiškojo konteksto", - teologas Richard Mc Cormick taikliai nurodė prieš 30 metų prasidėjusios seksualinės revoliucijos kryptį Amerikoje⁷. Sekso nužmoginimas įvyksta tada, kai seksas kaip neurofiziologinė grupuotė virsta meilės pakaitalu - pakeičia tą, kas nuo seno buvo vadinama meilės vardu. Seksualinio akto, kaip tokio, metu uždavinys yra ne kas kita kaip orgazmas - sėklos išsiliejimas, o ne as-

menybių susilietimas. Seksas pats savyje prasideda ir baigiasi biologinėje žmogaus egzistencijos plotmėje.

Sekse susitinka kūnai, ne asmenys; susijungia lytiniai organai, o ne 'tu' ir 'aš'. Seksas siekia savo malonumo, ne partnerio gerovės; išgeria vandenį ir išmeta popierinį puoduką; džiaugiasi malonumu, bet ignoruoja patį partnerį ar partnerę. Sekse asmuo lengvai iškeičiamas. Psichologiškai kalbant, seksas juk ir tarnauja tik libidinei įtampos atlaidai, biologinio potraukio patenkinimui. Sekse individas yra savo instinktų, savo potraukių stumiamas, o ne mylimo asmens traukiamas.

Šitokia seksualinė meilė yra nuasmeninta meilė. Bet seksą nuasmeninti reiškia jį atskirti nuo meilės; jį išlaisvinti iš išipareigojimų bei doros principų. Tiesa, lytiniai organai ir jų funkcijos yra teisėtas medicinos mokslų objektas, kurio tyrinėjimas jokių būdu nereiškia sekso nuasmeninimo. Nuasmeninimas įvyksta tik seksą išėmus iš viso žmogaus gyvenimo rėmų, jį atskyrus nuo meilės. Šiuo metu sekso nuasmeninimo klausimas jau nebėra tik teorinė spekuliacija, bet įvykęs faktas. Tiek visuomenės, tiek individo gyvenime nuasmeninto sekso ženklų Vakaruose su žibintu ieškoti nebereikia.

Šiuo atžvilgiu būdingas Šiaurės Amerikoje plačiai skaitomas iliustruotas žurnalas - "Playboy" ("žaismabernis") ir jo moteriškasis atitikmuo "Playgirl" ("linksmamergė"). Galbūt šie žurnalai geriausiai pailiustruoja išlaisvintos (nuasmenintos) meilės teoriją. Jų steigėjas - Hugh Hefner. Pastaruoju laiku šių žurnalų leidimas perėjo į Hefner'io dukters Christie Hefner rankas. Betgi lyčių bendravimo filosofija pasiliko ta pati. Tiesą pasakius, Hugh Hefner, buvęs religijos mokytojas ir pamaldaus metodisto sūnus, su misionierišku įkarščiu skelbė nepriklausomos, palaidos meilės evangeliją. Ne be reikalo kai kurie laikraščiai uždėjo jam kunigišką apykaklę⁸.

“Playboy” puslapiuose seksas vaizduojamas kaip laisvalaikio užsiėmimas, priklausantis pramogų, atsigaivinimo sričiai. Pasibaigus žaismo laikui, baigiasi ir žaidimų partnerio ar partnerės funkcijos. Tokiam kontekste seksas laikomas tik priedu ir kaip toks privalo pasilikti ‘žaidėjų’ dispozicijoje; nesusietas su asmens gyvenimu. Todėl į seksą ir nereikia rimtai žiūrėti, o tik nerūpestingai ir paviršutiniškai su juo žaisti. Mat savo esme seksas esąs tik priemonė malonumui. Žinoma, tokia pažiūra į seksą celibatui vietos nepalieka.

Tiesa, Hefner dėjo visas pastangas, kad įrodytų savo meilės filosofiją esant idealia. Pasak jo, linksmuolio (playboy) lytinė meilė esanti graži, vėjavaikiška ir nerūpestinga. Beje, greičiausiai tokia ji yra tik vaizduotėje. O iš tikrųjų, atlaužta nuo viso žmogaus ir paversta tik žaidimo priemone, ji greitai nusivalkioja. (Negalima sekso paversti žaidimo priemone, nepavertus ir asmens tokia pat priemone.) Todėl norint palaikyti džiugios, šviesios, laisvos ir giliai patenkinančios lytinės meilės vaizdą, privalu ją perkelti į iliuzinę plotmę, į mitų panteoną. Juk kiekvienas žmogus, ypač paauglys, geidžia kartkartėmis persikelti į jausminio žavesio būseną. Nes pasitraukimas į fantazijos pasaulį palengvina kasdienybės slėgių naštą.

Betgi atidžiau išsižiūrėję į Hefner’io gražuolių paveikslus, pastebėsime, kad jos nėra realios. “Linksmabernio” (“Playboy”) moterys nėra tikros žemės moterys. Blizgančiomis krūtimis, be menkiausios raukšlėlės kūnais, jos panašesnės į plastines statulas negu į aistringas amazones. Jų veiduose nematyti individualumo. Jų žvilgsniai blankūs, banalūs, vienodi, neviliojantys. Jų akys nežėri nei dvasios šviesa, nei aistros ugnimi. “Playboy” gražuolės nėra “sexy”. Jos tėra tik nuasmeninto sekso (seksas vien malonumui) simboliai.

Tarptautinio masto psichoterapeutas ir daugelio veikalų autorius Rollo May vaizdžiai nusakė nuasmenintos

seksualinės meilės būklę. Jo žodžiais, Hefner'io meilės filosofija "nuėmė figos lapą nuo lyties organų ir jį uždėjo ant veido"⁹. Atidengė žmogaus lytinius organus, bet uždengė jo veidą. Koks simboliškas mostas! Susitinka lytiniai organai, o prasilenkia asmenys. Naudojamasi seksu (lytiniu malonumu), bet ignoruojamas asmuo. Figos lapas ant veido taip pat yra 'išlaisvintos meilės' simbolis. Meilės be išipareigojimo, be prisirišimo, be atsakomybės ar išipareigojimų, be aistros ir pagaliau be meilės. Anais puritoniškais laikais vyrai ir moterys bendravo, lyg jie būtų belyčiai, o šiandien Vakaruose jie mėgina santykiuoti, tarsi būtų sekso mašinos, ne žmonės. Šiandieninėje prozoje įprasta tų 'seksualinių mašinų' funkcionavimą aprašyti iki anatominių, beveik akrobatinių detalių.

Nūdien seksualinė meilė įgavo pilietines teises ir plačiosios visuomenės mentalitete. Sakykime, jei šio šimtmečio pradžioje moterį būtų pavadinęs "sexy", ji būtų pasijutusi pažeminta ir izeista. Šiandien už tokių komplimentą ji bus labai dėkinga. Anais laikais moteris jausdavosi kalta, jei, pasidavusi gundymams, nueidavo su vyriškiu į lovą. Šiandien ji jaučiasi kalta, jei po keleto susitikimų vis dar susilaiko. Jos susivaldymo "nuodėmė" bus pavadinta liguista represija. Anuomet vyrai keldavo sau klausimą, ar mergina sutiks, ar nesutiks... Šiandien klausama, ar ji gali, ar negali išgyventi orgazmą. Jei praeina kiek laiko nebandžius vyrams jos "sugundyti", moteris išsigąsta, kad nebūtų praradusi savo moteriško patrauklumo. Kadaise mergaitės gėdindavosi prisipažinti, kad turėjo (su vyrais) lytinių santykių. Šiandien jos gėdinasi pasisakyti, kad dar tebėra skaisčios.

Šiandieninė vakarietiška aplinka yra persotinta seksu. Antai provincijos miestelio vyrų ir moterų kirpyklose, vos tik atvertęs ten klientams/-tėms skirtų žurnalų puslapius, tuoj užkliūsi už seksualinių temų su tokiomis ar panašiomis antraštėmis: "Seksas niekada ne per anks-

tus" arba "Gailiuosi per vėlai sekso paragavusi". Daug jaunų žmonių šios "išminties" paklauso. Jungtinėse Amerikos Valstijose netekėjusių merginų, pagimdžiusių pirmą vaiką, amžiaus vidurkis - 13 metų. Šiandieną ne moterystėje gimusių baltųjų vaikų skaičius siekia 22%, o juodųjų - 68% (visų gimusių). Iš jų išaugo ištisa paauglių kriminalistų klasė, kuri terorizuoja tam tikrus miestų rajonus¹⁰. Sociologai tvirtina, kad "džiaugsmingu" seksu besismaginant benkartų klasė greitai padidės keturis ar penkis kartus. O su jais - skurdas ir nusikaltimai (Charles Murray).

Lytinė meilė, išplėsta iš visos žmogiškos egzistencijos audinio, palieka savo pėdsakus ne tik visuomenės, bet ir individo gyvenime. Pasak Freud'o, seksualinio troškimo tikslas yra kūne chemiškai sukeltos įtampos pašalinimas. Tam įvykus jaučiamas pasitenkinimas. Pagal šitokią sekso sampratą masturbacija būtų idealus lytinis pasitenkinimas - įtampos atleidimas. Erich Fromm betgi primena, kad seksualinis troškimas yra meilės ir vienybės poreikio išraiška. Tačiau ir Fromm sutinka, kad seksas be meilės yra galimas ir kad jis praktikuojamas. Fromm taip pat žino, kad "seksualinis aktas be meilės niekada neužpildo spragos tarp dviejų žmogiškų būtybių, nebent tik akimirksniui"¹¹.

Juo labiau seksas izoliuojasi nuo meilės, juo stropiau ieškoma būdų, kaip paįvairinti seksualinį aktą. Ne be reikalo knygų rinka Vakaruose užversta įvairiais spaudiniais, aiškinančiais seksualinio akto techniką¹². Neabejotinai vedybiniame kontekste toji technika, jei neišvirsta į gryną akrobatiką, gali būti pagalbi. Tačiau seksualinė technika, palikta viena, rutinos ir nuobodulio visam laikui nepašalina. "Mūsų seksas yra veiksmingas, bet besielis... kaip bulvių skutimas", - skundžiasi vidutinio amžiaus klientė. Iš tiesų seksas, atskirtas nuo kitų meilės pavidalų, tampa besielis.

Santuokoje gyvenančių porų terapeutė Ayala Pines daro savo profesinė patirtimi paremtą tokią išsargą: "Jei seksas yra svarbiausias dalykas tavo gyvenime, labai galimas dalykas, pasiliksi santuokos ryšiuose tol, kol seksas bus šviesiai dirginantis. Jei tavo pagrindinis gyvenimo tikslas yra jautulingas seksas, greičiausiai pakliūsi į ilgą seriją trumpų "meilės nuotykių" su labai mažais saitais ar iš viso be jokių emocinių saitų. Tapsi šiuolaikiniu Don Juan'u (donžuanu) ar amžinu suvedžiotu" ¹³. Tokią prognozę, regis, patvirtintų ne vienas Pines'o kolega.

Donžuanizmas yra galimas dėl to, kad lytiniame akte galima (ir neretai atsitinka) meilę ir seksą vienas nuo kito atsieti. Juk abu šie fenomenai yra esmiškai skirtingi. "Vis dėlto lytinių santykių, ypač orgazmo, išgyvenimas yra susijęs su didesniu ar mažesniu 'ego' ('aš') ribų suirimu ir su jį (tą suirimą. - A.P.) lydinčia ekstaze. Kaip tik dėl ano 'ego' ('aš') ribų suirimo kulminacijos akimirka (climax) individas gali šuktelėti "aš tave myliu", ar "o Dieve" prostitutei, kuriai po keleto akimirku, po to, kai 'ego' ribos sugrįžta į savo senąją vietą, jis gali nejausti nė skutelio meilės, pamėgimo ar prisirišimo", - sako psichiatras ir autorius Scott Peck ¹⁴.

Prarasti 'ego' ('aš') ribas orgazminėje ekstazėje reiškia akimirkai visiškai užmiršti, kas esi; prarasti savojo 'aš' pėdsakus; pamesti laiką ir erdvę, išeiti iš savęs; pasijusti vienam su visata. Bet visa tai trunka tik vieną kitą sekundę. Tuo lytinis pasimylėjimas ir baigiasi. "Tokie yra mano santykiai su žmona: tik dvi sekundės malonumo", - skundėsi savo vedybiniu gyvenimu nusivylęs pagyvenęs vyriškis. Regis, šitokią skundą būtų galima padauginti daugel daugel kartų.

Seksas, galima sakyti, yra kūno būdas meilei išreikšti. Tačiau gana dažnai seksas tampa išraiška to, kas nėra meilė. Vadinasi, seksu (ne meile) gali būti piktnaudžiaujama. Ir vyrai, ir moterys ne kartą seksą panaudo-

ja išreikšti priešiškamui ar agresijai savajam partneriui arba bet kuriam kitam priešingos lyties nariui. Pvz., yra moterų, turinčių nesuvaldomą norą vyrus erotiškai dirginti (kokerės, flirtininkės...). Jos gėrėsi savąja galia vyrus patraukti, paskui juos atstumti ar pavergti (vyrų turi skirtingą lyties fiziologiją). Taip pat seksu gali būti nesąmoningai bandoma įrodyti vyriškumą ar moteriškumą. Kartais viliamasi seksu patirti meilės, jausminės šilumos ar kokių nors privilegijų. Pagaliau uždarbiavimas seksu (prostitucija) yra užsiėmimas toks senas, kaip sena ir pati žmonija.

Profesorė Lynn Atwater, tyrinėdama moterų nesantuokinius lytinius santykius, priėjo prie tokios išvados: "Maniau, kad seksas yra pats svarbiausias nesantuokinių meilės ryšių elementas. Bet va, sužinojau, kad moterų juose ieško artumos - intymumo, jausminės šilumos ir bendrystės"¹⁵. Tiesa, pats seksas gali būti tas kanalas, kuriuo nuteka įvairios įtampos: frustracija, nuobodulys, depresija, aklas įnirsis ir panašiai. Tačiau nė vienas iš jų, ne iš meilės išplaukiančių motyvų nepaverčia lytinio akto džiaugsminga patirtimi. Geriausiu atveju seksas tik laikinai palengvina įtampas, kaip aspirinas nuramina galvos skausmus. Antra vertus, tam tikromis aplinkybėmis jis gali sukelti vidinį konfliktą kaltės pavidalu (moralės klausimas).

Šiaip ar taip, seksas be eros tėra tik paprastas kopuliacijos aktas, patenkinantis individo poreikius. Psichologo ir populiaraus autoriaus Leo Buscaglia žodžiais, "seksas be meilės - paprasta pagrindinio fizinio poreikio ir asmeninio įgeidžio išraiška, kuri orgazmui įvykus tuojau praeina nepasiekdama nieko, kas pratęstų partnerių santykius ar jų mylėjimąsi ("meilę")"¹⁶. Seksualinė atletika neduoda ilgai trunkančio ar didesnio pasitenkinimo. Ji žmogaus dvasią supančioja lytinių refleksų grandinėmis.

Protestuotojai prieš Vietnamo karą tarp kitų dalykų naudodavo toki šūkį: "Mylėkitės, nekariaukite!" (Make love not war!) "Make love" reiškia lytinę meilę. Jie galbūt naiviai tikėjo, kad seksas (lytinė meilė), kaip toks, pats iš savęs veda į taikingą visuomeninį sugyvenimą. Beje, įrodymų tokiai prielaidai nėra jokių. Rašytojai James Baldwin ir Norman Mailer įsivėlė į pokalbį apie meilės ir orgazmo sąryšį. Baldwin suabejojo orgazmo svarba meilei. Jis priminė Mailer'ui, kad getuose, kuriuose jis augo, vyrai ir moterys išgyveno orgazmus visą laiką. Vis tiek, to nepaisant, kiekvieną šeštadienio naktį vienas kitą skustuvais supjaustydavo.

Milan Kundera'os romano "The Unbearable Lightness of Being" ("Nepakeliama būties lengvybė") veikėja Tereza trokšta išsiveržti iš motinos pasaulio, į kurį ji buvo įbrukta. Tame motinos pasaulyje visi kūnai lygūs, tokie patys, ir jie privalo žygiuoti besielėje formuotėje. Tereza atbėgo pas savo mylimąjį Tomą, kad pajustų savo kūną esant nepakeičiamą, unikalų. Deja, ir Tomas padėjo lygybės ženklą tarp jos ir visų kitų savo meilužių. Jis jas vienodai bučiavo, vienodai glostė, nedarė jokio skirtumo tarp Tereza'os kūno ir kitų merginų kūnų. Vienu žodžiu, Tomas ją sugražino į pasaulį, iš kurio Tereza mėgino pabėgti; sugražino į lytinį santykiavimą be meilės.

Norisi tikėti, kad dauguma žmonių yra panašūs į Tereza'ą, ne į Tomą. Jie jaučia, kad seksas, meilės maitinamas, perkeičia lytinį aktą. Jis darosi visai kitoks, negu tik fizinio potraukio patenkinimas. Šitokie žmonės brangina seksualinę ištikimybę kaip tikros meilės išraišką. Gerai sekse prityręs vyriškis skirtumą tarp sekso ir meilės gana šiurkščiai, bet aiškiai nusakė: "Visą savo gyvenimą maniau, kad esu geras eržilas. Bet aš niekad nežinojau, kas yra seksas. Po to, kai išimylėjau, man pasidarė aišku, kad aš iki šiol masturbuodavau į bet kokią seną kojįnę"¹⁷. Iš tikrųjų erotinėje meilėje seksas įgauna visai

kitokias spalvas. Bet kas gi yra tas eros, ta slaptingoji žmogaus širdį užburianti jėga? Atsakymą bandys duoti tolesnis skyrius.

3. Erotinė meilė

Graikų mitologijoje Eros'o vardu buvo vadinamas meilės dievas. Jis sutapatinamas su romėnų mitologijos Kupidonu, kuris paprastai vaizduojamas nuogu, sparnuotu berniuku, rankose laikančiu lanką ir strėlę. Šiandieninėje kalboje žodis 'eros' jau yra tapęs daugiareikšme sąvoka. Viena tačiau aišku: kad ir kokia prasme šį žodį vartotume, neprivalome jo sutapatinti su kitu žodžiu - 'seksas'. Erosas yra daugiau negu seksualinis išgyvenimas. Seksualinis aktas, kaip minėjome, gali, pvz., būti atliktas be meilės (išprievartavimo ar prostitutcijos atvejai). Antra vertus, galima išgyventi erotinį jausmą be lytinio akto. Tiesa, lytinis aktas yra derama eroso išraiška. Tačiau pats seksas nėra erosas, nes meilumas (affection, afektas) yra pirminis erotinės meilės elementas¹⁸.

George Orwell'io romano "Nineteen Eighty - Four" ("1984-ieji") herojus, prieš "pamylėdamas" heroję, primygtinai nori žinoti, ar ji "šitą daiktą" mėgsta: ne jį patį, bet "šitą daiktą kaip tokį". Jis nurimsta tik išgirdęs, kad ji "šitą daiktą" nepaprastai mėgsta. Vadinasi, seksualinis troškimas be eroso nori "šito daikto kaip tokio"-lytinio akto. O erosas nori mylimojo ar mylimosios. Nebūtų tikslu sakyti, kad gryojo sekso atveju vyras nori moters. Jis nori ne moters, bet "malonumo, kuriam pasiekti moteris atsitiktinai yra būtino organo dalis", - paaiškina C.S.Lewis¹⁹. Priešingai, eroso atveju vyras tikrai nori ne moters apskritai, ne jos organo, bet ypatingos moters, šitos moters. "Kažkokių paslaptingų, bet visai neginčijamų būdų mylintysis trokšta pačios mylimosios, o ne malonumo, ku-

rį ji gali duoti”²⁰. Grynai (be eros) seksualinis troškimas, kaip ir kiekvienas kitas geismas, sukasi apie save. Tuo tarpu erotinio troškimo dėmesys krypta į mylimąjį ar mylimąją. Iš eros trykštą malonumą laikomas šalutiniu produktu, padariniu.

Erosui būdingos dvi žymės: 1) mylėti tai, kas vertinga, ir 2) pasisavinti mylimą objektą. Bet mylimojo objekto vertumas nustatomas labai subjektyviai. Mylinčiojo (ar mylinčiosios) akimis žiūrint, mylimasis (ar mylimoji) visuomet atrodo žavūs. O pašaliečių ištarmė gali būti visai priešinga. Tačiau jei jis (ar ji) yra išimylėję, tai savaime aiškus dalykas, kad jis (ar ji) regi kažką žavaus mylimajame (ar mylimojoje). Jei išimylėjęs manytų, kad jo nužiūrėtas asmuo yra blogiausias iš visų galimų charakterio tipų, tuomet jo meilė būtų nukreipta kur kitur.

Erosas taip pat trokšta savintis, mylimąjį objektą sau pasiimti. Nesutiksime iki ausų išimylėjusio individo, kuriam nerūpėtų, už ko jo mergaitė tekės. Jei vaikiną ją tikrai myli, jis darys viską, kad ji jam priklausytų. Juk gyvenimas be jos būtų nepakeliamas ir neišivaizduojamas. Ji privalo būti jo. Erosas yra “pasiruošęs kiekvienai aukai, tik ne išsižadėjimui”²¹. Greičiausiai čia ir slypi meilės, gal, tiksliau, aistros žmogžudysčių šaknys. O “aistra”, Denis de Rougemont’o žodžiais, “jokiu būdu nėra tobulesnis gyvenimas, kaip tai atrodo esant jaunystės sapnuose; priešingai, yra tik plikas ir apnuogintas intensyvumas (įtempimas); iš tikrųjų tai skausmingas trūkumas, psichikos nuskurdinimas tuštėjant nuo visokios įvairovės, vaizduotės apkerėjimas vienu įvaizdžiu... Nebėra nei kaimynų ar pareigų, ar jungiančių saitų, ar žemės, ar dangaus; tėra tik vienas pats su visu tuo, kas mylima”²².

Kasdienėje kalboje žodžio ‘eros’ prasmų skalė yra gana plati. Ji prasideda nuo nuogo geidulio ir baigiasi gyna, didinga aistra, sakytume, dieviška galia (Platono erosas). Tačiau kad ir koks būtų erotišką meilės objektas,

erosas visad yra meilė tam, kas vertinga ir žavu. Be to, erosas visuomet trokšta mylimą objektą pasisavinti, sau turėti. Jei vieno šių elementų trūktų, tuomet jau turėtume reikalo nebe su erosu, o su koku nors kitu meilės pavidalu. Abu eroso sparnus, dieviškąjį ir žmogiškąjį, bandysime bent šiek tiek praskleisti, kad išvystume juose šviesių ir tamsių spalvų įvairovę. O vis dėlto visas šios meilės grožis atsiskleidžia patirtyje, ne žodinėse formulotėse.

Platonui meilė nėra tiktai gėrio troškimas. Jam erosas, arba meilė, yra troškimas amžinai pasilikti su gėriu ir grožiu (kalokagatha) ir turėti tikresnį žinojimą. Nemirtingumas taip pat yra šio troškio dalis, nes nemirtingumas Platonui taip pat yra gėris. Vadinasi, Platono mąstyme gėris yra eroso objektas. Tačiau ši bendra, sakytume, abstrakti sąvoka prašosi tolesnio paaiškinimo.

Platonas visus meilės objektus surikiuoja į ištisą eilę pakopų. Sakytume, jis gėrio objektus sukrauna tarsi ant kokių laiptų, pradedant pačiu žemutiniu ir baigiant pačiu aukštutiniu. O erosas ir yra žmogaus judėjimas, kopimas aukštesniųjų dalykų, aukščiausiojo laipto link. "Tokopimo tikroji tvarka yra tokia: ... pradėti nuo žemės grožybių ir kopti aukštyn dėl tos kitos grožybės, panaudojant šias tik kaip laiptus", - aiškina pats senovės Graikijos išminčius²³. Pirmoji pakopa prasideda su individualiais dalykais ar asmenimis. Iš ten pereinama į apskritai fizinio grožio suvokimą ir įvertinimą. Toliau einama į psichiką, į intelektą ir ... į paties grožio esmės suvokimą. Šis paskutinis, aukščiausias laiptas, pats grožis, ir yra platoniškojo eroso siekis.

Tiesa, Platonas kalba apie žmogiškąją meilę įtraukdamas į ją ir vaikų gimdymą. Bet, jo supratimu, tikroji priežastis, kodėl tėvai nori turėti vaikų, yra nemirtingumo troškimas - noras pratęsti savo egzistenciją vaikuose. Bet visų pirma tai nėra žmogiškoji sutuoktinių poros

ar vaikų meilė. Tai tik žemiškas atspindys sielos troškulio būti nemirtingai per savo dvasinius vaikus, pvz., mene, poezijoje, teisėje. Clement Reeves teisingai samprotauja sakydamas, kad "Platonui tikroji meilė savo išbaigta forma nėra žmonių meilė vienas kitam, bet gryniausią abstrakciją (idėjų) meilė, paliekant žmogišką meilę toli apačioje tik kaip vieną iš priemonių tikslui ir skurdu atspindį Idealo ar Formos, kurios link siela kyla"²⁴.

Reeves'o aiškinimui pritaria ir kitas platoniškos meilės komentatorius, Douglas Morgan. Jam "platoniška meilė yra drausmingas, aistringas išipareigojimas viskam, kas yra gera, teisinga ir gražu, ir per šiuos dalykus - Gėriui, Tiesai ir Grožiui"²⁵. Galbūt eroso platoniškąją sparną bus geriausiai nusakęs Paul Tillich. Štai jo paties žodžiai: "Sekdami Platonu, apibrėžėme erosą kaip visokios kultūrinės kūrybos ir visokio misticismo varančiąją jėgą. Kaip toks, erosas turi dieviškos ir žmogiškos galios didybę. Jis dalyvauja kūrime ir natūraliame gerume viso, kas sukurta"²⁶.

Rollo May ypač akcentuoja Platono eroso veržimąsi į vienybę. "Erosas, - tvirtina May, - yra stimulus, stumiantis į vienybę su tuo, kam priklausome, į vienybę su savo galimybėmis, į vienybę su mūsų pasaulyje reikšmingais kitais asmenimis, su kuriais susilietę atrandame savęs įvykdymą"²⁷. Erosas siekia vienybės su kitu asmeniu džiaugsme ir aistroje; stengiasi duoti gyvybę naujoms patirties dimensijoms, kurios praplatintų ir pagilintų abiejų asmenų buvimą. Bet eros yra ir pradinė kūrybinga jėga, tiltas tarp buvimo ir tapimo.

R. May manymu, erosas apima biologinį, reprodukcinį poreikį ir dvasinį pažinimo troškimą. Kūniška, biologinė kūryba gimdo kūniškus vaikus. Tuo tarpu sielos kūryba gimdo dvasinius vaikus, kaip, sakykime, poezija, menas, mokslas, literatūra... Atrodytų, kad šiuo punktu R. May pakartoja Platoną. Panašumas tik išviršinis. Platonui kū-

niškoji meilė, erosas, tėra tik grynojo Grožio atspindys. Platono eroso sampratoje numanomas ikūnytos egzistencijos pažeminimas. Idėjai duodama aukštesnė plotmė negu realybei. Platonas nepasiekė integruotos, sujungtos į visumą, meilės teorijos.

Erosas, kaip jį R. May nusako, yra "tas stimulus, stumiantis žmogų ne tik į vienybę su kitu asmeniu seksualinės ar kitokios meilės pavidalais, bet taipogi skatinantis žmogaus žinojimo ilgesį ir karštai verčiantis ieškoti vienybės su tiesa. Eroso dėka mes tampame ne tik poetais ir išradėjais, bet taip pat pasiekiame ir etinio gerumo"²⁸. Vadinasi, meilė eroso pavidalu yra tokia galia, kuri gimdo ir kuria. Ta kūryba žmogus priartėja prie nemirtingumo. Anaip tol tai nėra asmens nemirtingumas, kaip jį supranta krikščionybė. Tačiau kiekvienu atveju erosas skatina į aukštesnį buvimą ir santykiavimą.

Juk ir pats erosas maitinasi ne biologinėmis, bet psichologinėmis-dvasinėmis žmogiškos prigimties versmėmis. Tiesa, ši meilės forma dar turi savanaudiškumo šėšelių. Betgi ji reaguoja jau į sudvasinto kūno grožį. Ji susižavi mylimojo/-mosios balsu, akimis, plaukais, temperamentu, visa kūno laikysena ir panašiai. Erosas prabyla jau ne fiziologine lytinių organų permaina, bet vaizduotės ir svajų sparnais. Jis kelia deginantį troškulį, žadina ilgesį ir nerimą. Jis įžiebia švelnumo bei ekstazės jausmus. Žavesyje ir aistroje erosas siekia vienybės su kitu asmeniu.

Pasak graikų mitologijos, meilės dievas Erosas ir suteikęs žemei gyvybę. Išvydęs pliką ir suakmenėjusią žemę, Erosas griebęs gyvastį teikiančias strėles ir jomis pervėręs šaltą žemės krūtinę. Staiga kieta, išdžiūvusi lyg Sacharos dykuma žemės pluta apsidengusi vešlia žaluma. Lygiai taip ir žmogus pražysta, kai jo širdį perveria eroso strėlės, tai yra kai jis ką nors pamilsta. O tie, kurie užslopina erotinius jausmus, aistringus troš-

kimus (arba jų nevaldo), darosi nepajėgūs rodyti globą, rūpestingumą ar emocinį artumą. Jie darosi sterilūs kaip ta mitologinė žemė. Kai bando reikšti erotinius jausmus, jie tai daro be šilumos ar švelnumo. Alan Watts tokius asmenis vadina "intelektualinėmis dygliakiaulėmis", gyvenančiomis galva, duodančiomis pirmenybę sausai logikai; liečiančiomis kitus ne švelnumu, bet spyglių smaigaliais"²⁹.

Rollo May primena, kad erotinė meilė be aistros negyvena. Jūdviejų priklausomybę paprastai, bet išpūdingai pavaizduoja ta pati graikų mitologija. Dievams Afroditei ir Aresui gimę keletas gražių vaikučių. Kažkodėl jų mažasis sūnus, meilės dievas, kad ir švelnaus rūpestingumo supamas, vis tiek neaugo kaip kiti vaikai. Jis likęs mažas apskritaveidis berniukas su permatomais sparneliais ir duobutėmis skruostuose. Susirūpinusi motina kreipėsi į orakulą. O tas lakoniškai atsakęs: "Meilė negali augti be aistros".

Veltui stengėsi Afroditė atspėti ano atsakymo slaptinę prasmę. Paslaptis paaiškėjusi, kai jai gimė kitas sūnus - Anteros, aistros dievas. Su juo bendraudamas Erosas išaugęs į liekną, gražų jaunuolį. Vėliau nuo savo brolio, aistros dievo, atsiskyręs, Erosas vėl grįžo prie vaikiško elgesio. Vadinasi, be aistros erotinė meilė greit išblėsta. Priešingai, aistros maitinama erotinė meilė kaupia savyje kūrybos ir naikinimo jėgas, gyvybės ir mirties seklas, ekstatinį džiaugsmą ir nepasotinamą troškulį, demonus ir dievus, velnius ir angelus. Šios priešiškos jėgos tartum magneto poliai viena be kitos nebeegzistuoja. "Jei išmesime velnius, būkime pasiruošę atsisveikinti ir su angelais" (Rilke). Erotinių polių sukurin pakliuvę mylimieji praranda ir proto kontrolę, ir tikrovės jausmą. Erotinė aistra priverčia karalius išsižadėti sostų ir karžygius išduoti tėvynę. Ji, erotinė aistra, turi jėgas mus supurtyti, sukilninti, sužavėti, bet ir apakinti.

Norėtusi vis dėlto paklausti, kas gi yra tie priešiški kuriantys ir griauinantys eroso poliai. Rollo May atsakymo į šį klausimą ieško senovės graikų kūryboje. Iš jų mastytojo Platono lūpų May išgirsta atsakymą, kad erosas yra demonas. O May'o aptarimu, demonas yra "kiekviena funkcija, kuri turi galios užvaldyti visą asmenį"³⁰. Tokie dalykai kaip seksas, erosas, įniršis, neapykanta, valdžios geismas gali užvaldyti, "apsėsti" individo asmenybę. May dar paaiškina, kad demonas nėra kokia esybė, bet "pamatinė žmogiškos patirties archetipinė funkcija" (ten pat). Carl Jung'o sistemoje ta pati tikrovė vadinama 'archetipiniu šešėliu' ("žudikas ir savižudis mumyse"). Krikščioniškoji teologija šį blogio pradą žmoguje laiko esant gimtosios nuodėmės padariniu.

Demoniškos jėgos siejasi su pačia žmogaus prigimtimi. Jos nėra sąmonės apraiškos. Jų šaknys siekia anapus asmens 'aš'. Jas išgyvename kaip kokią mus griebiančią likimo ranką, pavergiančią mūsų kūną ir sielą, valią ir protą. Pvz., erotinis-seksualinis impulsas stumia individą į fizinį susijungimą su partneriu. Bet, užvaldęs visą individo asmenybę, jis gali "jį stumdyti į daugelį skirtingų krypčių, į visokių rūšių santykius neatsižvelgiant nei į asmens, nei į jo partnerio, nei į bendruomenės gerovę"³¹. Demoniškos jėgos kaip vulkano lava sutirpdo viską, su kuo tik susiliečia.

Demoniška tikrovė apima tai, kas pozityvu, ir tai, kas negatyvu, tai, kas dieviška, ir tai, kas velniška. Demonas gali būti arba kūrybingas, arba destruktivus, kuriantis ir griauantis kartu. Graikiškoji demono sąvoka apėmė ir poeto, ir menininko, religinio vado ir dorinio išminčiaus kūrybiškumą. Demoniška galia apsupa ir išimylėjusius. Vadinasi, demonas yra dvipolė realybė. Savaimė ji nėra blogis. Ji tampa blogiu tik tada, kai ima uzurpuoti visą asmenybę pasireikšdama kaip besaikė agresija, besaikis priešiskumas ar žiaurumas. Antra ver-

tus, demoną užslopinus, asmuo nustoja psichologinės-dvasinės gyvybės visose srityse, net ir religiniame gyvenime. Išvijus velnius, išskrenda ir angelai. Rilkės problema! Kiekvieno, ypač kūrybingesnio, žmogaus problema.

Tačiau kaip šią problemą išspręsti, nurodo ne meilės teoretikai, o auklėtojai ir terapeutai. Čia pasitenkinsime tik viena kita sugestija. Visų pirma neleistina tą savo demoną, tą archetipinį šešėlį, tą “žudiką ir savižudį” užgniaužti. Tai padarius, ištiks individą psichologinė mirtis (emocinis atbukimas) arba jo demonas sugriš kitu pavidalu. Todėl privalu savąjį demoną išleisti į samonę, atpažinti savyje kitus ir save naikinančius polinkius. Bet jokių būdų negalima savęs su juo sutapatinti. Kiekvienu atveju nebus įmanoma išvengti įtampos. Bet toji įtampa žmogaus sielai teiks dvasinės gelmės ir vidinės harmonijos.

Erosas, kuriame slypi ir demoniškos jėgos, gali žmogų apšviesti, gali jį ir apakinti. Sakoma, pvz., kad Marko Antonio seksualinius poreikius patenkindavusios konkubinės (seksas be eros). Bet demoniška jėga, erotinė aistra jį pagriebė tik susitikus su Kleopatra. Tas aistros demonas juos abu ir pražudė. Aistros demonas pražudė ir Joną Butką bei Anelę Tumo-Vaižganto apysakoje “Nebyls”. Erotinė aistra turi galios ne tik mus apakinti, bet ir sužavėti, ne tik nuskurdinti, bet ir dvasiškai praturtinti. Pvz., išimylėjimas (eroso funkcija) atveria duris į daugybę švelnių, komiškų, pakilių jausmų; pakelia savivertės jausmą.

Štai keletas erotinio žavesio pavyzdžių³². “Padariau savo nemirtingos meilės pareiškimą. Aš nemylėsiu ir negalėsiu mylėti nieko kito, tik ją. Kitaip juk negalima, neįmanoma, nesuprantama. Meilė ši bus nemari”. Vėl kitas išimylėjusiųjų prisipažinimas: “Abu žinome, kad mudviejų vedybos buvo mums visa gyvenimo prasmė”. Kažin ar tik šis “žinojimas” nerodo tikrovės pajautimo stokos. Mažiausiai tai nesuklastotas jausmų prasiveržimas.

Atstumas erdvėje išimylėjusiųjų laimę paverčia kančia: “Be tavęs gyvenimas neturi prasmės... Be tavęs žvaigždės nustoja spindėjusios. Kai tu esi toli, mano širdis džiūsta iš ilgesio”. Vedybų forma laiduota mylimųjų artuma apsigaubia bevargės meilės iliuzija: “Visi mano meilės vargai pagaliau pasibaigė. Gavau vyrą, kurį labiausiai garbinu”. Deja, šios erotinės-romantinės meilės smilkaluose vyro kultas ilgai netvers, nebent bus perkeltas į kitokios meilės plotmę.

Paprastai romantinės-erotinės meilės atžvilgiu esti trys klaidingi įsitikinimai: 1) romantinės meilės suteiktas malonumas esąs aukščiausias, koks tik yra galimas, žmogiško gyvenimo išsipildymas; 2) moterystės meilė būsianti romantinės-erotinės tąsa; 3) esąs “tik vienas skirtas” asmuo, su kuriuo lemta susieti savąjį gyvenimą.

Visi šie mitai yra ne tik klaidingi, bet ir vedusiųjų gyvenimui pavojingi. Antai romantinei meilei atvėsus (neišvengiamas padarinys), vienas ar kitas partneris gali imtis ieškoti naujos ekstazės kitame asmenyje, kituose santykiuose. Jiems atšalus, vėl kituose ir t.t. Pasilikus tik prie romantinės meilės aspekto moterystėje, sukeliama nerealistiški partnerių lūkesčiai. Pagaliau “tik vieno tobulo, likimo skirto partnerio” svajonė gali vilioti trauktis nuo turimo vedybų partnerio ir nuo duoto pasižadėjimo. O moterystės meilė auga ant pastovaus pagrindo, ne vien tik ant romantinio žavesio.

Erotinė meilė yra uždara, bet ne savanaudiško prisirišimo prasme, kai du žmonės būna taip “išimylėję”, kad nejaučia meilės niekam kitam (dviejų egoizmas). Vienas kitame ištirpę, jie tariasi nugalėję vienvės jausmą. Beje, atsiskyrę nuo kitų žmonių, jie pasilieka atsiskyrę (ne fiziškai) ir vienas nuo kito, ir nuo pačių savęs (psichologinis susvetimėjimas). Jų išgyvenama vienybė tėra tik iliuzija. Ne taip yra su erotine meile. Ji yra uždara kita pras-

me. "Ji myli kitame asmenyje visą žmoniją, visa, kas yra gyvastinga, - paaiškina Erich Fromm. - Ji yra uždara tik ta prasme, kad aš galiu visiškai ir intensyviai susiliesti tik su vienu asmeniu. Erotinė meilė uždaro meilę kitiems tik erotinio susilieimo, visiško išipareigojimo visuose gyvenimo aspektuose, bet ne gilios broliškos meilės prasme"³³. Erotinė meilė paima po savo sparnais ir brolišką meilę. Iš tiesų be jos ir erotinė meilė paliktų tik orgastinė, trumpalaikė vienybė.

Erotinėje-romantinėje meilėje, bent jos pradžioje, visad susiduriama su išimylėjimu. Šis meilės aspektas būna impulsyvus, perdėtas, neracionalus ir neretai neišminingas. Ji realybę net pašiepia, nes pati maitinasi iliuzija. Cinikai ją vadina laikinu išprotėjimu. Užtat mokslo žmonės nuo jos nususuka. Žinoma, ne asmeniniame gyvenime, o savo tyrinėjimais. Romantinės meilės mįslę išpėti jie palieka poetams. Juk poeto uždavinys ir yra interpretuoti tai, ką mes visi jaučiame, bet nepajėgiame ar nedrįstame išsakyti. Vis dėlto ir mokslo šventovių "šaltiesiems" žiniams anoji meilė yra didžiai patraukli. Galime ją žodžiais juodinti, bet savo širdimi vis tiek pašventiname. Neišgyvenusieji apgailestauja meilės nepatyrę, o išgyvenusieji nostalgiškai ją prisimena. Taigi ne vien Goethe's Fausta, bet ir eilinius mirtinguosius vilioja jausmų, aistros ir svajų pasaulis.

Paskendęs jausmų sūkuryje išimylėjęs jaučiasi esąs bejėgė meilės jėgų auka. Tąja būkle jis ir giriasi, ir kartais su ja grumiasi. Kiekvienu atveju jis šventai tiki, kad tos verdančios meilės objektas yra jo mylimoji, jos mylimasis. O iš tikrųjų jis būna išimylėjęs savo paties sukurtą mylimosios įvaizdį, tarsi kokį paties pagamintą paveikslą ekrane (psichologinė projekcija). Romantiškasis mylėtojas yra laisvas kaip vėjas "mylėti, ką išivaizduoja, ir garbinti, ką sukuria"(George Santayana). Galbūt amerikietis filosofas Santayana ir buvo teisus tvirtindamas,

kad romantinė meilė yra devynios dešimtosios išsimylėjėlio ir tik viena dešimtoji mylimo objekto.

Išsimylėjėlis savo mylimam objekte mato daugiau negu pašalietis. Pvz., vyras savo mylimai moteriai gali priškirti tokių savybių, kokių ji iš viso neturi. Taip pat pervertina jos kūno grožį, jos veido patrauklumą ir net visą jos asmenybę. Labai dažnai romantiškas išsimylėjėlis susikuria visiškai nesamą, klaidingą mylimosios paveikslą. Jis būna išsimylėjęs ne realią moterį, bet idealų jos įvaizdį. Panašiai pasielgia ir mylimoji su savo mylimuoju. Ji myli tai, koki įvaizduoja savo mylimąjį esant ar koki norėtų, kad jis būtų. Tiesa, daugelio žmonių galvoje meilės sąvoka susijusi su seksu, lytiniu troškuliu. Todėl jie klaidingai ima vaizduotis vienas kitą myli, o iš tikrųjų tetrokšta vienas kito kūno.

Romantinėje meilėje paprastai atsirenkamas koks nors individo aspektas ir jis smarkiai padidinamas. Sakykime, vyras išpažįsta savo mylimai merginai: "Tu esi man vienintelė moteris visame plačiajame pasaulyje". Netiesa. Visai atsitiktinai jie susitiko. Pagal tą pačią statistinę galimybę jis galėjo sutikti šimtus kitų moterų. Bet... gal hormonai, šilta pavasario saulė, žydinčių gėlių jūra ir daugybė kitokių išorinių ir vidinių veiksnių įtaigojo jausmų dramatiškumą.

Jausmų intensyvumas sudaro išpūdį, kad išsimylėjimas tęsis visą gyvenimą, nugalėdamas bet kokias bendrystės kliūtis. Tačiau, anot jau minėto autoriaus Fromme, tokia prielaida yra iliuzija. Išsimylėjimui užtenka tik dviejų žmonių, bet moterystė įtraukia daug daugiau asmenų ir kitokių dalykų. Šalia dviejų partnerių ji pareikalauja savitarpio santykių su daugeliu kitų: tėvais, broliais, seserimis, pusbroliais, draugais. Į bendrą gyvenimą partneriai atsineša dar daugybę kitokių dalykų: panašią ar skirtingą pasaulėžiūrą, tikėjimus, vertybes, gyvenimo būdą, kilmės istorijas, kasdienio gyvenimo rū-

pesčius... Kad visi tie veiksniai susilietu į pastovų gyvenimą drauge, reikia abiejų partnerių pastangų. Tiesa, romantinė meilė yra karšta ir intensyvi, bet šios savybės nėra pastovumo požymis. Ekstazės juk ilgai netrunka ir negali trukti.

Pagaliau romantinė meilė pati iš savęs nemoko išimylėlių, kaip išlaikyti ir ugdyti savąją meilę. Ji neduoda jokių vadovavimosi principų, jokių direktyvų vargų ar konfliktų atvejais. Išimylėjusieji tik pažada vienas kitą mylėti ir daugiau nieko. Greičiausiai teisūs yra rašytojai ir poetai tvirtindami, kad romantinė meilė grynu pavidalu (pagrįsta svajonėmis, jausmais ir fantazija) nėra suderinama su moteryste. O vis dėlto, Allan Fromme'o įsitikinimu, "tik vedusiųjų meilė geriausius romantikos elementus gali išlaikyti nesuvytusius ir šviežius"³⁴.

Romantinė meilė prasideda išimylėjimu, nereikalaujančiu jokių pastangų ar valingo apsisprendimo. Angliškas posakis "Falling in love" ('įkritimas į meilę') šios meilės tarpsnį vaizdingai ir nusako. Taigi tingūs, netvardūs individai gali lygiai taip išimylėti ('įkristi į meilę') kaip ir energingi ir pasišventę asmenys. Išimylėjimas visad būna susijęs su seksualine-erotine pajauta. Tėvai juk neišimyli savo vaikų, nors juos ir didžiai myli. Tos pačios lyties draugai neišimyli vienas kito (nebent jie būtų homoseksualai). Vadinasi, išimylėjimo procese visad slypi ir seksualinis motyvas.

Psichiatras ir autorius Scott Peck išimylėjimo fenomene ižiūri genetiškai sąlygojamą poravimosi vyksmo instinktyvų komponentą. Jo žodžiais, "išimylėjimas ('įkritimas į meilę') yra genų naudojama gudrybė mūsų šiaip jau išvalgiam protui, kad, užrišus akis, nuvestų ar įviliotų mus į moterystę. Dažnai ši gudrybė vienaip ar kitaip nueina niekais... Antra vertus, be šitos gudrybės, - šis iliuzinis ir neišvengiamai laikinas (būtų nepraktiška, jei nebūtų laikinas) sugrįžimas į vaikišką būklę ir jausminę

visagalybę,-daugelis iš mūsų, kurie šiandien esame laimingai ar nelaimingai vedę, būtume tikro siaubo apimti, atsitraukę nuo moterystės priesaikos”³⁵.

Įsimylėjimas, arba aistringoji meilės fazė, pačia savo prigimtimi yra laikinas dalykas. Jis neišvengiamai praeina. Tiesa, kai kurie šios srities žinovai tiki, kad aistros branduolį galima palaikyti ir įsimylėjimo periodui praėjus. Kiekvienu atveju įsimylėjimas arba pereina į brandžią meilę, arba visai išblėsta. Išnyksta ir mylimųjų tarpusavio idealizavimas. Pvz., erotinės meilės žavesio rūkamis išsisklaidžius, Aristotle Onassis ėmė galvoti, kad jo žmona Jacqueline Bouvier Kennedy (mirė 1994 m.) yra “kieta ir lėkšta”. O vos prieš dvejus metus Onassis’o akyse ji buvo “kaip deimantas, šaltas ir aštriais pakraščiais, bet liepsnojantis ir karštas viduje”³⁶. Vadinasi, šiuo atveju eroso apgaubta romantiška meilė netapo perkelta į broliškos meilės plotmę, į valingai prisiimtą išipareigojimą. Jų vedybos baigėsi skyrybomis.

Nūdien Vakaruose vyrauja pažiūra, kad meilė yra spontaniškos emocinės reakcijos išdava. Staiga vyrai ir moteris, jaunuolis ar jaunuolė būna neatsispiriančio jausmo pagriebiami. Erich Fromm primena, kad jausmas tėra tik viena erotinės meilės dalis. Kitas svarbus erotinės meilės veiksnys yra valia. “Ką nors mylėti nėra tik stiprus jausmas. Tai yra ryžtas, apsisprendimas ir pasižadėjimas. Jei meilė būtų tik jausmas, nebūtų jokio pagrindo pasižadėti vienas kitą mylėti amžinai. Jausmas ateina, jis gali ir išeiti”³⁷. Valingoje meilėje, kaip matysime vėliau, eros įgauna dvasios sparnus. Tokia, pvz., buvo C.S.Lewis meilė.

Clive Staples Lewis (mirus 1963 m.), buvęs Cambridge profesorius ir įžymus mąstytojas, pirmą kartą įsimylėjo būdamas arti 60 metų. Po ilgesnės platoniškos draugystės su amerikiete Gresham jis ją vedė, kad ji galėtų

pasilikti Anglijoje. Tuoju po šių civilinių vedybų jo žmona susilaužė šlaunikaulį. Paaikšėjo, kad ji turi krūtis vėžį, kuris jau buvo išsiplėtęs į kaulus. Kaip tik šiuo momentu Lewis visa širdimi išipareigojo moterystei. Ligoninėje prie jos lovos buvo priimtas Santuokos sakramentas, nes tik tokią moterystę Lewis laikė tikra moteryste. Po to "abu, Gresham ir Lewis, pasijuto besą labai išimylėję. Jie praleido drauge trejus žavius metus, spinduliuojančius visiškai ir neribota laime"³⁸.

Atrodo, kad jų eros išskleidęs sparnus pakilo į broliškos (filia) ir agapiškos, besąlygiškos meilės (agapė) viršūnes. Tiesa, erosas išgelbsti seksą nuo susinaikinimo. Bet ir pats erosas "negali gyventi be broliškos meilės ir draugystės"³⁹ Tačiau šalia eroso ir broliškos meilės (filia) pastebimos dar kitos meilės išraiškos, kurios gali išsiskverbti į visus meilės pavidalus, nudažydamos juos savąja spalva. C.S.Lewis ją vadina kukliausia iš visų meilių. Sužinoję jos vardą, bandysime parodyti ir jos veidą.

4. Prieraišioji meilė (meilumas)

Senovės graikai šią kukliausią meilę vadino 'storge'. Šio graikiško termino lietuviškas atitikmuo reikštų "natūralią meilę" ar šeimos meilę. Tai tokia meilė, kuri žmones sieja draugėn į kokias nors natūralias grupes. Tokia natūrali grupė, pvz., yra šeima. Tėvų meilė vaikams, vaikų meilė tėvams, vaikų meilė vienas kitam, vyro meilė žmonai ir žmonos meilė vyrui priklauso šios meilės (storge) kategorijai. Tiesa, senovėje šeimos sąvoka buvo daug platesnė. Ji apėmė dėdes, tetas, senelius, pusbrolius ir pusseseres bei kitus gimines. Tokios išplėstos šeimos tarpusavio meilę graikai taip pat vadino 'storge'. Tačiau ši meilė gali išeiti ir faktiškai išeina už šeimos ribų. Jai,

pvz., priklauso krašto ar tėvynės meilė; mokinio meilė mokytojui ir mokytojo meilė mokiniui.

C.S.Lewis šitokią meilės formą (storge) pavadino "affection". Apytikriai žodį "affection" galėtume versti 'prieraišumu', 'meiliu prieraišumu' ar - šiame kontekste - 'prieraišiąja meile'. Apie šią prieraišiąją meilę C.S.Lewis štai ką sako: "Beveik bet kas gali pasidaryti prisirišimo (affection) objektu: tai, kas atstumia, kas kvaila ir net erzina. Nereikia matomo atitikmens tarp tų, kuriuos ši meilė sieja. Aš mačiau ne tik tėvus, bet ir brolius ją (meilę.- A.P.) rodant silpnapročiui vaikui. Ji ignoruoja amžiaus, lyties, klasės ir išsilavinimo užtvaras. Ji gali egzistuoti tarp sumanaus jauno akademiko ir senutės slaugės, nors jų protai gyvena skirtinguose pasauliuose. Ji ignoruoja net rūšies užtvaras. Mes ją matome ne tik tarp šuns ir žmogaus, bet, dar nuostabiau, tarp šuns ir katės. Gilbert White sakosi ją (storge) atradęs tarp arklio ir vištos"⁴⁰.

Vadinasi, šio tipo meilės objektai esti labai įvairūs ne vien tik savo išvaizda, bet ir prigimtimi (pvz., žmogus ir šuo). Bet antra vertus, jos objektai privalo būti gerai žinomi, įprastiniai, familiarūs. Jos pradžia lieka nepastebėta. Tuo tarpu galima lengvai nustatyti naujos draugystės ar išimylėjimo pradžią. Prieraišioji meilė šiuo atžvilgiu yra visai kitokia. Ji yra "sena". Atrodo, kad su meilės objektu turima ryšių jau nuo "neatmenamų laikų". Iš tikrųjų tie "neatmenami laikai" gali tebūti vos trumpas laikotarpis. Vaiko vaizduotėje pamiltas objektas, ypač senesnis žmogus, rodosi "nuo amžių" tebesąs toje pačioje, dabartinėje būklėje.

Minėjome, kad prieraišioji meilė yra kukli, slaptinga, drovi, paprasta. Joje vyraujantis jausmas - ramus, jaukus. Ji garsiai, triukšmingai nereiškiama, su ja viešai neparoduoja. Sakytume, prieraišioji meilė tarsi "sėlina ar sunkiasi per mūsų gyvenimą"⁴¹. Įvertinantis meilės bruožas (esu dėkingas, kad mano meilės objektas eg-

zistuoja) joje nevaidina pagrindinio vaidmens. Įvertinančiojoje meilėje (pvz., erose) idėmiai lyg ekstazėje sulaukiaus kvapą žiūrima į meilės objektą; paskendus tyloje džiaugiamasi, kad toks stebuklas egzistuoja. Nuliūstama, jei to nuostabaus objekto negalima pasisavinti. Tokio ekstatinio branginimo prieraišiojoje meilėje nėra. Tuos, su kuriais tokia meilė mus sieja, laikome įprastu, savaime suprantamu dalyku. (Branginimo jausmas atsiranda tik meilės objekto netekus.) Žinoma, šitokia nuostata erotinėje meilėje būtų palaikyta mylimo objekto išeidimu, jei ne paniekinimu.

Žmonių bendravimą reguliuoja mandagumo dėsniai, kurių negalima pamiršti ir meilės santykiuose. Vis dėlto reikia daryti skirtumą tarp viešo (svečiuose) ir privataus (namuose) mandagumo. Tačiau pagrindinis principas abiejų mandagumo išraiškų yra tas pats: neduodama jokios pirmenybės sau. Kuo didesnė viešuma, tuo labiau formalizuojamas paklusnumas šiam principui. Juk visur yra gero elgimosi, manierų taisyklės. O "manieros, elegantiškos ar paprastos, duoda jausmui formą, kuria jis gali būti suprastas ir priimtas. Jos (manieros.- *A.P.*) parūpina jausmo kanalus komunikacijai", - aiškina junginės psichologijos atstovas James Hillman⁴².

Vis dėlto kuo žmonių santykiai artimesni (intymesni), tuo mažiau juose formalumo. Bet tai dar nereiškia, kad tokiose situacijose mandagumas darosi nebereikalingas. Priešingai, autentiška prieraišioji meilė (affection) "praktikuoja mandagumą, kuris yra nepalyginamai subtilesnis, jautresnis ir tikresnis negu viešasis"⁴³. Viešumoje gali užtekti tik išviršinio apsiėjimo, "ritualo". O namuose individas privalo gyventi ta tikrove, kurią viešosios apsiėjimo taisyklės pavaizduoja, simbolizuoja. Kitaip asmens tikrasis egoizmas išlįs kaip yla iš maišo. Ir namie neleis-tina duoti jokios pirmenybės sau pačiam. Pobūviuose užtenka tą pirmenybės (egotizmo) jausmą užslėpti. Vadi-

nasi, galima beždžioniauti bent trumpą laiką ir neturint savo sieloje mandagumo dorybės. Tik namie pasirodo iškilmingų pobūvių elgesio (manierų) tikroji vertė.

Kaip kiekviena meilė, taip ir šioji reikalauja atvirumo ir tiesumo. Sunkiausia vis dėlto būna išreikšti neigiamus jausmus mylimo objekto adresu. Laimė, prierašiajai meilei pasiekus savo aukštumą, partneriai gali sakyti vienas kitam viską, ką tik jie nori, nepaisydami mandagumą tvarkančių taisyklių. Juk prierašioji meilė (affection) nesiekia ir nenori savo meilės objekto nei iškaudinti, nei pažeminti, nei pagaliau jį despotiškai valdyti. Jai reikia tik surasti tinkamą toną ir tinkamą momentą. Kuo ši meilė bus autentiškesnė, tuo lengviau bus jai pasirinkti ir tinkamą toną, ir tinkamą laiką, ir tinkamus žodžius.

Prierašiajai meilei būdinga dar ir tai, kad ji praplatina mūsų minties horizontus. Žmonės, suburti draugėn - šeimoje, mokykloje, darbovietėje, laive, vienuolyne, prie bendro stalo valgykloje, atranda tame žmonių būryje tai, ką jie brangina ir vertina. Dėl to, pasak C.S.Lewis'o, "kalta" prierašioji meilė. Iš pradžių ji mus išmoko pastebėti kitus; paskui juos pakęsti; vėliau jiems nusišypsoti; dar vėliau jais gėrėtis ir pagaliau branginti tuos žmones, kurie čia "atsitiktinai atsirado". Bet tie visi žmonės, C.S.Lewis'o patirtimi, yra originalai, "keistesni, negu būtum galėjęs manyti, ir daug vertingesni, negu spėliojai"⁴⁴.

Prierašioji meilė gali mylėti ir tai, kas nepatrauklu, nekreipti dėmesio į kitų ydas ir po kivirčų lengvai atsigauti. Ji atveria akis kitų gerumui, kurio be jos nebūtų buvę galima pastebėti ar įvertinti. Atrodytų, lyg šitoji meilės išraiška savo apoteoze ta pati kaip ir krikščioniškoji meilė (caritas), apie kuria kalba šv. Paulius. Ne. Ji nėra krikščioniškoji meilė (caritas), nes beveik visos jos savybės yra ambivalentiškos, turi prieštaringų elementų. Jos gali tarnauti gėriui ir blogiui, būti kenksmingos

ir pagalbios. Šitoks prieštaravimas ypač išryškėja motinos meilėje savo vaikams. Todėl šios meilės ambivalentiškumui paryškinti ir pasinaudosime motinos meilės analize.

Prieraišiosios meilės (storge) sąvoka talpina savyje šeimos narių savitarpio meilę. Tėvų meilė vaikams čia užima centrinę vietą. Tačiau tėvo ir motinos meilė reiškiasi kiek skirtingai. Tėvo meilė yra sąlygota. Pasak Fromm'o, jos principas: "Aš myliu tave, nes pateisini mano lūkesčius, nes atlieki savo pareigas, nes tu esi panašus į mane"⁴⁵. Tuo tarpu motinos meilė besąlygiškai teigia kūdikio gyvenimą ir jo poreikius. Kūdikis mylimas dėl jo paties; dėl to, kad jis yra, o ne dėl to, kaip jis elgiasi. Šie abu principai, tėviškasis ir motiniškasis, yra būtini vaiko asmenybės vystymuisi. Motiniškasis - pirmaisiais kūdikystės metais; tėviškasis - vaikystės ir paauglystės fazėje.

Motinos meilės esmė pasireiškia motinos rūpinimusi vaiko fiziniu ir psichologiniu augimu. Betgi augti reiškia skirtis vienoje plotmėje ir susijungti kitoje. Užtat motina privalo ne tik tą atsiskyrimo procesą toleruoti, bet ir puoselėti. Šis motinos meilės etapas yra pats sunkiausias. Čia juk iš motinos pareikalaujama didelio nesavanau-diškumo - pajėgumo viską duoti ir nieko nereikalauti, o tik norėti mylimo asmens gerovės. Todėl šią užduotį galės atlikti tik toji motina, kuri pati brėsdama bus pasiekusi broliškos meilės stadiją, tai yra kuri pajėgs mylėti savo vyrą, kitus vaikus, pašalinius asmenis, visas žmoniškas būtybes. "Moteris, nesanti pajėgi šia prasme mylėti, gali būti meilinga motina tol, kol vaikas yra mažas, bet ji negali būti mylinti motina, kurios kriterijus yra pasiryžimas pakelti atsiskyrimą ir net po atsiskyrimo ir toliau mylėti"⁴⁶.

Atrodo, kad tikrąjį motinos meilės laimėjimą sudaro ne motinos meilė mažam kūdikiui, bet jos meilė augan-

čiam vaikui. Faktiškai didžiuma moterų būna mylinčios motinos tol, kol kūdikis yra mažas ir visiškai nuo jų priklausomas. Dauguma moterų nori vaikų ir esti laimingos susilaukusios naujagimio. Entuziastingai ir labai stropiai juo rūpinasi, nors už tai jokio atpildo iš vaiko negauna. Dažniausiai tokia motinos nuostata vaiko atžvilgiu yra instinktyvi, slypi moters prigimtyje. Panašiai juk elgiasi su savo vaikais ir kitų gyvūnų, ypač žinduolių, patelės. Vis dėlto į tokio tipo motinos meilę įeina ir specifiskai žmogiški faktoriai (patologiški ar sveiki).

Erich Fromm instinktyvioje motinos meilėje randa narcisistinį elementą. Kol, pvz., jaučiama kūdikį esant jos pačios dalimi, tol meilė kūdikiui patenkina jos pačios narcisizmą. Mylėdama kūdikį ji myli pati save. Motinos valdoviškumo ar galios motyvas taip pat gali būti tokios meilės paskata. Bejėgis kūdikis juk būna visiškai pajungtas motinos valiai. Kitaip tariant, despotiškai, savininkiškai moteriai viskas tampa valdoviškumo poreikio patenkinimu. Tokia motina vėliau vargu ar leis vaikui psichologiškai užaugti: tapti atskiru, savarankišku, nuo motinos nepriklausomu, vidujai laisvu individu.

Svarbiausiu motinos meilės skatinamuoju veiksniumi Fromm laiko vadinamąjį transcendencijos poveikį. Žmogus mat, pasak jo, nepasitenkina tik kūrinio būkle. Jis nori būti kūrėju. Natūraliausias ir lengviausias būdas tokiame tapti yra motinos meilė ir rūpinimasis savo kūdikiu, savo kūriniu. Rūpindamasi kūdikiu, ji peržengia save, o meilė vaikui duoda jos gyvenimui prasmę ir reikšmę. Vyras peržengia save kurdamas kitus dalykus, nes jis vaikų gimdyti nepajėgia. Tiesa, radikalusis feministų sparnas viliasi šią gamtos "klaidą" remiantis technika kada nors ateityje ištaisyti.

Buvo sakyta, kad motinos meilėje du asmenys, kurie buvo viena (motinos gimdoje), ima vienas nuo kito atsiskirti. Kūdikis tampa vaiku; vaikas - jaunuoliu ar jaunu-

le; jaunuolis/-ė - vyru ar moterimi. Autentiška meilė šį atsiskyrimą remia. Beje, kaip tik šiame taške motinos meilė, kaip ir kiti prieraišiosios meilės pavidalai, neretai suklumpa. Prisidengus "meile", kliudoma vaikui ar mokiniui tapti psichologiškai ir dvasiškai savarankiška asmenybe. Mat motiniškasis instinktas, paliktas vienas sau, nesunkiai pakliūna į įvairias šeimos meilės (storge) iškraipas, pvz., į pavydą, patologišką pasišventimą šeimai...

Kiekviena natūralios meilės rūšis yra linkusi į pavydą. Ne išimtis ir prieraišioji meilė. Paprastai ji pasikliauna tuo, kas sena, įprasta, žinoma, familiaru. Todėl pasikeitimas jai visad būna grėsmingas. Sakykime, šeimos vaikai (broliai, seserys) auga kartu dalydamiesi visu kuo: skaityba, žaidimais, užsiėmimais, pažiūromis. Staiga vienas iš jų ima ir atsiskiria: susidomi mokslu, poezija, muzika, religija ar kokiais kitais šeimos nariams neįprastais dalykais. Vienu žodžiu, pasineria į interesų sūkurį. Kiti ar kitas paliekami užpakaly. Paliktuosius apima pavydas. Pavydima tų naujų dalykų, tarp jų net ir religijos. Vėliau pradedama pavydėti ir "dezertyro" naujų draugų. Pavydas šiuo atveju gali pasireikšti išjuoka, pažeminimu, neigimu... "Dezertyro" nauji interesai esą "kvaila nesąmonė". Jis tais dalykais iš tikrųjų nesąs suinteresuotas, o tik apsimetas, dumias akis, giriąsis.

Panašiai su "dezertyru" elgiasi ne tik vaikai, bet ir visa šeima. Pvz., visa kitatikių ar netikinčiųjų šeima su pagieža ir apmaudu puola tą savo narį, kuris keičia religiją ar tampa krikščioniu. Reaguojama į šį įvykį kaip į dezertyravimą, kaip į kokią apiplėšimą. Tėvams atrodo, kad kas nors (organizacija, grupė, Bažnyčia...) pavogė jų sūnų ar dukrą. Jis buvo vienas iš jų, o dabar tapo vienas iš anų. Klausinama, kokia teise anieji galėjo tai padaryti. Juk jis ar ji priklausė šeimai. Kas žino, kas su juo galės atsitikti. Juoba kad tėvai lieka įsitikinę visos šeimos na-

rius buvus laimingus ir patenkintus, niekas tarp jų nebuvęs nuskriaustas.

C.S.Lewis primena, kad panašiais atvejais gali būti jaučiamas dvigubas pavydas, arba du prieštaraujantys pavydai pavyduolio galvoje ir širdyje. Viena vertus, visas tas dezertyravimas laikomas kvailyste, nesamone, pasipūtimu... Antra vertus, pradedama bent hipotetiškai abejoti. Imama sutikti (samonė sako, kad iš tikrųjų taip negali būti), kad ten, krikščionybėje ar kituose “dezertyro” naujuose interesuose, yra šis tas vertinga; kad “dezertyrui” atsivėrė naujas pasaulis, kurio visa šeima net nenujautė, kuris pasiliko uždaras seniesiems. Jei tos prielaidos būtų tikros, tuomet susidariusi būklė būtų neteisinga, nesąžininga, šališka. Tuomet su apmaudu imama priekaištauti, kodėl jiems durys į tokį pasaulį nebuvo atidarytos. Bet apgynos psichologinis mechanizmas atskuba tėvų ‘ego’ gelbėti, teigdamas, kad visa tai aiškiai neįtikėtina ir nepakeliama. Tada pavydas grįžta vėl prie pirmojo teiginio: “visa yra nesamonė”.

Prieraišioji meilė yra labiausiai instinktyvi iš visų žmoniškų meilių. Šia prasme ji ir labiausiai gyvūniška, tai yra priartėja prie aukštesniųjų gyvūnų, pvz., šuns, prieraišiosios “meilės”. Todėl ir “jos pavydas yra proporcingai piktas. Ji urzgia rodydama dantis kaip šuo, iš kurio buvo atimtas maistas. Ir kodėl gi ji neturėtų urgzti? Kas tai, ar kas nors ... atėmė iš vaiko jo gyvenimo maistą, jo antrąjį ‘aš’? Jo pasaulis pavirto griuvėsiais”, - taip C.S. Lewis vaizduojasi pavyduolio galvosena⁴⁷. Iš tiesų motinai atrodo, kad, jos vaikui pasitraukus iš šeimos, iš jos pasaulio, būna sugriaunamas jo gyvenimas.

Visas meiles C.S. Lewis skirsto į dvi kategorijas: į poreikio meilę ir duodančiąją meilę. Dieviškoji meilė, pvz., yra dovanos meilė. Bet ir toji meilė, kuri skatina žmogų dirbti, planuoti ir taupyti savo šeimos ateičiai, taip pat

priklauso duodančiajai meilei. Tuo tarpu tai, kas stumia išsigandusį ar vienišą vaiką į motinos rankas, yra poreikio meilė. Tiesa, neleistina suplakti poreikio meilės su savanaudiškumu. Nėra abejonės, kad ir poreikio meilė, kaip ir visi kiti impulsai, gali būti savanaudiškai panaudojama. Tačiau niekas nevadina vaiko savanaudžiu, kai jis ieško paguodos. Taip pat ir suaugusio žmogaus, kuris kreipiasi į bičiulius ieškodamas paramos, negalima vadinti savanaudžiu.

Prieraišioji meilė pasireiškia poreikio ir duodančiosios meilės išraiškomis. Ir viena, ir kita dimensija gali nuslysti į savitas iškraipas. Yra tokių moterų, pvz., kurios gyvena "tik savo šeimai". Ji viską daro dėl šeimos: skalbia, verda, laukia šeimos narių grįžtant, kad ir kokia dienos ar nakties valanda būtų. Dėl šeimos ji yra pasiruošusi "nudilinti savo rankų pirštus iki kaulų". Ji rūpinasi visų sveikata, juos slaugo ir už juos net gydytojus konsultuoja. Regis, ji būtų idealios motinos pavyzdys. Bet kai šeimos finansinė padėtis tokio pasiaukojimo visai nereikalauja, o šeimos nariai, nenorėdami būti šiurkštūs, neša tą "gerumo" jungą, tuomet jau susiduriame su motinos meilės iškraipa.

Duodančiojoje meilėje vyrauja davimo reikmė. Vadinasi, šiai meilės kategorijai reikia būti reikalingai, reikia duoti. Bet autentiško, sveiko davimo tikslas yra sudaryti gavėjui tokią būklę, kad jam davėjo dovana daugiau nebebūtų reikalinga. Beje, šis dėsnius galioja visose gyvenimo plotmėse: medžiaginėje, psichologinėje ir ypač auklėjimo ir ugdymo srityje. Pvz., vaikai mokomi, kad jiems mokymas nebebūtų reikalingas, kad jie pereitų į mokymąsi. Išeitų, kad duodančiosios meilės sunkiausias uždavinys - atsisakymas, atsistatydinimas. Davėjas privalo pasidaryti nebereikalingas. Didžiausias atpildas davėjui būtų, kai jis galėtų pasakyti, kad gavėjui jo nebereikia.

Beje, C.S. Lewis išvalgiai pastebi, kad "instinktas vien tik iš savo prigimties neturi jėgos įvykdyti šį dėsni. Instinktas trokšta gero savo objektui, bet ne visiškai - tik tokio gero, kurį jis pats gali duoti. Daug didesnė meilė yra ta meilė, kuri trokšta objektui gėrio kaip tokio, nesvarbu iš kokio šaltinio tas gėris ateitų, - privalo įsikišti ir pagelbėti ar instinktą prijaukinti, kad jis galėtų atsistatydinti, pasitraukti"⁴⁸. Laimė, instinktas dažniausiai pasitraukia. Bet kur to nepadaro, godi reikmė būti reikalingam save patenkins vienu ar kitu būdu: laikydama savo meilės objektus reikalingumo būklėje arba išrasdama įsivaizduotų (ne realių) poreikių. Tai bus daroma negailestingai ir kietaširdiškai, nes manoma, kad visi tie veiksmai yra duodančioji meilė, tai yra daromi kito gerovei. Todėl davėjas laikys save nesavanaudžiu, nesavanaude.

Į poreikio būti reikalingam spąstus gali pakliūti ir kiti, ne vien tik motinos. Gydomosios, auklėjamosios profesijos (terapeutai, mokytojai, profesoriai) šiai iškraipai yra gana imlios. Todėl anos profesijos šiuo atžvilgiu darosi pavojingos. Autentiškai mokytojai ir auklėtojai visuomet veikia ta linkme, kad jų mokiniai ar auklėtiniai galėtų tapti verti savo mokytojų kritikai ir varžovai. Tokie mokytojai ar auklėtojai džiaugiasi, kai jų mokiniai pasiekia tokią intelektualinio vystymosi fazę. Iš tiesų daugelis mokytojų ir būna laimingi jų mokiniams išengus į nepriklausomo mąstymo ir kūrybos plotmę.

Kiekvienos dienos patvirtintas faktas - neurotikai ar savanaudžiai gali iškreipti bet ką, net ir meilę, paversdami ją kančia ar išnaudojimu. Vis dėlto, pasak Lewis'o, devynios dešimtosios mūsų tvirtos ir pastovios meilės paeina iš prieraišiosios meilės (storge). Bet šioji meilė veda į laimę tik tada, kai prie jos pridedama kas nors kita. O tas 'kas nors kita' yra ne tik sveikas protas, padorumas ir gerumas, bet ir "kantrybė, pasiaukojimas (savimarša), nusižeminimas ir nuolatinis įsikišimas gerokai aukš-

tesnės meilės, negu prieraišioji meilė pati kaip tokia iš viso gali būti... Jei mes bandysime gyventi vien prieraišiaja meile, ji iškryps"⁴⁹.

Visos žmogiškosios meilės nėra grynos. Visad jos turi ir priemaišų. Jose visose, pvz., tūno neapykantos sėklos. Jei prieraišioji meilė bus padaryta gyvenimo vadove, tos sėklos pradės dygti. Protingieji gyvūnai gali pažadėti žmogiškosioms meilėms besąlygišką atsidavimą, kuris priklauso tik Dievui. Bet taip atsitikus žmogiškosios meilės taps dievais ir neišvengiamai išvirs į demonus. Natūralios meilės, kurioms leidžiama tapti dievais, meilėmis nepasilieka. Jos dar tokiomis vadinamos, bet iš tikrųjų gali tapti komplikuotomis neapykantos formomis. "Meilė, tapusi dievu, tampa demonu"⁵⁰. Kiekviena žmogiškoji meilė, pasiekusi savo viršūnę, nori pasisavinti sau dievišką autoritetą - ima reikalauti visiško atsidavimo jai. Kiekviena "dėl meilės" atliktą aktą norima laikyti leistinu ir nuopelningu. Seksualinė, erotinė, šeimos ir net draugų meilė, tik skirtingu būdu, gali tapti "dievu" - aukščiausia žmogaus vertybe. Kaip tai gali įvykti draugystėje, paaiškės iš tolesnio skyriaus.

5. Draugų meilė

Erich Fromm dabar jau tapusioje klasikine meilės studijoje "The Art of Loving" ("Mylėjimo menas") draugų meilės nesvarsto. Jis pasitenkina broliška meile, kuri, jo supratimu, duoda visoms žmogaus meilėms, sakytume, ontologinį pagrindą. Anot Fromm'o, "meilė yra aktyvus rūpinimasis gyvenimu ir vystymusi to, ką mes mylime"⁵¹. Meilė mylimo objekto atžvilgiu pasireiškia trimis aspektais: rūpinimusi, atsakomybe, pagarba ir pažinimu. Šiuos tris elementus turi ir broliškoji, ir draugystės meilė, ir kiekviena kita neiškreipta žmogiškoji meilė.

Nuosekliai tad Fromm ir pabrėžia, kad meilė savo esme nėra santykis su išskirtiniu asmeniu, bet individo nuostata, jo charakterio kryptis. Šioji kryptis ir apibrėžia asmens sąsają su visu pasauliu, su visa žmonija. Jei individas myli tik vieną asmenį, būdamas abejingas visiems kitiems žmonėms, tai toji meilė nėra meilė, o tik simbioziškas prisirišimas, arba perdėtas egotizmas, perdėtas savęs vertinimas, savimi domėjimasis. Anot Fromm'o, jei aš tikrai myliu vieną asmenį, aš myliu visą pasaulį. "Jei aš galiu kam nors kitam sakyti: 'aš tave myliu', aš privailau pajėgti sakyti: 'aš tavyje myliu kiekvieną. Per tave aš myliu žmoniją. Tavyje aš taip pat myliu ir save'"⁵². Meilės galia juk teka iš mylinčiojo sielos, ne iš mylimo objekto.

Tokia, anot Fromm'o, yra broliškoji meilė. Tokia savo esme turėtų būti ir draugų meilė. Autentiška meilė, kad ir kokiais pavidalais ji reikštųsi, rūpinasi kitais, juos respektuoja, jaučia už juos atsakomybę. Ji tvirtai išipareigoja aukoti laiką, energiją, dėmesį ir išteklius kitų žmonių gerovei padidinti. Broliškajai meilei ne tik rūpi kitų žmonių sunki būklė, bet ji ir susitapatina su kitais, išijaučia į jų padėtį. Ji supranta, kad visi žmonės yra broliai ir seserys, kad gyvenimas reikalauja nuolatinio išipareigojimo artimo gerovei. Kaip tik apie tokią meilę kalba ir Šv. Raštas: "Mylėk savo artimą kaip save patį" (Mt 19,19). Beje, kyla klausimas, ar žmogus taip mylėti pajėgs vien savo jėgomis? Patirtis, regis, duoda neigiamą atsakymą.

Kai žmogus išsiaugina pajėgumą mylėti, tuomet savaime iš jo asmenybės teka broliškoji meilė. Toks asmuo patiria vienybę su visais žmonėmis, išgyvena solidarumą su visa žmonija. Jis pajėgia prasiskverbti pro pakraštinius skirtumus (talentą, išsilavinimą, turtingumą, inteligenciją, profesiją, lytį...) ir pasiekia visiems bendrą žmogiškąją centrą, žmogiškojo kamieno šerdį.

Ten jis ir randas broliškosios meilės šaltinį. Užtat jis ir santykiauja su kitais ne iš asmenybės periferijos, bet iš centro, iš širdies į širdį. Iš tikrųjų tokiomis savybėmis pasireiškia agapiškoji krikščioniškoji meilė, kuri trykšta iš paties būties Šaltinio. Bet tuo tarpu grįžkime prie draugystės meilės.

Draugystė

Į broliškosios meilės apibrėžtį lytinis komponentas neįeina. Neįeina jis nei į draugystės meilės sąvoką. Beje, tokia meilė nūdienos vakariečiui sunkiai suprantama. Jam atrodo, kad net negalima mąstyti apie Eros be Veneros, ilgėtis sielų vienybės be kūnų susilietimo. Priešingai, ankstyvesnėse Vakarų istorijos epochose seksas, romantinė ar draugų meilė buvo laikoma atskiromis žmogaus elgesio ir patirties kategorijomis. Ypač išskirtinai buvo branginamos draugystės. Draugystė juk yra laisvai išsirinktas, ne likimo skirtas ar genų apibrėžtas, žydras, ramus santykių pasaulis. Draugystės meilė viena, rodos, pakelia žmogų į dievų ir angelų padanges; ji išlaisvina iš instinktų pančių.

Antikiniam pasauliui draugų meilė atrodė esanti tinkamiausia ir žmoniškiausia iš visų meilių. Ji buvo laikoma gyvenimo apvainikavimu ir dorybių mokykla. Senovės Graikijos mąstytojas Aristotelis (384-322 pr. Kr.) net drįso teigti, kad "be draugų niekas nesirinktų gyventi, nors ir turėtų visas kitas gėrybes"⁵³. Jam pritaria ir 12-ojo šimtmečio cistercijonų vienuolis Aelred Rievaulx: "Negali būti tikros laimės be draugo. Žmogus, kuris neturi nė vieno asmens, su kuriuo galėtų pasidžiaugti savo laimėjimais ar pasiguosti jam liūdėdamas; nė vieno, kuriam galėtų išlieti savo sielos nerimą arba su kuriuo galėtų dalytis šviesiomis mintimis, - toks žmogus galėtų būti panašinamas su žvėreliu"⁵⁴.

Vadinasi, antikiniais ir viduramžių laikais draugystė buvo aukštinama ir vertinama. Atrodė, kad iš visu meilių tik ji viena tegalėjo perkelti žmogų į dievų padangę. Beje, modernusis pasaulis (ypač amerikoniškas) draugystei liekasi abejingas. Mat draugystė neturi išlikimo vertės. Be erotinės meilės negimtų žmonės. Be švelnios prieraišiosios meilės (storge) nebūtų jie buvę užauginti. Biologijos požiūriu rūšies išlikimui draugystė nėra reikalinga. "Draugystė nėra būtina, panašiai kaip nėra būtina filosofija, kaip nėra būtinas menas ar kaip nėra būtina pati visata (nes Dievui nebuvo reikalo kurti). Draugystė neturi išlikimo vertės. Veikia ji yra vienas iš tų dalykų, kurie duoda vertę išlikimui", - tvirtina C.S.Lewis⁵⁵. Iš tiesų būtų galima gyventi be draugų, bet tai būtų skurdi egzistencija. Beje, Yale'os universiteto epidemiologė Lisa Berkman surado, kad visuomeniškai izoliuotų žmonių mirtingumas yra 2,5 karto didesnis už žmonių, turinčių glaudžius tarpusavio ryšius.

James Sullivan, kunigas psichologas, štai kaip apie draugystę kalba: "Tikros draugystės patirtis yra viena iš labiausiai džiuginančių patirčių, kokių aš galiu turėti šiame gyvenime; viena iš stipriausių mano reikmių. Nebūtų perdėta sakyti, kad laimingam ir turiningam gyvenimui draugystė yra būtinai reikalinga. Nėra gyvenimo tol, kol tikrai nemyli ir nebūni mylimas. Tuomet mirties jau nėra. Aš galiu egzistuoti be draugystės. Galiu kilnotis ir dirbti, bet negaliu savyje jausti tikros gyvybės"⁵⁶. Iš tikrųjų speciali draugystės meilė yra labiausiai žmogaus sieklą pripildanti patirtis.

Draugų meilė antikinėje Graikijoje buvo vadinama filia (philia)⁵⁷. Šis žodis reiškia atsidavimo-prisirišimo ir meilės jausmą tarp dviejų asmenų. Tai vyro meilė savo bičiuliui ir moters meilė savo bičiulei. Draugystė yra paremta bendromis vertybėmis, bendra išvalga, bendru in-

teresu ar skoniu. (Draugų vertybėmis kiti žmonės, pašaliečiai nesidalija.) Kuo aukštesnės bendros draugų vertybės, tuo stipresni ir glaudesni būna ir draugystės ryšiai. Be bendrų vertybių nebūtų pagrindo išipareigoti ir ugdytis. Tiesa, erotinė meilė ir draugystė gali būti kartu tarp tų pačių dviejų asmenų. Tačiau šios dvi meilės, 'eros' ir 'filia', nėra tapačios.

Eros yra dviejų asmenų privati meilė. Tuo tarpu draugystė gali būti tarp bet kokio skaičiaus žmonių. Draugystė neturi pavydo. Įsimylėjęliai nuolat vienas kitam kalba apie meilę. O draugai retai kalba apie draugystę. Įsimylėjęliai būna paskendę vienas kitame, veidu į veidą vienas kitą adoruoja. Draugai pasilieka vienas šalia kito paskendę ne vienas kitame, o bendrame interese. Įsimylėjęliai ieško privatumo, o draugai - nuošalumo. Mylimieji nesidalija erotine meile su trečiuoju asmeniu, o draugai mielai priima į savo tarpą trečiąjį ar ketvirtąjį, ar ..., jei tik jis tinka būti tikru draugu - dalytis tais pačiais interesais ir tomis pačiomis vertybėmis. Būdinga, kad didžiosios draugystės visuomet klestėjo tarp tos pačios lyties asmenų.

Bet kas gi atsitiktų, jei paslaptingame draugystės kelyje susitiktų priešingos lyties asmenys? C.S. Lewis duoda aiškų ir trumpą atsakymą: "Tarp jų kilusi draugystė labai lengvai, gal net per pirmą pusvalandį, pereis į erotinę meilę"⁵⁸. Nebent jie būtų vienas kitam fiziškai atstumiantys arba vienas kuris ar abu jau būtų įsimylėję kitus individus. Tikra dvasinė draugystė tarp vyro ir moters yra išskirtinis, specialus atvejis. Bet apie tai kiek vėliau. Tuo tarpu vertėtų priminti, kad ir erotinė meilė gali pakreipti įsimylėjęlius į autentišką draugystę. Tačiau ir čia skirtumas tarp erotinės meilės ir draugų meilės nepranyksta.

Draugystė paprastai išdygsta iš bendravimo ar bendradarbiavimo, kai pastebima, kad turima kažkas ben-

dra: kokia nors bendra išvalga, bendros vertybės, interesai ar skonis. Tačiau šių dalykų draugystei neužtenka. Jais dalijantis galima tapti bendrininkais, bet dar ne draugais. Draugystei reikia kažko daugiau. Esant draugystei, pasak C.S. Lewis'o, privaloma atsakyti į vieną esminį klausimą: "Ar tu matai tą pačią tiesą? Ar tau rūpi ta pati tiesa?" Tik teigiamai atsakius į šį klausimą tegalima įžengti į draugystės rūmą. "Asmuo, kuris sutaria su mumis, kad koks nors klausimas, mažai kitų paisomas, yra didžiai reikšmingas, gali būti mūsų draugas"⁵⁹. Kas nors juk privalo sieti žmones draugystėn.

Protestantų teologas Samuel Southard stipriausia draugystės jungtį randa galutinėje tikrovėje: "Vienas asmuo nuolat norės priimti kitą su pasitikėjimu ir pagarba, jei jie abu galės matyti galutinę tikrovę tuo pačiu būdu, - kad Dievas mus sukūrė, priimti stiprybę, kai mes prisipažįstame savo silpnybę ir esame pasiruošę mylėti kitus, kaip mokame mylėti patys save"⁶⁰. Tokioje draugystėje žmonės yra pasiruošę savęs atsižadėti, kad galėtų įsijausti į kito padėtį, suprasti ir atsižvelgti į žmones, kenčiančius vargą.

Draugystė tačiau nėra geradarystė. Suprantama, draugai vienas kitam būna visokeriopai pagalbūs. Tačiau geraširdiškumas draugystėje yra atsitiktinis, sakykime, šalutinis dalykas. "Tobulos draugystės žymė nėra ta, kad bėdai užpuolus bus suteikta pagalba (tai savaimė suprantamas dalykas), bet kad pagalbą suteikus iš viso nebūna jokio skirtumo", - aiškina C.S. Lewis⁶¹. Buvimas draugėj ir toliau tęsimas, lyg tų bėdų nebūtų buvę. Mat draugų asmenybės susiliečia išėjusios iš konteksto (šeimos, profesijos, klasės, uždarbio, rasės, ankstesnės praeities...). Draugai juk yra daugiau negu sąjungininkai. Tikroje draugystėje turimos galvoje asmenybės, o ne periferiniai dalykai kaip darbas, profesija, išsilavinimas ir t.t. Draugystėje tie dalykai visad pasilieka bendrystės

pakraščiuose. "Eros turės plikus kūnus; draugystė - plikas asmenybės" (ten pat).

Michel de Montaigne (1533-1592) savo karštos draugystės (be lytinių santykių) su Etienne de la Boetie motyvus taip paaiškina: "Kadangi tai buvo jis; kadangi tai buvau aš"⁶². Vadinasi, Montaigne nurodo dviejų nepakartojamų unikumų susilietimą būties plotmėje. Taigi čia susiduriame, sakytume, su pačių asmenybės branduolių meile. Šių dviejų vyrų draugystėje sielos ir protai susiliejo į tobulą vienybę. Tokių draugų meilės pavyzdžių istorija žino ne vieną. Pvz., didžiausio viduramžių pabaigos italų poeto Francesco Petrarca'os skaisčią meilę Laurai (jos tapatybė iki šiol tebėra neišaiškinta) ar Dante's Alighieri'o - Beatricei.

Aristotelis tvirtino, kad "tik geri žmonės gali būti draugais, nes blogi žmonės nesigėri vienas kitu, nebent iš šių santykių gauna kokios nors naudos"⁶³. Apskritai antikiniai autoriai žinojo, kad draugystė gali būti dorybių mokykla, bet jie ne visai suprato, kad draugystė gali būti ir nedorybių mokykla. Draugystė gerus žmones padaro geresnius, o blogus žmones - blogesnius. Tačiau ir gerųjų draugystė slepia savyje pavojų. Ir ši meilė, kaip ir kitos natūralios, gamtinės meilės, turi įgimtą palinkimą į savitas iškraipas.

Kokios draugystės būtų, geros ar blogos, jos visos turi bendrą bruožą - atsiskyrimą, abejingumą ar/ir kurtumą išorinio pasaulio balsams. Visa tai savaime išplaukia iš pačios draugystės prigimties. Kaip žinoma, draugai pasirenkami laisvai pagal bendrus interesus, vertybes ar idealus. Šie dalykai neišvengiamai išskiria draugų grupę iš minios, atriboja nuo jos mąstysenos, jausenos ar elgsenos. Todėl draugų grupei, bent iki tam tikro laipsnio, tenka nepaisyti nuomonės tų pašaliečių, kurie jų grupei nepriklauso. Bet kaip tik čia ir atsiranda pavojus pateisinamam abejingumui virsti visišku abejingumu ar net

kurtumu gyvenamos aplinkos “mirtingųjų” balsams. “Dalinis kurtumas, kuris yra kilnus ir būtinas, padrąsina visišką kurtumą, kuris yra arogantiškas ir nežmoniškas”⁶⁴.

Draugystė yra pasirinktas santykis. Bet iš šito nekalto ir būtino pasirinkimo akto labai lengva nuslysti į pašaliečius žeminantį uždarumą. O jei bendri idealai, su būrę individus draugėn, išblėsta, tuomet tas draugų būrelis virsta uždaru ‘išrinktųjų’ rateliu, besišildančiu kolektyvinėje tarpusavio pagyrų saulėje. Apsigaubus pranašumo skraiste, imama su panieka žiūrėti į pilkają liaudį. Tada tokia draugystė kaip kokia aristokratų klasė susikuria apie save tuštumą, pro kurią nebeprasiveržia jokie teisingumo, lygybės ar užuojautos balsai. Lengvabūdiškai atmeta civilizuotą elgesį, doros dėsnius ir pilietines pareigas. Tokių draugystės iškraipų netrūko “šlovingosios partijos” gretose; netrūksta jų ir tarp naujųjų nomenklaturininkų.

Vadinasi, draugystei visad gresia išdidumo pavojus. Tiesa, draugų meilė yra vaisingiausia iš visų natūralių meilių. Bet ir ją apninkantys pavojai taip pat yra dvasiniai. Kai kas draugų meilę laiko angeliška. “Bet žmogui reikia, kad jis būtų trigubai nusižeminimo apsaugotas, jei jis nori valgyti angelų duoną”, - teisingai išpėja C.S. Lewis⁶⁵. Draugystė, kaip ir kitos natūralios meilės, nepajėgs pati savęs apsaugoti. Ji privalo dar labiau šauktis dieviškos apsaugos, kad galėtų palikti maloni ir džiaugsminga. Iš tiesų teologo, o gal ir filosofo akimis žiūrint, draugų meilės šaltinis yra pati dieviškoji Meilė. Ja maitinamos draugystės paprastai vadinamos dvasinėmis draugystėmis.

Dvasinė draugystė

Aelred Rievaulx studija apie dvasinę draugystę ("De spirituali amicitia") laikoma viena iš gražiausių vakarietiškos teologijos tradicijoje. Ji ypač vertinga dar ir tuo, kad išplaukia iš paties Aelred'o patirties. Istorikams gerai žinomos jo intymios draugystės su dviem vienuoliais (Waldef ir Walter Daniel). Taigi jo svarstymai apie dvasinę draugystę nėra tik proto abstrakti spekuliacija. Be kita ko, Aelred'o traktatas "De spirituali amicitia" yra išverstas ir į anglų kalbą⁶⁶.

Aelred į draugystę žiūri kaip į Dievo dovaną ir žmoniškųjų pastangų išdavą. Pasak jo, draugu vadiname tik tą asmenį, kuriam patikime savo širdį ir savo slapčiausias mintis. Aelred, kaip ir dauguma dvasinių rašytojų, skiria tikrą draugystę nuo netikros, apgaulingos draugystės. Tikrąją draugystę jis vadina dvasine draugyste. "Kad išžiūrėtume skirtumą tarp šio klaidingo ryšio ir tikros draugystės, mes galime vadinti vieną kūniška, arba žemiška, kadangi ją skatina yda (blogis) ar viltis laimėti įtakos. O kitą draugystę mes vadiname dvasine, kadangi ją įkvepia sutarimas gyvenime dėl elgesio normų ir idealų"⁶⁷.

Tikroji draugystė tęsiasi per visą gyvenimą. Ji remiasi lygybe, jautrumu ir Dievu. Ji nepakenčia pataikavimui. Tikroje draugystėje negali būti aukštesnio ir žemesnio, viršininko ir pavaldinio. Dvasinės draugystės pamatai, pasak Aelred'o, yra Dievo meilė. Užtat tikrų draugų malda vieno už kitą darosi vis dažnesnė. Apskritai, Aelred'o įsitikinimu, be draugo negali būti tikros laimės. "Tikėjimas draugu duoda draugystei tikrumo, kuris, be abejonės, yra vienas iš didžiausių jos (draugystės. - A.P.) palaimų; o meilėkavimas - vienas iš didžiausių priešų"⁶⁸.

Bet tokios draugystės savaime neatsiranda. Jos būna rūpestingai pasirenkamos. Aelred nurodo, kad į išiparei-

gojimą draugystei kopiname per keturis laiptus: pasirinkimą, išbandymą, priėmimą ir pagaliau į aukščiausią darną, sutarimą dėl dieviškų ir žmogiškų dalykų. Vadinasi, draugas pirmiausia pasirenkamas, paskui išbandomas, išsileidžiamas į sielos vidų ir tik tada jau traktuojamas kaip tikras draugas. Pasirenkančiam draugą Aelred duoda tokį patarimą: "Pasirinkdami mes neišsileidome į niršulių, nepastovių, įtarių, plepių: ne visų, bet tik tų, kurie nenorėjo savo aistrų tvarkyti"⁶⁹. Toliau bandomas draugo tikėjimas, intencijos, diskretiškumas ir kantrybė. Tik tuomet asmuo išsileidžiamas į draugystę, lydima paties aukščiausio intymumo⁷⁰.

Beje, ir šios draugystės dėl vienu ar kitu priežasčių (pvz., patikėtos paslapties išpasakojimas) gali pasidaryti destruktivos. Tokiu atveju draugystė privalo būti užbaigta. Bet tai turėtų būti padaryta atsargiai. "Draugystė neturi būti staiga sutraiškyta, bet pamažu panaikinta, kad iš to nepasidarytų nepakeliamos skriaudos", - išpėja tas pats Aelred⁷¹. Priešingai, Pranciškus Salezietis (Francis de Sales) duoda kitokį patarimą: "Nutrauk jas (žalingas draugystes. - A.P.), suplėšyk jas ... Neatrišk draugystės mazgų, bet nutrauk ar nupjauk juos"⁷².

Vadinasi, kai tik eros išsiskverbia į dvasinę draugystę, ji turi būti staiga, be jokių kompromisų, nutraukiama. Apskritai Pranciškus Salezietis (1567-1662) yra atsargesnis negu jo pirmtakas Aelred. Betgi ir Pranciškus vertina dvasinės draugystės grožį. Tai rodo jo paties draugystė su Jane Frances de Chantal (šv. Joana Pranciška Šantaliete). Šv. Pranciškaus atsargumas aiškinamas tuo, kad vėlyvųjų viduramžių ir renesanso klimatas buvo visai skirtingas nuo 12-ojo amžiaus aplinkos. Europoje renesanso sukeltas palaidumas paveikė ir dvasininkiją.

Aiškinome, kad draugų meilė yra būdingai savita meilės išraiška. Ne visi, kuriuos mylime, turi teisę būti vadinami draugais. Draugų meilė (tarp tos pačios ar priešin-

gos lyties), pakilus į dvasinę plotmę, gauna dvasinės meilės vardą. Tokia buvo meilė tarp Aelred Rievaulx ir Walter Daniel'io. Dar labiau žinoma yra Jordan'o iš Saksonijos dvasinė draugystė su Diana d'Andalo. Čia jau susiduriame su iškiliu dvasinės draugystės - meilės pavyzdžiu tarp skirtingos lyties asmenų. Jordan'o ir Diana'os draugystė yra gilios meilės išraiška dvasinėje plotmėje.

Jordan iš Saksonijos (1190-1237) buvo Dominikonų ordino antrasis magistras. Jis nepaliko jokių studijų nei apie draugystę, nei apie meilę. Laimė, išliko jo 50 laiškų, rašytų Diana'ii⁷³. Iš šių laiškų galima suvokti Jordan'o nuostatą draugystės atžvilgiu; jo pažiūrą į draugystės santykį su dvasiniu gyvenimu ir pagaliau - draugystės svarbą konsekruotos viengungystės (celibato) gyvenime. Deja, Jordan'o laiškuose girdima tik vienpusiška meilės kalba. Be abejonės, ji buvo atliepa į Diana'os širdies žodžius. Neiškilo jokių Diana'os laiškų, rašytų Jordan'ui. Vis dėlto judviejų draugystė priklauso vienam iš geriausių pažįstamų vyro ir moters santykių dvasinėje istorijoje.

Visi šie Jordan'o laišakai dvelkia žmogiška, natūralia meile. Jie sakyte sako, kad Jordan ir Diana vienas kitam buvo autentiška ir emociinga paspirtis. Taip pat jie nelaikė judviejų meilės esant kliūtimi Dievo meilei. Dominikonas Donald Georgen Jordan'o laiškuose randa tris pagrindines temas: nuolatinį buvimą kito mintyse, skausmą nesant kartu ir abiejų meilę Kristui.

Viename laiške (25-ajame) Diana'ii jis rašo: "Tu esi taip giliai įsmigusi mano širdyje, kad kuo daugiau suprantu, kaip tikrai mane myli iš savo sielos gelmių, tuo labiau darausi nepajėgus užmiršti Tave, tuo pastoviau esi mano mintyse". Kitame laiške jis išlieja savo širdgėlą ir liūdesį, kad esamos aplinkybės neleidžia vienas kito mylėti be skausmo ir nerimo. "Tu verki ir patiri karčią širdgėlą, nes Tau nėra duota nuolat matyti mane. Ir

aš lygiai liūdžiu, kad ir man taip retai duoda būti su Tavimi” (50-asis laiškas).

Skausmingas liūdesys apgaubia abu, kai tenka būti toli vienas nuo kito ir kai susitikus vėl reikia skirtis. “Kai turiu nuo Tavęs skirtis, aš tai darau sunkia širdimi. Netgi Tu padidini mano širdgėlą, kai matau Tave nepaguodžiamai prislėgtą. Tada aš negaliu neliūdėti ne tik dėl mūsų atsiskyrimo, kuris sukelia skausmo mums abiem, bet taip pat ir dėl Tavo pačios sielvartingos vienatvės” (35-asis laiškas). Atsiskyrimas dar labiau žadina troškimą būti drauge. “Kuo ilgiau mes esame išskirti, tuo didesnis darosi mūsų troškimas vėl pamatyti vienas kitą” (48-asis laiškas).

Tačiau jų abiejų draugystės pamatas yra Kristus. “Vis dėlto, Mylimoji, kad ir ką mes rašytume vienas kitam, mažai tereiškia. Mūsų širdžių meilės liepsna yra Viešpatyje, per kurį Tu nuolat kalbi man ir aš Tau. Tų bežodžių meilės (caritas) išsiliejimų nei žodis išreikšti nepajėgia, nei raštas sutalpinti negali” (50-asis laiškas). Iš tiesų, Jordan’o ir Diana’os meilė buvo pagrįsta Dievo meile. Jų ypatinga draugystė nėra nesuderinama nei su jų pašaukimu žmogaus meilei (caritas-agape), nei su troškimu mylėti Dievą.

Pasak dominikono Donald Georgen, “yra galima mylėti save, mylėti kitos lyties asmenis, mylėti tos pačios lyties asmenis, mylėti Dievą ir vis dėlto būti vientisa asmenybe”⁷⁴. Iš tikro intymi draugystė dvasininkų ir vienuolių gyvenime padeda jų psichologiniam ir dvasiniam brendimui. Reikia tik neužmiršti, kad dvasinė draugystė nėra bekūnė platoniškų sielų bendrystė, bet labai emocionalus ryšys, kurio šaknys tvylo dvasiniame gyvenime. Tokių intymios dvasinės draugystės pavyzdžių istorijoje netrūksta. Vaizdingumo dėlei paminėsime keletą iškiliausių.

Antai tos garsiosios draugystės: tarp šv. Bernardo iš Clairvaux (1091-1153) ir William iš Thierry; tarp Jor-

dan'o iš Saksonijos ir Henry iš Koelno; tarp Pranciškaus Asyžiečio (1182-1226) ir šv.Klaros; šv.Kotrynos Sienie-tės (1347-1380) ir Raymondo iš Capua; šv.Pranciškaus Saleziečio (1567-1622) ir Jane Frances de Chantal; Vin-cento Pauliečio (1581-1660) ir Louise de Marillac; šv.Jo-no Kryžiečio (1542-1591) ir Teresės Avilietės; Teilhard de Chardin'o (1881-1955) ir Leontine Zanta. Dažnai lite-ratūroje minima karšta (ne seksualinė) draugų meilė tarp Michel de Montaigne (1533-1592) ir Etienne de la Boe-tie. Apie jūdvių draugystę Montaigne rašo, kad jų sie-los ir protai "susimaišo ir susiderina vienas su kitu taip glaudžiai, jog siūlė, kuri juos surišo, išsityrė ir net visai išnyko"⁷⁵.

Psichikos gydytojų ir sielos vadovų patirtis rodo, kad šalia idealių, autentiškų dvasinių draugysčių egzistuoja ir pseudodvasinių bendrysčių. "Genitalinis seksas (sek-sualiniai santykiai. - *A.P.*) pasitaiko nelauktai dažnai va-dinamuosiuose dvasiniuose santykiuose tarp dvasinių va-dovų ir vadovaujamųjų...",- teigia Dvasinio formavimo instituto direktorius ir psichiatras Gerald May⁷⁶. Šitokie veiksmai dažnai racionalizuojami (klaidingai teisinami) mistikos priedanga. Gali būti, pvz., tvirtinama, kad du asmenys "sujungė savo dvasinę kelionę" arba nusprendė panaudoti seksą, kad "paremtų savo drauge daromą die-viškos paslapties tyrinėjimą". Kitais atvejais pareiškia-ma, kad seksas "atsitiko" (suprask, partneriai nėra atsa-kingi), nes abu buvo "dvasinės ekstazės išmesti iš kojų". Tačiau giliai širdyje jaučiama, kad toks kelias neveda į Dievo meilę.

Gerald May mano, kad tokiomis aplinkybėmis seksua-liniai santykiai esti vidinės maišaties išdava. Iš tiesų ero-tinė meilė gali būti pradinė meilės mokykla, dirvos pa-ruošimas tobulesnei agapinei (dieviškai) meilei. Tačiau erotika gali peraugti savo pozityvų vaidmenį kaip ener-gijos šaltinio ir pradėti uzurpuoti brolišką meilę, net ap-

simesti agape, dieviškąją meilę. Eroso sumaišymas su agape nėra retas reiškinys ir dvasiniuose santykiuose⁷⁷. Juk "dvasinė aistra ir erotinė aistra yra taip panašios, kad žmonės pasijunta benaudoją vieną meilę kitos pakaitalu"⁷⁸. Tačiau bandymas dvasinę aistrą patenkinti seksu būtų panašus į mėginimą malšinti alkį saldžiu vynu. Apskritai reikia didelio brandumo, kad būtų galima atskirti erotinės ir agapinės meilės apraiškas kiekvienoje konkrečioje patirtyje.

Norint tokios maišaties išvengti, būtina geriau pažinti meilių (erotinės, broliškos, dieviškos) dinamiką. Tačiau vien pažinimo nepakanka. Mat žmogiškasis 'aš' savęs apgynai ir savųjų polinkių pateisinimui gali panaudoti visokias intelektualines sampratas, kad tik duotų racionalų paaiškinimą visam kam, ko jo širdis trokšta. Bet tokiais atvejais suvokimas ir sprendimai būna pilni didelių spragų. Sakykime, vidiniai impulsai gali būti išgyvenami kaip dieviškos tikrovės vizijos ar balsai. Išties kai kurie impulsai gali būti Dievo valios išraiška. O kiti, gal ir dauguma jų, gali būti klaidingai priskiriami Dievui.

Todėl, kad būtų išvengta anos maišaties, Gerald May siūlo du dalykus, būtinus asmens dvasinėje kelionėje: 1) nuoširdžiai melstis prašant vadovavimo, apsaugos, gailestingumo ir prisipažįstant savo silpnybę ir vidinį sąmyšį; 2) ieškoti kito asmens, kuris taptų dvasiniu vadovu. Idealus vadovas būtų tas, kuris pats patyrė tokią pat maišatį, pažįsta jos subtilumus ir yra tvirtai atsirėmęs į istorijoje išbandytą dvasinę tradiciją. Tiesa, katalikiškai tradicijai šitie May'o siūlymai yra labai gerai pažįstami. Kiekvienu atveju žmogus vienas negali keliauti Dievop. Jam reikalingas jei ne vadovas, tai bent sielos draugas. "Žmogus be sielos draugo - tarsi kūnas be galvos" (keltų patarlė). Bet tokios draugystės pastatas tegali stovėti tik ant agapiškos (dieviškos) meilės pamato.

6. Krikščioniškoji meilė

Modernioji psichologija vengia kalbėti apie meilę. O ir kalbėdama daugiausia ribojasi jos fiziologinėmis apraiškomis, nes šios moksliniam metodui lengvai prieinamos. Toks, pvz., humanistinės psichologijos šulas kaip Carl Rogers savo pagrindiniame veikale "On Becoming a Person" ("Apie tapimą asmeniu") iš viso meilės nesvarsto. Jo knyga apie susitikimo grupes ("Becoming Partners") taip pat nepateikia meilės teorijos. Abraham Maslow, kitas žymus humanistas psichologas, kalba tik apie lyčių meilę. Tiesa, savo vėlyvesniuose raštuose jis nagrinėja mistinės patirtis, bet nė žodžiu neužsimena apie krikščioniškąjį misticizmą.

Priešingai, Erich Fromm, tos pačios humanistinės srovės atstovas, meilei skyrė net ištisą knygą: "The Art of Loving" ("Mylėjimo menas"). Skaitytojas joje randa visą skyrių, skirtą Dievo meilei. Žinoma, būdamas ateistas, jis ir žiūri į visą tą dieviškosios meilės fenomeną ateisto akimis. Tikriausiai sakant, svarstydamas Dievo meilę, jis laikosi Feuerbach'o prieigos. O Ludwig Feuerbach'ui (1804-1872) krikščioniškasis Dievas buvo ne kas kita kaip žmogaus troškimų ir poreikių perkėla (projekcija). Užtat Fromm, kaip ir Feuerbach, mano, kad "Dievo sąvokos supratimas privalo prasidėti charakterio struktūros analize to asmens, kuris garbina Dievą"⁷⁹.

Pasak Fromm'o, konkreti Dievo prasmė priklauso nuo to, koks gėris vienam ar kitam asmeniui labiausiai yra trokštinas. Vadinasi, asmens siektina, jo didžiai pageidautina vertybė ir yra jo Dievas (dievas). Iš tokios prielaidos nuosekliai išplaukia, kad krikščioniškosios teologijos išpažįstamas Dievas yra iliuzija. Šiuo klausimu Fromm nepalieka skaitytojui jokių abejonių: "Noriu paaiškinti, kad aš nemastau teistinėmis kategorijomis. Man Dievo sąvoka yra istoriškai sąlygota. Joje žmogus išreiš-

kė savo aukštesnių galių patirti, savo tiesos ir vienybės troškimą tam tikru istoriniu periodu”⁸⁰. Taigi Fromm’ui Dievas yra istorinių aplinkybių sąlygotas žmogaus psichikos kūrinys. O Dievo meilė esanti ne kas kita kaip to kūrinio meilė, išreikšta šventųjų raštų kalba.

Nagrinėdamas meilės klausimą, Fromm keletą kartų cituoja krikščionių mistiką, dominikonų vienuolį Meister Eckhart’ą (1260-1327). Deja, anos citatos nušviečia žmogų, tarsi jis būtų Dievas, ir klaidingai atspindi Eckhart’o teologiją. Fromm’o negatyvus šališkumas krikščionybės atžvilgiu veda į neteisingą krikščionių teologijos ir tikėjimo interpretaciją. Be to, svarstydamas Dievo meilę, jis visiškai nepaiso didžiulio krikščioniškų raštų lobyno apie Dievo ir žmogaus meilę. Anie didžiuliai trūkumai anaipol nesumažina vertės Fromm’o išvalgų į įvairias žmogaus meiles: eros’ą, filiją (broliška meilė), fizinę (tėvo ir motinos meilė). Palieka nuskriausta tik agapė.

Agapė - ne erosas

Nuo pat krikščionybės aušros meilei nusakyti krikščionys pasirinko labai retai vartojamą graikišką žodį ‘agape’. Kaip daiktavardis žodis ‘agape’ pirmą kartą rastas biblinėje graikų kalboje, Septuagintoje (LXX) ir Naujajame Testamente (NT). Ten šis žodis ‘agape’ reiškia caritas, meilę, ypač artimo meilę. Graikiškieji krikščionys artimo meilę vadino agape, o lotyniškieji krikščionys - caritas. Šie abu žodžiai, graikiškasis agapė ir lotyniškasis caritas, žymėjo meilę, aukojamą kitų gerovei, pagarbą kitam žmogui, nesuinteresuotą rūpinimąsi kito gerove⁸¹.

Krikščioniškame kontekste agapė reiškia pirminę, besąlygišką meilę. Ji peržengia ir individą, ir kolektyvą. Ji nėra įtaigojama nei asmens troškimu, nei jo užgaidų, nes ji neprasideda iš individo. Kitaip sakant, ji egzistuoja jau prieš visas bet kokias asmens pastangas kaip universali

duota tikrovė. Nuosekliai jos nereikia užsitarnauti. Negalima jos nei pašalinti, nei atimti. Taigi iš visų meilių tik viena agapė pajėgia žmoguje panaikinti netekties baimę. Visos iki šiol aprašytos meilės (lytinė, erotinė, broliškoji, draugų) yra sąlygiškos meilės formos. Jos pasiduooda aplinkos įtakoms bei asmeniniams įnoriams. Jos gali būti daugiau ar mažiau valios kontroliuojamos. Jomis žmonės gali ir "prekiauti", susiedami su visokiais egoistiniais motyvais, kurie gali sumenkinti mylimo asmens gerovę.

Ne taip yra su agape. Ji nepatiria visų šių pakeitimų. Gerald May žodžiais, agapė yra "pastovi, amžina ir visiškai nelankstoma. Agapės atžvilgiu žmogus teturi tik vieną pasirinkimą: ar jos buvimą pripažinti, ar ne; ar ją įgyvendinti, ar ne. Mes negalime jos nei padidinti, nei sunaikinti"⁸². Numanu, kad G. May, kontempliatyvinės psichologijos atstovas, krypta meilės ontologijos link. Jis prisipažįsta, kad kaip psichiatras negali žinoti, ar už agapės slypi biologinis, ar metafizinis tikslas. Sužinoti tebutų galima tik išėjus į filosofijos ir teologijos laukus. Vis dėlto G. May žino, kad agapė "įgyvendinus" patiriame neabejotiną egzistencijos prasmę, kad agapiškoji meilė pasotina žmogaus dvasinį alkį, atveda jį į namus.

Gerald May drąsiai laikosi savo įsitikinimo, kad agapiškoji meilė yra nekintama, amžina, šviesi ir kad ji viena visiškai patenkina draugystę su kitu asmeniu. Nėgana to. Jis tiki, kad žmogiškoji meilė yra Dievo Dovana ir kaip tokia turi savo šaknis agapėje. Bet tokia meilė, kuri paeina ar atrodo paeinanti tik iš kito asmens, turi būti sąlygiška. Meilė, kuri yra ar kurią manoma esant išskirtinai žmogiškos kilmės, niekada negali būti besąlygiška. Jos apraiškos visuomet yra priklausomos nuo elgesio ir aplinkybių. Ji visad gali būti atimta, visad gali būti pakeista. Be abejo, žmogiškasis mylėjimas retkarčiais priartėja prie amžinosios meilės privalumų, bet niekad nebūna absoliutus.

Karščiausios meilės liepsnos prasiveržia sudėtingų eroso emocijų kūryje. Tačiau erosas nėra agapė. Jos abi, kaip matysime vėliau, yra esmiškai skirtingos. Tačiau ir empirinėje plotmėje jų skirtybės aiškiai pastebimos. Erosą, pvz., sužadina mylimo objekto patrauklumas. Tuo tarpu agapė myli net ir nemylėtiną, atstumiantį asmenį, ir tuos, kurie neturi kuo atsikokėti. Anot Paul Tilich: „Agapė perkerta perskyrimą tarp lygių ir nelygių, tarp simpatijos ir antipatijos, tarp draugiškumo ir abejingumo, tarp susižavėjimo ir pasibjaurėjimo. Jai nereikia gailesčio, užuojautos, kad galėtų mylėti. Ji myli tą, ką filia'os požiūriu turėtų atmesti“⁸³. Vadinasi, agapiškoji meilė yra platesnė ir tikresnė už visas kitas meiles.

Sklaidydami erotinės meilės sąvoką pastebėjome, kad erosas turi dvi būdingas žymes. Jis yra meilė to, kas vertinga mylinčiam subjektui. Taip pat jis trokšta savintis tą, ką myli. Kaip tik šiuose taškuose agapės ir eroso keliai išsiskiria. Visų pirma agapė nėra vertingųjų, nusipelnusių, mylėtinųjų meilė. Antra, ji netrokšta, kaip tai daro erosas, savintis mylimąjį objektą. O eroso atveju tik meilės objektą pasisavinus patiriamas pasitenkinimas. Įsimylėjęs vyras, pvz., privalo turėti savo eroso objektą, mylimąją. Be jos gyvenimas jam atrodo lyg tuščia dykuma. Jis mylimajai kalba, kad be jos jis gyventi negalys, kad ji jam esanti nepakeičiamai reikalinga. Vadinasi, erosas reiškia poreikį, kurį tik mylimasis ar myloji tegali patenkinti.

Tokių dalykų nėra agapės dinamikoje. Ji myli visiškai neatsižvelgdama į mylinčiojo nuopelnus. Bet ir esant emociniam pakilimui agapinė meilė niekad neužmerkia akių prieš kitus. Priešingai, erotinės meilės ekstazėje įsimylėjusiems pasaulis išnyksta. O agapinės meilės ekstazei būdinga tai, kad ją patiriantis mylintysis su baigiančia pagarba susijungia su visu pasauliu. Gerald May'o žodžiais: „Erotinio pakilimo metu pasaulis meilėje išnyks-

ta. Dvasinio pakilimo metu pasaulis meilėje pasirodo”⁸⁴. Eroso atveju mylimieji vienas kitame taip paskęsta, kad pasaulis pradingsta iš jų horizonto. Agapėje mylintysis tampa sąmoninga pasaulio dalimi.

Sąmoningumo ir atsakomybės akimis pažiūrėjęs į pasaulį, agapinės meilės skatinamas asmuo stengiasi kitiems duoti, o ne iš jų gauti; kitus apdovanoti, o ne iš jų imti. Psichologiniu požiūriu pajėgumas duoti priklauso ne nuo to, ką individas turi, bet nuo to, kiek išsiskleidęs jo charakteris. Pvz., Fromm'o charakterių (asmenybių) tipologijoje tik produktyvusis tipas yra pajėgus (psichologiškai) duoti neieškodamas atsparos imdamas. Beje, produktyvumą Fromm supranta ne kaip būtiną aktyvumą, duodantį praktinius rezultatus, bet kaip asmens nuostatą, jo reakcijos ir orientacijos būdą pasaulio ir savęs atžvilgiu. Fromm'ui rūpi aprašyti žmogaus charakterį, ne jo pasisekimus: finansinius ar kitokius. Produktyvaus charakterio meilė, pvz., yra rūpestinga, atsakinga, pagarbi ir pažįstanti. Jo protas ne tiek akcentuoja praktiškus, kiekybiškus veiksmo aspektus, kiek stengiasi dalykus suprasti, pažinti ir juos susieti su savo gyvenimo prasme⁸⁵. Kiti, pvz., verslinis, imlusis, išnaudojantis, kaupiantis charakteriai tepažįsta tik ėmimą. Geriausiu atveju jie dar leidžiasi pasikeisti dovanomis. Jiems davimas be gavimo reikštų savęs nuskriaudimą arba savęs apgaule (verslininkiška orientacija).

Davimas liečia ne tiek medžiaginę, kiek psichinę - dvasinę sritį. (Be kita ko, turtingieji yra mažiau dosnūs už neturtinguosius.) Davimas - savęs dovanojimas yra esminis meilės pajėgumo ženklas. Asmuo dovanoja kitam tai, ką jis turi gyva: džiaugsmą, interesus, žinojimą, humorą, liūdesį... Kartais atiduodama net ir savo gyvybė už kitus. “Kristus skirtu metu numirė už bedievių” (Rom 5,6). Tai dieviškasis savęs dovanojimas, savęs atidavimas. Betgi šitoks davimas netelpa į natūralių meilių rėmus.

Dovanodamas savo gyvybiškumą, asmuo sugyvybina ir kitą asmenį, jį praturtina. Duodama ne tam, kad gautum. Pats davimas yra džiaugsmas. Savęs dovanojimu kažkas nauja gimsta gavėjo ir davėjo sieloje. Gimsta meilė, gimsta džiaugsmas. "Davimo akte kažkas gimsta ir abu paliestieji asmenys būna dėkingi už gyvastingumą, gimusį jiems abiem", - išvalgiai davimo dinamiką nusako jau daug kartų minėtasis Fromm⁸⁶. Žinoma, šitokiam davimui yra pajėgi tik subrendusi, kilni asmenybė; Fromm'o terminija, produktyvios (ne ekonominės) orientacijos individas. Krikščioniškoje šviesoje toks davimas yra agapinės meilės išraiška.

C.S.Lewis savo svarstymuose pasisuka vertikalia kryptimi, norėdamas priartėti prie agapinės meilės esmės. Jis duodančiąją meilę (jo paties nukaltas terminas) skirsto į natūralią ir dievišką. Dieviškoji meilė yra visiška nesavanaudiška ir trokšta tik gero savo mylimam objektui. O natūrali duodančioji meilė visuomet krypta į objektus, kurie mylinčiajam kažkaip mieli (mylėtini): į objektus, į kuriuos meilumas ar erosas, ar bendras požiūris jį traukia. To nesant, jį traukia dėkingieji, nuspelnusieji, o gal ir tie, kurių bejėgiškumas yra žavus ir patrauklus. Šitoji meilė veikia eroso (žmogiškos) energijos kroviniu.

Bet dieviškoji duodančioji meilė maitinasi kitokia energija; energija, srovenančia iš pačios Meilės. C.S. Lewis jos veikimą taip nusako: "Dieviškoji duodančioji meilė igalina žmogų mylėti tai, kas natūraliai nėra miela (nėra mylėtina): raupsuotuosius, nusikaltėlius, priešus, silpnapročius, surūgėlius, pasipūtėlius, pranašesnius, išdidžius, savimylas ir mėgstančius kitus pajuokti bei iš kitų pasišaiptyti"⁸⁷. Tik šitokia meilė turi teisę vadintis krikščioniška. Krikščionių raštija ją dar vadina agape ar caritas.

Agapė - krikščioniškoji meilė

Krikščioniškoji meilė yra tarsi koks trikampis, kurį sudaro trys šoninės: 1) Dievo meilė žmogui, 2) žmogaus atsakas į tą meilę (žmogaus meilė Dievui) ir 3) žmogaus meilė žmogui. Išstūmus vieną iš tų trikampio šoninių kraštinių, trikampio nebeliktų. Paneigus bent vieną iš trijų šios meilės „kraštinių“, krikščioniškosios meilės nebeturėtume. Juk jos esmei priklauso anos trys didžiosios meilės sklaidos. Apie tai mes žinome iš dieviškojo Apreiškimo, kuris duoda meilei naują prasmę. Iš ten taip pat sužinome, kad dieviškoji meilė yra spontaniška ir laisva, nepriklausanti nuo meilės objekto vertės. „Meilė - ne tai, jog mes pamilome Dievą, bet kad jis mus pamilo ir atsiuntė savo Sūnų kaip permaldavimą už mūsų nuodėmes“ (1 Jn 4,10). Jo Sūnaus kryžius ir duoda naują meilės supratimą. Kryžius buvo mylinčiojo Dievo priemonė, panaudota žmogaus nuodėmės problemai spręsti.

Šventraštis liudija, kad Dievas neatleidžia nuodėmės vien tik rankos mostu. Jis per daug rimtai į ją žiūri, kad galėtų taip pasielgti. Nuodėmė reikalauja permaldavimo, norint išvengti Dievo rūstybės. Kiekviena nuodėmė atstumia Dievą. Kiekviena nuodėmė žmogus nusiuka nuo savo Kūrėjo. O vis dėlto Dievas ne tik toleruoja nusidėjėlius, kurie nuolat renkasi blogį vietoj gėrio, bet jis juos myli. „Kristus numirė už mus, kai tebebuvo nusidėjėliai“ (Rom 5,8). Tai rodo, kad Dievo meilė nėra koks erotinis, abstraktus, miglotas dalykas. Jis rinkosi sunkų kelią - kryžių, kad prie savęs susigražintų savo kūriniją.

Dievas ieško ir laukia grįžtančio nusidėjėlio. Džiūgauja jį suradęs ar grįžtantį išvydęs. Todėl... „danguje bus daugiau džiaugsmo dėl vieno atsivertusio nusidėjėlio...“ (Lk 15,7). „Džiaukitės su manimi, nes radau drachmą, kurią buvau pametusi“ (Lk 15,9). „Puotaukime, linksminkimės!

Nes šis mano sūnus buvo miręs ir vėl atgijo, buvo pražuvęs ir atsirado” (Lk 15,23-24). Jis nori mat, kad mes būtume tokie asmenys, kokius jis turėjo galvoje mus kurdamas. Tiesa, jis myli mus tokius, kokie esame, bet labiausiai tokius, kokie tapsime priimdami jo dovanas. Dieviškoje agapėje liejasi davimo džiaugsmas, kilęs dalinai iš to, kad sugrižę pajėgiame priimti daugiau dovanų, kuriomis Dievas nekantriai laukia mus apdovanoti.

Šventraštis pasakoja, kaip Dievas kietai priešinasi nuodėmei ir kaip karštai myli nusidėjėlių. Kodėl toks protingąjį gyvūną stebinantis paradoksas? Todėl, kad “Dievas yra meilė” (Jn 4,8). Dievas nėra vien tik mylinti esybė, bet pati jo būties esmė yra meilė. Dievas nepertraukiamai mus myli, nes jis yra meilė, agapė. Jis mus myli ne dėl to, kas esame, bet dėl to, kas jis yra. O jis yra meilė. Tai unikali krikščioniška idėja, kaip unikali ir pati krikščionybė. Tokios idėjos nerasime nebiblinėse religijose, kuriose vyrauja erosas - meilė to, ko neturima, bet trokštama ir ilgimasi. “Krikščionybės esmę sudaro ne žmogaus pakilimas iki Dievo, bet Dievo nusileidimas iki žmogaus”⁸⁸. Kaip tik šiam taške glūdi ir krikščioniškosios meilės, agapės, esmė.

Žinia, kad Dievas yra meilė, tai kažkas visiškai nauja pasaulyje. Kad jos unikalumą lengviau suvoktume, protestantų teologas Emil Brunner siūlo teiginį 'Dievas yra meilė' mėginti pritaikyti kitų pasaulio religijų dievybėms. Mėginkime teigti, kad Voton yra meilė; Zeus, Jupiter, Brahma, Ahura Mazda, Vishnu, Allah yra meilė. “Žinoma, visos šios kombinacijos aiškiai nėra galimos. Net Platono Dievas, būdamas visokio gėrio principas, nėra meilė. Ištarą 'Dievas yra meilė' Platonas būtų sutikęs suglumintai kratydamas galvą. Jo minties požiūriu toks teiginys būtų buvęs gryna nesąmonė”, - spėlioja minėtasis teologas⁸⁹.

Dieviškosios meilės akivaizdoje žmogui lieka du pasirinkimai: atvėrus savo širdį ją priimti arba nosisukus ją

atmesti. Neutralus pasilikti jis negalės. Nes neutralumas šiuo atveju yra lygus jos atmetimui. Žmogus, kuris atstumia meilę, rodomą Kalvarijoje, pasirašo sau pasmerkimą. Bet kai žmogus atsiveria Dievo meilei, tuomet toji meilė sužadina jo atliepą, išsiliejančią artimo meilės pavidalu. Todėl "jei kas sakytų: 'Aš myliu Dievą', o savo brolio nekęstų, - tasai melagis" (1 Jn 4,20). Vadinasi, meilė Dievui ir meilė artimui negali būti viena nuo kitos atskiriamos. Asmuo negalės sueiti į tikrą sąlytį su mylinčiu Dievu nebūdamas perkeistas į mylintį asmenį.

Iš dieviškosios Meilės apsireiškimo plaukia ir Evangelijos meilės įsakymas: "Mylėk Viešpatį, savo Dievą, visa širdimi, visa siela, visomis jėgomis ir visu protu, o savo artimą kaip save patį" (Lk 10,27). Kristus dar prideda: "Bet jums...aš sakau: mylėkite savo priešus, darykite gera tiems, kurie jūsų nekenčia. Laiminkite tuos, kurie jus keikia, ir melskitės už savo niekintojus" (Lk 6, 27-28). Meilė tokiais pavidalais yra krikščioniškojo tikėjimo širdis. Bet ar meilei gali būti įsakinėjama? Ar iš viso žmogaus prigimtis pajėgs mylėti net savo priešus, kaip Evangelija reikalauja?

Iš tiesų būtų absurdiška laukti, kad aistringasis erosas pagal įsakymą veržtųsi vieno ar kito objekto link. Erosas juk yra ne proto, o jausmų išdava. Anaipol, nėra jokia nesąmonė, kai atsakas į Dievo meilę padaromas žmogaus išganymo sąlyga. Juk Dievo - Kristaus meilė nėra koks neva dvasinis emocionalizmas, pasinėrimas į sąmonės svajingumą ar ekstazę, bet įsakymų laikymasis. "Kas pripažįsta mano įsakymus ir jų laikosi, tas tikrai mane myli" (Jn 14,21). Taigi meilės įsakyme nekalbama apie miglotus jausmus žmonijai, bet apie dėmesio atkreipimą į savo artimą (ir priešą) ir į mūsų pačių nemeilę^{89a}.

Priešų meilės įsakymą bandoma komentuoti skiriant mylėjimą nuo mėgimo: "Aš savo priešą myliu, bet aš jo

nemėgstu". Tokiu aiškinimu greit patenkama į akligatvį. Tą patį principą pritaikius Dievo meilei, mažai beturės reikšmės tvirtinimas, kad Dievas mus myli. Kaip jaustumės, jei Dievas ir mums sakytų: "Aš jus myliu, bet aš jūsų nemėgstu, aš tave myliu, bet aš tavęs nemėgstu"? Bet ar žmogus iš viso yra pajėgus savo priešą mylėti ir mėgti? Laimė, Dievas yra visad pasirengęs žmogui padėti - įdėti jam naują širdį, pajėgiančią mylėti ir priešą. Tiesa, tokios meilės žmogus gali nenorėti, gali jos bijoti ar net tokia Dievo dovana netikėti. Tačiau Jėzus gyveno ir mirė, kad padarytų dieviškos meilės galia naują širdį, žmogui prieinamą. O žmogui palieka tik jos prašyti.

Krikščioniui Dievo meilė nėra visų pirma intelektualinė dogma, bet empirinis faktas, patirtinė tikrovė. Kaip tik tokioje patirtinėje tikrovėje ir prasideda teologija. Juk galiausiai visa krikščionių teologija yra dieviškos meilės teorija, suformuluota apaštalu raštuose, šv. Augustino, šv. Bernardo, šv. Tomo ir daugybės kitų mąstytojų traktatuose. Iš jų paminėsime tik šv. Bernardo meilės teoriją - *De diligendo Deo* (Apie Dievo mylėjimą). Šv. Bernardo iš Clairvaux (1091-1153) Dievo meilės modelis nusako krikščionio santykius su pirmuoju Dievo įsakymu ir iš to išplaukiančius padarinius artimo meilei. Jo meilės teorija tebėra aktuali nūdienos krikščioniui ir visiems kitiems, gvildenantiems krikščioniškosios meilės klausimą.

Šv. Bernardas, vertikaliai artindamasis prie meilės klausimo, suskirsto ją į keturis laipsnius. Pirmasis meilės laipsnis yra "savęs meilė dėl savęs". Jis mano, kad tokia meilė yra natūrali ir gera, kol ji neišeina į kraštutinumus. Nūdien šitoji meilė iš tiesų iškrypo į kraštutinumus vadinamojo 'selfizmo' ('aš' - viso gyvenimo centras) pavidalu. Užtat šv. Bernardas pabrėžia, kad šitoji meilė privalo būti kontroliuojama įsakymo mylėti artimą kaip save.

Antrasis meilės laipsnis, kai "Dievas mylimas už tai, ką jis duoda". Krikščionio pradinis postūmis į Dievo mei-

lę yra tai, kad Dievas pirmasis žmogų pamilo. Šitoji meilė pasireiškė sukuriant pasaulį, bet pasiekė savo didingą išraišką Naujajame Testamente. "Dievas taip pamilo pasaulį, jog atidavė savo viengimį Sūnų..." (Jn 3,16). Čia Dievas mylimas dėl daugybės dovanų (malonių) žmogui. Per šitokią meilę krikščionis išmoksta pirma pažinti savo ribotumus ir silpnybes. Iš krikščionio laukiama, kad jis mažiausiai bent šį Dievo meilės laipsnį pasiektų.

Trečiasis laipsnis, kai Dievas mylimas grynai dėl jo paties. Šičia jau nebepatiriama sunkenybių paklusti Dievo meilės įsakymui - mylėk savo artimą. Šito laipsnio mylėjimas reiškia tikrą meilę Dievui ir jo kūriniams. Pastaroji meilė nesti sutepta savų interesų. Motyvacijos požūriu ji yra gryna. Juk tas veltui duoda, kuris veltui gavo. Asmuo gali jausti tokį prisirišimą prie Kristaus ir artumą jam, kad žodžiais negalės tos glaudumos apsaityti. Jausis, kad ne jis, bet Kristus jame gyvena. Toks jausmas savo ruožtu neišvengiamai kildina meilės visai žmonijai nuostatą. Taip ir peržengiamas ketvirtasis meilės slenkstis.

Tiesa, ketvirtasis meilės laipsnis yra sunkiausiai pasiekiamas. Sakytume, tai lyg koks kalnas, į kurio viršūnę retai kas užkopia. Bet, šv. Bernardo žodžiais, šis "kalnas yra stiprus, derlingas ir turtingas... Laimingas yra tas ir šventas taip pat, kam buvo duota čia, šiame mirtingame gyvenime, retai ar nors kartą, tik trumpam momentui paragauti šios nepaprastos meilės!.. Tai dangaus laimė"⁹⁰. Tokia laimė ateina, kai žmogus stengiasi tobulai prisiderinti prie Kūrėjo, gyventi pagal jo valią. Vadinasi, žmogaus valios prisiderinimas prie Dievo valios ir sudaro ketvirtosios pakopos meilės branduolį, kurio centras yra Kristus. Šis laipsnis leidžia ir save mylėti "dėl Dievo". Kitaip tariant, čia save mylima taip, kaip Dievas myli kiekvieną asmenį.

Iki šiol sklaidėme krikščioniškosios meilės sampratą. Betgi krikščioniškoji meilė egzistuoja ne vien teorinėse formuluotėse, o ir kasdienėje praktikoje. Ji reiškėsi pirmą kartą krikščionių bendruomenėse, vienuoliškoje tradicijoje, krikščioniškose ligoninėse bei misijose. Šv. Pranciškaus gyvenimas 13-ojo šimtmečio Europoje ir Motinos Teresės 20-ojo šimtmečio Kalkutoje yra nuostabūs meilės pavyzdžiai. Dar pridėjus šventųjų būrių ir kitų nesuskaitomų milijonų gerų, tylių krikščionių darbų, paaiškės, kad krikščioniškoji meilė yra konkreti realybė. "Nors krikščionių dauguma vargiai gyvena pagal šią (meilės. - A.P.) idealą, yra pakankamai aišku, kad krikščioniškoji meilė turi turtingą ir gerai suformuluotą teoriją, kuri įkvėpė ir pakeitė milijonų žmonių gyvenimą. Kiekviena rimta psichologinė meilės teorija privalo į tai atsižvelgti", - teisingai reikalauja psichologijos mokslų atstovas Paul Vitz⁹¹.

III

NUO VENEROS IKI AGAPĖS

Visiems žinoma, kad šiuolaikinė meilės samprata yra gerokai ambivalentiška, turinti prieštaringų elementų ir kartu praradusi loginę pusiausvyrą. Šie abu bruožai, ambivalentiškumas ir perdėjimas, atsispindėjo 12-ojo šimtmečio meilės dainose (chansons de d'amour). Jose randame įamžintus du gyvenimo stilius: garbinimą to, kas nepasiekama ir tobula (riteriškos meilės priimtas elgesio normas), ir funkcionalų, gyvybę duodantį lytiškumą (seką), arba "žemesnę", "žemišką" meilę. Tik stambiams feodalams šie abu meilės būdai tebuvo prieinami (droit de seigneur).

Vėliau tos dvi meilės ėmė viena kitą išskirti. "Aukštesnioji" negalėjo nusileisti iki "žemesniosios". Tobulas riteris, pvz., Lancelot'o sūnus Galahad, privalėjo pasilikti 'grynos širdies', nepatirdamas lytinės meilės. Panašus ambivalentiškumas meilės atžvilgiu, tik kiek kitu pavidalu, vyravo ypač 19-ojo šimtmečio antrojoje pusėje. Moterys, pvz., buvo auklėjamos storiškai priimti neišvengiamą kūniškos meilės aspektą, bet vidujai juo bodėtis. Visuomenės priimtose elgesio normose neleido autentiškam meilės jausmui reikštis. Nenuostabu todėl, kad Freud'o psichologinės išvalgos sukrėtė anų laikų visuomenę.

Iš esmės beveik ta pati dichotomija, skirstymas į "aukštesnę" (idealią) meilę ir "žemesnę" (kūnišką) meilę, pasiliko iki mūsų dienų. Senoji padala tarp "idealios" ir "instinktyvios" meilės ir toliau atsiliepia meilės sampratai. Antai nūdien vyrauja dvi prieštaraujantios kryptys aiškinant žmogiškąją meilę. Viena linkmė gina visišką "laisvę"

meilėje. Šios linkmės kraštutiniai atstovai nori visiškai atsiduoti instinktų įgeidžiams ir naudotis seksualinio patenkavimo technika, lytinio akto atlikinėjimo būdais. Čia išipareigojimo nebuvimas ir nuolatinio asmeninio išitraukimo stoka yra vadinama "laisve". O į atsakomybę ir išipareigojamą žiūrima kaip į atsilikimą ar asmeninės išraiškos slopinimą, ar net kaip į vidurinės klasės veidmainystę. Šioje kryptyje madinga būti atitrūkusiame, "vėsiam", "neprisikabinusiam" prie meilės objekto.

Antroji kryptis linksta į idealistinį sentimentalizmą. Šičia akcentuojama "platoniška" meilė kaip kūniškos, "žemiškos", "šiurkščios" meilės priešprieša. Tokia pažiūra į meilę išsiliejo romantinėmis noveletėmis, "muilo dramomis", dainomis ir filmais. Jos blogiausiu atveju šlovina meilę, ją užliedamos mėnulio šviesa ir apiberdamos rožėmis. Kaip pramoga toks meilės vaizdavimas yra grynas bėgimas nuo kasdienės realybės ir kaip toks būna gera atgaiva nuo dienos įtampų. Tačiau savo lėkštu sentimentalizmu tokia meilė atrodo esanti "aukštesnė", nesutepta nuogo seksualizmo. Todėl ji laikoma geresne ir net doresne.

Nė viena iš šių kraštutinių meilės sampratos krypčių neatitinka žmogiškos tikrovės. Nė viena iš jų neišsemia žmogiškos būties gelmių. Nė viena iš jų nesiremia žmogaus samprata kaip vientisa visuma. "Žmogus juk yra įkūnyta sąmonė. Todėl grynai materialistinis, fizinis meilės aiškinimas niekad negali būti visiškai adekvatus (visiškai atitinkantis tikrovę. - A.P.). Negali meilė, kaip įkūnytos sąmonės pasireiškimas, būti laikoma aukštesne tiek, kiek ji stengiasi progresyviai išskirti save iš kūno įtakos", - tvirtina filosofijos profesorius Clement Reeves¹. Kai kurie psichikos tyrinėtojai, kaip Rollo May, bando tuos du meilės aspektus jungti į prasmingą visumą. May ir teigia, kad žmogaus psichologiniam vystymuisi abu meilės aspektai yra reikalingi. Tačiau, kaip matėme,

krikščioniškoji meilės teorija siekia platesnius būties horizontus. Ji apima visas žmogiškąsias meiles, įskaitant ir lytinę meilę.

1. Venera krikščionybėje

Žymus katalikų mąstytojas Christopher Derrick eina prie krikščionybės, ypač Katalikų Bažnyčios, pažiūros į seksą originaliu ir išvalgiu būdu. Jo mintimis sekdami bandysime šį klausimą pasvarstyti. Visų pirma, kalbant apie Bažnyčios nuostatą sekso atžvilgiu, privalu pačios Bažnyčios doktrinos nesuplakti su jos narių, žmonių, priklausančių Bažnyčiai, nuomonėmis bei įsitikinimais. Jau ankstyvaisiais krikščionybės amžiais, pvz., gnosticizmas ir manicheizmas turėjo stiprią įtaką krikščionims. Šios dvi dualistinės srovės pasaulį ir žmogaus kūniškumą, tai gi ir seksą, laikė esant blogiu savyje. Prie šios iškraipos priartėjo net kai kurie Bažnyčios tėvai, užuomazginiai teologai (pvz., Origenas). Juk taip lengva užsikrėsti aplinkoje tūnančiais mikrobais.

Katalikų Bažnyčios akimis, seksas (fizinis lytiškumas) paeina iš Dievo, todėl jis negali būti nei blogas, nei profaniškas (nepašvęstas). Derrick savo pažiūrą šiuo klausimu taip išsako: „Aš tikiu ir tvirtinu, kad mūsų fizinis lytiškumas yra objektyviai šventas dalykas... Todėl turime jį atitinkamai traktuoti kaip religinės pagarbos objektą”². Tačiau norint, kad šios drąsios ištarmės prasmė visiškai išsiskleistų, reikia stabtelėti prie šių raktinių žodžių: šventas, profaniškas, religinis³.

Lotyniški žodžiai ‘sacer’ (pašvęstas dievams) ir ‘sancus’ (šventas, neliečiamas) reiškia ką nors, kas atidalyta ir bausmės grėsme padaryta atskiru ir neliečiamu dalyku. Šių žodžių prasmė priartėja prie žodžio ‘tabu’ ar ritualinio draudimo prasmės. (Draudimas paliesti ku-

rį nors daiktą, asmenį ar gyvulį arba atlikti su jais tam tikrus draudžiamus veiksmus.) Taigi "sakralūs (šventi) dalykai yra tie, kuriuos užtvaros apsaugo ir izoliuoja. Profaniški dalykai - tie, kuriems šios užtvaros (draudimai. - A.P.) taikomos ir kurie pasilieka atstu nuo pirmųjų (sakralinių dalykų. - A.P.)", - aiškina Emile Durkheim⁴.

Žodis 'profaniškas' (profanus - nepašvęstas) nurodo visa tai, ką randame priešais šventyklą (lot. pro - prieš, priešais; fanum - šventovė, dievybei pašvęsta vieta). Vadinausi, profaniški dalykai yra tie, kurie yra lauke už šventovės sienų. Todėl tie dalykai nėra religiškai svarbūs. Priešingai, visi tie dalykai, kurie yra pašvęstoje vietoje, - sakralūs (šventi) ir todėl religiškai reikšmingi. Pabrėžtina, kad tokios atskirties neleistina suprasti kaip vienos tikrovės paniekimo ar kitos išaukštinimo. Juk šita atdala remiasi ne etine-moraline, o ontologine prasme.

Vis dėlto terminų 'sakralus' ir 'profaniškas' priešpriešinimas dar neduoda aiškaus sakralumo supratimo. Nei 'šventas', nei 'sakralus' nesileidžia tiksliai nusakomi. Visa, kas priklauso išgyvenamai, subjektyviai tikrovei, pvz., grožio kategorijai, išsisuka iš sąvokinių replių. Žodžiai 'sakralus' ar 'šventas', ar dieviškai didus (numinous) yra "visiškai sui generis ir nepaverčiami niekuo kitu. Kaip kiekviena pradinė ir elementarioji tikrovė leidžiasi svarstoma, bet negali būti griežtai apibrėžiama"⁵.

Rudolf Otto, svarstydamas sakraliosios tikrovės sampratą, pažymėjo ją kaip 'mysterium tremendum et fascinans' (siaubinga ir užburianti paslaptis), paslaptinę, neišaiškinamą, nesuprantamą, žodžiais nenusakomą realybę. Sakralioji tikrovė mus užburia, patraukia mūsų dėmesį. Jos artumoje jaučiamės galingos jėgos traukiami. Bet ji taip pat sukelia mums siaubą ir tuo mus atstumia. Tą tremendum (siaubingą) Dievo bruožą randame Senajame Testamente ir išikūnijusiam Dievuje, Jėzuje. Kris-

tus yra ne tik romus, nuolankiaširdis, gailestingas gelbėtojas, bet ir siaubingas teisėjas, kuris gali vieną dieną bet kurį iš mūsų pašalinti iš savo akivaizdos. Vadinas, šia prasme, iš žmogiškos perspektyvos žiūrint, Dievybė gali virsti šiuo atskiru atveju mūsų priešu.

Nūdien žodis 'sakralus' vartojamas išimtinai pozityvia prasme. Tai, kas sakralu, turėtų būti gera. Beje, pirmą kartą žodžio 'sakralus' prasmė buvo dviasmenė. Šis žodis žymėjo tarsi dievišką ir tarsi demonišką tikrovę. "Šis sakralumo ambivalentiškumas (išgyvenimas prieštarūnų emocijų būsenų. - A.P.) būna ne vien tik psichologinėje plotmėje (traukia ir atstumia), bet taip pat ir vertybių lygmenyje. Sakrali tikrovė yra kartu 'šventa' ir 'sutepta'... Servius visai teisingai pastebi, kad 'sacer' gali reikšti tuo pačiu metu 'prakeiktas' ir 'šventas'. Eustachius nurodo tą pačią dvigubą prasmę žodžio 'hagios', kuris kartu gali reikšti 'tyrumo' ir 'suterštumo' sąvokas. Mes randame tą patį sakraliosios tikrovės ambivalentiškumą semitų ir egiptiečių sampratoje", - aiškina Mircea Eliade⁶.

Vadinasi, sakralumo samprata yra dvipolė. Derrick aiškina, kad žodis 'sakralus' "nėra visiškai pozityvus terminas nei 'profanus' - visai negatyvus terminas. Į sakraliosios tikrovės sferą įeina šėtonas ir taip pat Dievas; prakeikimai ir taip pat palaiminimai; šv. Mišios, bet taip pat ir juodosios mišios... Taip kaip emociniame gyvenime: sakralu ir demoniška atitinka meilę ir neapykantą, profaniška - abejingumą"⁷. Išeitų, kad negalima matuoti tikrovės priešiškomis blogio ir gėrio kategorijomis. Privalu savo galvojimą perkelti, kaip tai darė senovės hebrajai, į 'religinių' tripoliškumą: sakraliąją, demoniškąją ir profaninę tikrovę.

Šias abi sąvokas, sakralumą ir demoniškumą, Derrick įveda į religijos apibrėžtį. Religiją šiame kontekste jis supranta plačiausia šio žodžio prasme. Tačiau jis nustato ir tam tikras savo religijos apibrėžos ribas. Visų

pirma religija skiriasi nuo moralės, nors praktikoje jos glaudžiai pinasi. Religija visad remiasi aukščiausios Būtybės samprata. Taip pat religijos sąvoka apima visa, kas sakralu. Betgi joje sakralumo ir profaniškumo kategorijos nesutampa su gėrio ir blogio kategorijomis. Taip pat šitoks religijos nusakymas visiškai išsemia pagoniškų religijų sampratą. Tuo jis sudaro natūralius rėmus ir krikščioniškajai religijai.

Jei taip, tai gal krikščionybė turi ką nors bendra su pagonybe? Taip, turi. Derrick'o įsitikinimu, katalikybė turi daug daugiau bendra su pagonybe, nei kiekviena jų su nūdienos 'moderniuoju' mentalitetu. Tos pačios nuomonės buvo ir iškilusis anglų mąstytojas C.S.Lewis. "Krikščionys ir pagonys turi daug daugiau bendra vieni su kitais, nei kiekviena tų religijų su nūdienos nukrikščionėjusiu individu. Spraga tarp tų, kurie garbina skirtingus dievus, nėra tokia didelė, kaip tarp tų, kurie garbina ir kurie negarbina"⁸.

Konkrečiai katalikybė ir pagonybė (ne pakrikštytoji bedievybė) suartėja pažiūromis į seksą, į fizinį lytiškumą. Jos abi priskiria seksą sakraliajai tikrovei. Venera (romėnų) ir Afroditė (graikų) buvo meilės deivės. Vienas iš genialiausių Romos poetų, ateistas Titus Lucretius Carus (98-55 pr.Kr.), Venerą vadina visos gyvybės šaltiniu. Iš tiesų Veneros dieviškumo esmę sudaro jos gyvybės šaknų įkūnijimas ir atnaujinimas: nėštumas ir gimdymas. Todėl ji yra kosmiškai supраста moteriškumo paslaptis. Ji yra moteriška deivė, žemė motina.

Venera taip pat yra "'mysterium tremendum et fascinans' (siaubinga ir užburianti paslaptis). Ji yra 'paslaptis' originalia, sakytume, sakramentaliaja būties prasme, ne vien tik būdama anapus mūsų visiško suvokimo. Ji sukelia įvairius variantus didžios nuostabos ir kartais paprastos baimės. Jos žavumas - visiems žinomas"⁹. Užtat primityviam (gerąja prasme) ir paprastam žmogui ly-

tinis aktas nėra tik įprastas fiziologinis veiksmas kaip "išlaisvintam" vakariečiui, bet jis esti ar gali tapti sakramentu, bendravimu su sakraliaja tikrove.

Iš tokios perspektyvos reikia aiškinti ir pagonių sakraliąją prostituciją. Netikslu būtų į ją pažiūrėti moralisto akimis. Šventovės 'prostitutės' į savo funkcijas žiūrėjo kaip į šventas vedybas (hieros gamos). "Joje jos paskirdavo deivei savo brangiausią funkciją, būtent - dauginimosi galią, ir prisipažindavo, kad joms dvasinis pasitenkinimas, pasiektas per vienybę su Dievybe, buvo svarbesnis už biologinį pasitenkinimą ar už eilinę žmogišką meilę"¹⁰. Panašios prasmės reikia ieškoti ir ritualinėse Ewe genties, Vakarų Afrikoje, atliekamose orgijose. Per jas, kaip per šventos moterystės jungtį, siekiama garantuoti žemės derlių ir gyvulių vaisingumą ar/ir mistinę vienybę su dievybe.

O toji dievybė - Venera, didi, gera, galinga ir net gąsdinanti deivė. Su ja betgi juokauti negalima. Gal ne be reikalo prancūzai mėgsta sakyti: "On ne badine avec l'amour", su meile nejuokaujama. Iš tiesų su sakraliaja tikrove elgiamasi pagarbiai. Mat ji visuomet buvo ir tebėra dviašmenė: ir žavinga, ir pavojinga. Ji traukė, viliojo, bet ir gąsdino. Visuomet joje tūno ir demoniškos jėgos. "Gamtoje moteriškasis principas ar, kaip naivus vyras sakytų, moteriškoji deivė, pasirodo kaip akla jėga, vaisinga ir žiauri, kurianti, puoselėjanti ir naikinanti... Toks yra moteriškasis principas savo demoniška forma"¹¹. Jei moterų paslaptingoji galia gali gimdyti naują gyvybę, ta pati galia gali būti panaudota jos sužalojimui ar sunaikinimui. Venera, kaip to grobio tykanti daili tigrė, gali lengvai suleisti mirtinus nagus į savo auką. Tokia gali būti mitologijoje vaizduojama demoniška moters galia. Tokia gali būti ir demoniškoji Venera.

Į demoniškąją Venerą buvo visaip žiūrima, bet galbūt labiausiai buvo pabrėžiami jos smurto ir mirties aspek-

tai. Mat seksas ir mirtis yra artimai susiję. Jie turi bendra tai, kad abu yra tos siaubingos paslapties (mysterium tremendum) du biologiniai aspektai. Ne be reikalo Venera buvo ištekęjusi už karo dievo Marso. O graikų Afroditė buvo karo, meilės, grožio ir moterystės globėja. Ši paslaptingoji galia gali duoti gyvybę, bet gali ją ir sunaikinti. Motiniškoji žemė yra mūsų gimda, bet taip pat ir mūsų kapai. Žemė motina praryja savo vaikų kaulus.

Vadinasi, meilės deivė siūlo mums ne vien tik džiaugsmą, malonumą, kūdikius ir galbūt vienybę su Vieniu. Venera, kaip ir kiekviena sakralioji tikrovė, slepia savyje tam tikrą įtūžimą, siutimą, šėlimą. Rollo May primena, kad "demoniškumo turi kiekviena natūrali funkcija, kuri tik gali užvaldyti visą asmenį"¹². Kaip tik taip Venera gali pasielgti, privesdama asmenį prie tokio taško, kuriame jam niekas kitas darosi nebeįdomu. Tokią būklę mes vadiname narkoze: chemine, erotine ar kitokia. Ji ir sužlugdo žmogų, sunaikina jo asmenybę, atimdama iš jo vidinę laisvę.

Tiesą pasakius, nėra tokios būtybės, kurią vadiname Venera. Nėra jokios dievybės tuo vardu. Jos vardu vaizdingai nusakoma žmogiškoji prigimtis. Vis dėlto Veneros 'dievybė' tarnauja kaip puiki metafora norint parodyti fizinį lytiškumą esant sakraliosios tikrovės sferoje. Jei taip, tuomet su seksu, kaip sakraliaja tikrove, turi būti elgiamasi rūpestingai, pagarbiai, pagal nustatytas taisykles ir tradicijas; niekad savavališkai, palaidai. Juk sakralioji tikrovė ir reikalauja, kad prie jos būtų artinamasi specialiu būdu. (Žinoma, toks požiūris į seksą atrodys absurdiškas tiems, kurie neturi jokios sakralumo nuovokos.) Taip elgtis skatina ir San Francisco arkivyskupas John Quin. Pasak jo, jauni žmonės privalo ugdyti "sekso sakralumo supratimą ir pagarbą jam ir taip išgyti tikrą atsakomybės už seksą pajautimą"¹³.

Autentišką Bažnyčios nuostatą sekso atžvilgiu parodo Vatikano II Susirinkimo dokumentai. "Veiksmai, ku-

riais vedusiųjų pora intymiai ir tauriai susijungia, yra garbingi ir vertingi" (p.223). Taigi "patiems vedybinės meilės veiksmams, kai jie atliekami tikrąją žmogaus vertybę atitinkančiu būdu, priklauso didi pagarba" (p.226). Pagaliau Susirinkimo, taigi Bažnyčios, akimis, vedybinė meilė yra sakramentinė, tai yra ženklinanti, nurodanti dieviškąją meilę: "...savo ištikima meile vedusieji liudys tą meilės paslaptį, kurią Viešpats atskleidė pasauliui savo mirtimi ir prisikėlimu" (p.229)¹⁴.

Vadinasi, Venera gauna religinį paaukštinimą. Ji perkeliama iš mito į tikrovę. Tas paaukštinimas labai padidina jos sakralumo potencialą, bet drauge ir jos demoniškumo galimybę. "Seksas yra tokia sritis, kurioje galima padaryti kitiems labai daug gera arba labai daug žalos, individualiai ir kolektyviai"¹⁵. Bet štai paaukštintoji Venera tapo dieviškosios meilės dalimi. Dievažmogis, Mirtingasis Nemirtingasis, nugalėjęs pasaulį, perkeitė Venerą, kadaise maištingą savo kūrinį. Dabar ji sakralinė, Dievažmogio sąjungininkė, bet skirtinga nuo jo. Ji jau nebe dievas, nei vyriškas, nei moteriškas.

Deja, požiūriu į Venerą Vakarai nuėjo visai priešinga kryptimi. Jie nuplėšė jai nuo veido sakralumo šydą. Tai atsitiko vadinamosios seksualinės revoliucijos metu prieš porą trejetą dešimtmečių. Kiekviena revoliucija dangstosi laisvės, brolybės ir meilės šūkiais. (Tokie šūkiai žmones apgauna.) O iš tikro naikinanti neapykantos jėga maitina revoliucijos mašinas. Neabejotina, kad per seksualiąją revoliuciją buvo stengtasi išsivaduoti iš seksualinių elgesį varžančių visuomeninių ir legalių taisyklių. Bet už to laisvės siekio slėpėsi revoliucinė neapykanta pačiai Venerai. "Man atrodo, kad mūsų laikų sekuliarioji kultūra pasižymi visa persunkiančia baime ir neapykanta seksui", - tvirtina Christopher Derrick¹⁶.

Literatūroje, teatre ar kinematografijoje retai beužtiksimė pagarbų požiūrį į seksą. Tokie romanistai kaip

Normal Mailer ir Henry Miller sekso, rodos, tiesiog nepakenčia. (Pvz., Mailer'io romanas "An American Dream" - "Amerikoniškas sapnas".) O apie Milller'į Kate Millett štai ką sako: "Jis vaizdžiai ryškino pasišlykštėjimą, panieką, priešišumą, smurtą ir supuvimo jausmą, kuriuo mūsų kultūra, tikriaus, jos vyriškasis jautrumas, gaudia seksą"¹⁷. Poetai, kaip ir romanistai, taip pat dažnai rodo pasibjaurėjimą deive Venera.

Vis dėlto vaizduojamajame (optiniame) mene "bėgimas nuo sekso" per seksualinės fantazijos kultą ryškiausiai pastebimas. Tai, sakytume, būdinga mūsų laikų žymė. Šio šimtmečio vakariečių erotiniame mene dažniausiai randame "tyčinio ir įkyraus nešvankumo plėtojimą: moteris dėl savo intymiosios anatomijos ir bendros išvaizdos darosi atstumianti ir laikoma grasinančia, pasibaisėtina būtybe, o ne žavinga asmenybe"¹⁸. Ne taip buvo praeito ir šio šimtmečio savaratoje. Pvz., tapytojo Auguste Renoir (1861-1919) ir skulptoriaus Aristide Maillol (1861-1944) akimis, moteris atrodė žavingos ir malonios.

Feministų judėjime taip pat netrūksta negatyvių išsarmių sekso adresu. Antai Simone de Beauvoir, kovodama prieš moterų išnaudojimą, apkaltino gamtą ar evoliuciją, ar Dievą, ar kokią kitą galią, kam jos dalį žmonių padarė moterimis. Būti moterimi, pasak jos, esanti nelaimė. Moters gimdymo funkcija esanti jos asmeninis priešas. O nėštumas sukelias pasibjaurėjimą. Visiems sunku egzistuoti kūne, bet menstruacijos padaro moters būklę sunkesnę už vyro. Sunki yra ir motinystės našta, bet lytinis aktas, per kurį tampama motina, padaro motinystę dar sunkesnę. Palieka tik svajoti apie biologinę partogenezę¹⁹. "Su laiku galbūt apvaisinant vyriškio patino bendravimas bus nebereikalingas. Atrodo, kad tai būtų atsakymas į daugelio moterų malda", - svajoja žymioji feministė²⁰. Panašios antiseksualinės nuotaikos nudažo visą feministinės minties ir raštų lauką.

Karl Stern jau senokai tas spalvas pastebėjo. Viena-
me savo veikalų jis taip rašo: "Šiandien dažnai užtinka-
ma moterų, kurios sunkiai prisiima savo moterišką vaid-
menį. Šis fenomenas yra visai nepriklausomas nuo dau-
gelyje visuomenių užkrautų moterims neteisybių. Tai
greičiau pervertinimas vyriškų laimėjimų ir nuvertini-
mas tų vertybių, kurios paprastai siejamos su moteriš-
kumu. Atmetama, dažnai nesąmoningai, net pati moti-
nystė. Vyru pamėgdžiojimas susijęs su nesiliaujančiu pa-
vydo ir pagiežos tonu"²¹. Vyriškumo pamėgdžiojimas at-
sispindi, pvz., ir moterų aprangoje: išpūsti pečiai (vyriš-
kumo bruožas), suplota krūtinė (moteriškumo slėpimas).

Kraštutinis moterų išlaisvinimo sparnas žiūri į žmo-
gaus dauginimosi (reproduktyvinę) sistemą kaip į šlykš-
tų, blogą ir visai nereikšmingą dalyką. Ir tai ne dėl to,
kad pats seksas būtų šlykštus ar blogas, bet dėl to, kad
reproduktyvinė sistema primena pagrindinius skirtumus
tarp vyro ir moters. "Kraštutiniai Viktorijos epochos ša-
lininkai norėjo turėti vislumą (dauginimąsi) be sekso.
Kraštutiniai moterų išlaisvinimo sekėjai norėtų turėti
vislumą be moterų. Laboratorijos tūbos turi tą gerą ypa-
tybę, kad jos moterims neprimena jų skirtingumą", - tvir-
tina Arianna Stassinopoulou, viena iš nuosaikiųjų mote-
rų išsilaisvinimo šalininkų²².

Beje, Stassinopoulou daro skirtumą tarp emancipaci-
jos ir išlaisvinimo. Emancipacijoje siekiama lygios visuo-
meninės padėties moters vaidmeniui; o išlaisvinimas no-
ri tą vaidmenį panaikinti. Kitaip sakant, išlaisvinimas
svajoja apie vienalytę žmoniją. Joje deivei Venerai jau
nebebūtų vietos. Laimė ar nelaimė, vakarietiškas hedo-
nizmas rado jai vietą rinkoje, kasdienių prekių krūvoje.
Kažin ar pažemintoji deivė (žmogaus prigimtis) neims
keršyti už jos išniekinimą?

2. Erosas be Veneros?

Jei katalikiškoji krikščionybė išleido deivę Venerą į Dievo šventyklą, tai su ja drauge pro tas pačias duris privalėjo įžengti ir kitos žmogaus meilės, įskaitant ir eros. "Visos žmogiškos meilės turi savyje kažką, kas jas traukia Dievo meilės link. Jos atspindi savo dievišką kilmę. Sekant šiuo kelrodžiu, žmogaus teorija ieškos žmogiško-se meilėse, net ir neįtikėtinose jų iškraipose, to, kas atskleidžia žmogaus santykį su mylinčiu Dievu, kuris yra jo Kūrėjas. Dievo meilė jose esti, nesvarbu, ar ji yra viešai pripažinta, ar ne", - taip Daniel Williams nurodo visų žmogiškų meilių ontologinį šaltinį²³.

Šiai filosofo minčiai, rodos, pritaria ir kontempliatyvaus psichiatro ištara: "Aš tvirtinu, kad visos meilės formos kyla iš agapinės meilės ir yra dieviškos agapinės meilės pasireiškimas. Jos (meilės. - *A.P.*) yra tos pačios motinos vai-kai"²⁴. Kitaip sakant, žmogaus psichika gali sukelti kitas natūralias meiles (eros ar filia) iš agapinės meilės substrato. Betgi agapė pažadina pačią žmogaus psichiką. Tačiau "mes nemanome... kad eros gali būti suprastas kaip paruošimas agapei ir jos įvadas", - įsakmiai pabrėžia katalikų teologas Henri de Lubac²⁵. Vadinasi, krikščioniškoji agapė yra visiškai skirtinga nuo graikiškojo eroso.

Iš tiesų, anot krikščioniškosios teologijos, prigimtis niekad nepažadina malonės veikimo. Antra vertus, Dievas įdiegė gamtoje ir žmogaus prigimtyje tam tikrus dėsnius. Todėl logiška ir nuoseklu manyti, kad Dievas, veikdamas per malonę, ir laikosi dėsnių, veikiančių žmogaus prigimtyje. Juk senieji scholastai ir tvirtino, kad malonė suponuoja prigimtį. Malonė veikia per prigimtį. Tačiau ne mūsų uždavinys čia lukštenti malonės ir prigimties sąveiką. Tai teologų mąstymo laukas. Mūsų uždavinys - nurodyti gaires to psichologinio vyksmo, kuris galėtų priartinti žmogų prie kito ir prie Kito.

Eroso kibirkščių įžiebtas liepsnas vadiname išimylėju, kuris ne vien tik psichobiologinėje, bet ir žmogaus dvasinėje dimensijoje turi savo paskirtį. Psichologas terapeutas Thomas Tyrrell savo raštuose ir kelia kai kam gal kiek neįprastą mintį: puoselėjant autentišką žmogišką ir dievišką artumą, išimylėjimo patirtis atlieka gyvybišką vaidmenį. Kiekvienas žmogus yra šaukiamas į autentišką artumą su kitu žmogumi ir su dangiškuoju Tėvu. "Abu pakvietimai pasireiškia šiek tiek panašiai: jaučiame, kad esame viliojami, mojami ar išrinkti prieš mūsų norus. Mes spiriamės, kad nebūtume įveikti. Ir pagaliau nustojame priešintis, pasiduodame mylimajam/mylimajai", - aiškina Tyrrell psichologinį panašumą tarp intymumo vienas su kitu ir su Dievu²⁶.

Šitoji patirtis galioja visų luomų krikščionims, įskaitant dvasininkus ir vienuolius bei vienuoles. Tyrrell žiūri į dvasinį intymumą iš žmogiškų santykių taško. Jis neatskiria dvasinio gyvenimo nuo žmogiškosios tikrovės ir jo neizoliuoja. Atskyrus žmogiškąjį intymumą nuo sakraliosios tikrovės, pakliūnama į neurozę. Žinoma, tarpasmeninis būdas nėra vienintelė prieiga prie Dievybės. Ta pačia kryptimi eina ir garsusis Thomas Merton. Jis mums primena, kad negalime pasiekti šventumo bėgdami nuo kitų. Jis tiki, kad žmogiškoji artuma yra svarbus kelias ryžtantiesiems pasukti žmogiškos pilnatvės link.

Paprastai (ne visada) mylinti artuma prasideda išimylėjimu. Šios meilės būdingesnieji bruožai jau buvo išryškinti praeitame knygos skyriuje (p.53-63). Šiuo atveju lieka nurodyti jos ryšį su dvasinio brendimo eiga. Žinome, kad išimylėjimas nėra tik jaunuoliškas reiškinys. Kupidono strėlė gali perverti ir pražilusiujų širdis. Mat kiekvienas žmogus, pasak Aristofano mito, ilgisi savo prarastos "kitos pusės". Pvz., dvasininkų eroso ugnis dažnai suliepsnoja gana pavėluotai, nes jaunuoliškoji vystymosi fazė buvo atidėta dėl vienos ar kitos priežasties. At-

kaklus eroso geismas gali pabusti kiekvienu metu, apgaudamas ir išimylėjėlius, ir pašaliečius. Kitiems atrodo, kad išimylėjusiųjų vienas kitam rodomas švelnumas esąs tik erotinis sujudimas, lytinio malonumo ieškojimas. Tiesa, išimylėjėlių švelnumas, slaptumas, altruizmas, nenutrūkstama nuostaba yra nudažyti erotinėmis spalvomis, bet ne vien tik seksualine prasme. Erosas siekia anapus lytinio sujaudinimo. Švelnumo ir atviraširdiškumo jausmai būna daug stipresni už geidulius.

Žinoma, ankstyvoje išimylėjimo fazėje šitie švelnumo jausmai esti tik numanomi; dar nebūna išryškėję. Sakykime, išimylėję jaunuoliai ne tik patiria lytinius jautulius. Jie sužino, kas yra intymumas ir vienatvė, artumos šiluma ir atsiskyrimo skausmas. Atskiri išimylėjėliai elgiasi taip, lyg jie išgyventų mylimojo mirtį. Erosas, kaip jau ne kartą buvo pabrėžta, nėra tik lytinis jausmas, seksualinė aistra, o šaukimas į intymumą (psichologinį ir dvasinį), kvietimas išeiti iš savojo 'aš' ribų. "Erotinis pabudimas, mūsų afektyviojo seksualumo pabudimas, yra šaukimas save išlieti, save atiduoti kitai žmogiškai būtybei. Jaunuolio amžiuje šis šaukimas adoracijai (mylimojo dievinimui. - A.P.) sukelia ir ekstazę, ir kančią"²⁷.

Jaunatvėje išimylėjimas, nepaisant erotinio atspalvio, yra lytiškai aklas. Jis gali būti nukreiptas į reikšmingą suaugusį asmenį, į sau lygius tos pačios ir kitos lyties individus. Kai šis pirmasis 'šaukimas meilei' ima krypti į tos pačios lyties asmenį, tuomet vakarietiškoje visuomenėje (nebūtinai Rytų Europoje) į tai pradedama žiūrėti nepalankiai, klaidingai įtariant homoseksualumu. Iš tikrųjų tai nėra homoseksualizmo simptomas, bet tikrojo lytiškumo, žmogiškojo eroso, vienatvės ilgesio išraiška, susijusi su pagarbumu kitiems. Žinoma, toks jaunatviškas išimylėjimas dar negali būti perkeltas į praktinę kasdienio gyvenimo realybę. Šiaip ar taip, kiekviename amžiuje išimylėjimas reiškia altruizmo pabudimą.

Įsimylėjusieji paprastai nėra pajėgūs 'šaltai' ir atitraukti mąstyti apie meilę. Jie primygtinai reikalauja mylėti ir būti mylimi. Jų lytinis erotinis impulsas išstumiama iš jų galvų 'šalta' galvojimą. Juos užvaldo skubotumo, primygtinumo ir aistringų troškimų jausmai. Tokiu atveju jie darosi reikalingi vadovų paspirties. Beje, jiems sėkmingai vadovauti tegali tik mąstantys, 'šalti' ir kantrūs žmonės, kurie jau yra pajungę savo pačių erotines aistras asmenybės visapusiškumui. Represyvūs (engiantys) žmonės šiam uždaviniui netinka. Jie tik žalos besivystančios asmenybės emocinę dimensiją.

Represyvūs ('engiantys') individai neigijo išminties, kuri jiems leistų būti ramiems ir atlaidiems eroso ir lytinių jausmų atžvilgiu. Šie žmonės įsimylėjimą tapatina su lytinių organų susijungimu (genitalinis seksas). Priešingai, šios srities žinovai (R. May, C.S. Lewis) ir pačių įsimylėjusiųjų patirtis teigia, kad seksas tėra tik eroso komponentas. Taigi, užgniaučiant lytinius jausmus, užgniaučiamas ir erosas. O "tie, kurie užslopina erotinius jausmus, sabotuoja patirtį (įsimylėjimo patirtį. - A.P.) atimant iš jos gyvybingumą, suardant ir jos normalų vystymąsi. Lytiniai jausmai yra lyg kokia nauja atžala: per ankstyvas apkarpymas sunaikins galimybes, kurios šioje fazėje tėra dar tik numanomos"²⁸.

Represyvūs (gniaučiantys) žmonės dažnai yra nepajėgūs parodyti globos, rūpestingumo ar meilumo. O kai bando anuos jausmus reikšti, jie tą daro be tikros šilumos ar švelnumo. Allan Watts tokius individus vadina "intelektualinėmis dygliakiaulėmis". Jie gyvena galva, ne širdimi; idėjomis, sąvokomis, ne jausmais; paliečia kitus ne švelnumu, bet spygliais. "Vedami asmeninio kontakto, represyvūs asmenys iš tikrųjų yra neskaistūs. Jie nepajėgūs įvykdyti pagrindinio skaistybės reikalavimo: besąlygiško pagarbumo gyvenimui, gyvenimo visumai, įskaitant ir lytinius jausmus"²⁹. Žmonės, kurie vengia as-

meninių santykių užgniauždami savo jausmus, atskelia švelnumą nuo viso savo gyvenimo. Priešingai, išimylėję žmonės to niekad nedaro, nes į visumą jungianti (integruojanti) eroso jėga tokio suskaldymo neleidžia.

Lytiniai jausmai mat yra švelnumo šaknis. Juos užgniaužus, nuvysta ir ta šaknis. Taip nutraukiama galimybė ugdyti švelnią meilę. Priešingai, kai lytiniai jausmai prideramai kultivuojami, neišvengiama tokio vyksmo išdava - švelnumas, pasireiškęs pagarbaus meilumo pavidalu. Suprantama, tokiame vystymuisi reikalinga tinkama aplinka, pagalbus vadovavimas. Beje, "represyvūs (gniaužiantys) asmenys vadovaujamose pareigose skatina bendruomenėje tokią vaisingą aplinką, kokia yra vaisinga dykuma"³⁰. Represyviame asmeniui vadovaujančiose pareigose kiekvienas išimylėjęs pavaldinys atrodo grėsmingas. Prasimušę išimylėjusiojo švelnumo daigai skausmingai primena represyviame individui, kad jam buvo atimtas (ar pats atmetė) švelnumo ugdymasis. (Nepainioti švelnumo su sentimentalumu.)

Tačiau ir išimylėjusieji privalo žinoti, kad jų lytiniai jausmai gali pasilikti išitvirtinę biologinėje plotmėje apsiribodami kūno funkcijomis (seksualinė fiksacija). Tuomet santykiavimo būdas (homogenitalinis ar heterogenitalinis) pasiliks ištirgęs seksualinio primygtinumo pakopoje. Kitaip sakant, seksas pakeis meilę. Tokie žmonės yra savo vidaus stumiami ieškoti naujų kūnų ir šviežių virpulių, kad patenkintų savo aistras. Jų pastangos lieka apgailėtinais bergždžios. Jie niekad neranda to, ko tikrai trokšta. Mat sekse jie ieško to, ko pats seksas iš savęs suteikti negali - meilės, transcendencijos. Venera be Eroso tesuteikia tik juslinį malonumą, tik biologinės įtampos atlaidą. Venera nori tik to "daikto savyje", paties lytinio akto, ne asmens.

Kitaip yra su Eroso. Jis duoda galios žavėtis asmeniui, mylimuoju/-aja. C.S.Lewis paaiškina, jog žmogiški

meilės žavesiai mus užburia tik dėl to, kad juose yra tikras panašumas į Dievą, į pačią Meilę. (Šv. Jono Kryžiečio aidas!) "Neapsirikime... Mūsų duodančiosios meilės (išimylėjimai)... yra tikrai į Dievą panašios. Tarp mūsų duodančiųjų meilių (Gift-loves) labiausiai panašios į Dievą tos, kurios yra labiausiai neribotos ir nenuilsta duodamos. Visa, ką poetai apie jas kalba, yra tikra. Jų džiaugsmas, jų energija, jų kantrybė, jų pasiruošimas atleisti, jų noras gero mylimajam/-ajai - visa tai yra realus, vos ne garbintinas dieviškojo gyvenimo paveikslas. Jo akivaizdoje esame teisūs, dėkodami Dievui, kuris davė tokią galią žmonėms. Galime sakyti nuoširdžiai ir suprantamai, kad tie, kurie didžiai myli, yra 'arti' Dievo"³¹.

Lewis tuoj pat paaiškina, kad ta artuma yra "panašumo" artuma, o ne "prisiartinimo artuma". Panašumas yra mums duotas. Bet lėtas ir skausmingas artėjimas prie Kūrėjo jau yra mūsų pačių siektina užduotis. Abu šiuos meilės dieviškumo aspektus Lewis pats yra patyręs savo gyvenime. Šiaip ar taip, dar norėtusi klausti, ką gi išimylėjimas, tas meilės noviciatas (mokykla), turi dieviška. Atrodo, kad Dievo pėdsakų reikia ieškoti pačioje išimylėjimo dinamikoje, pačių įvykių tėkmėje: vienvėlyje, apsvaigime, svajonėse, iliuzijose, gėdos ir kaltės išgyvenime, tikrovės ir vidinės laisvės prasiskleidime.

Išimylėjimas prasideda vienvėlyje jausmu, visiško vienvėlyumo tamsa. Tokioje tamsos būklėje abejojama savo verte; jaučiamasi niekam nepriimtiniu/ -na, nepatraukliu/ -ia. Tikima esant nežinomui, nereikšmingu, nepastebėtu - tokiu asmeniu, kuris niekam nerūpi. Štai šitokioje jausmų maišatyje užkliūvama už tokio asmens, kurio buvimas dvelkia palengvėjimo pažadu. Suprantančio, priimančio, vertinančio asmens palietimas sukelia entuziastingą atsaką. Du žmonės vienas prie kito spontaniškai prisišlieja - "įkrinta į meilę" ir kartais (ne visada) joje

pasilieka. Taip prasideda pirmoji išimylėjimo fazė, meilės išimylėjimas.

Šiame pradiniam meilės žingsnyje tikrovė keičiama iliuzija. Išimylėjusiųjų vaizduotė išranda naują realybę, kuri turėtų pašalinti negatyvius ir nemalonius jausmus, ypač vienatvės jausmą. Juk norima mylimąjį/-ą matyti toki, kuris nuolat sotintų primygtinį, neatidėliotiną meilės troškulį. Išimylėjęliai nori girdėti, kad jų meilės poreikis galės būti patenkinamas nepatiriant skausmo, širdgėlos, liūdesio ar vienatvės. Besimylinčiųjų nesubrendimas ar buvimas ilgesingų svajų pasaulyje neleidžia priimti ir įtraukti į santykių visumą (integruoti) vienas antrą negatyvuosius bruožus.

Taigi pirmąją meilę (net jei ji būtų išgyvenama ir kelintą kartą) gaubia saviti išgyvenimai: troškimas suartėti, pagarbi baimė, spindinti magija, ekstazė, noras tarnauti nelaukiant pasikeitimo paslaugomis... Tačiau išimylėjusiųjų susitikimas, susilietimas dar nėra autentiškas, nes jame pradingsta partnerių individualybės. Vienas kitam pasiaukojanti aistra juos apakina. Sakytume, jų asmeningumas tarytum "išeina iš savęs" puoselėdamas ekstazės ir pagarbumo jausmus, kurie ir paverčia kitą asmenį tarsi kokia šventenybe, dievybe. O paties tą dievybę garbinančio asmens lyg ir visai pradingsta, paskęsta savojo stabo adoracijoje. Meilės narkozė.

Anksčiau ar vėliau sudievinčias pradeda jausti spaudimą darytis būtinu veiksmu kito poreikiams patenkinti. Spaudimui didėjant, neretai pasiduodama seksualinių geismų atkakliam traukimui. Gyvenant šitokia patirtimi, mylintysis ar mylinčioji dažnai pajunta, kad, esant seksualiai reikalingam, būna išplėšiama iš jo ar jos asmeninė laisvė ir savarankiškumas. Išimylėjusieji pamažu praregi, kad jie negali būti dievais, tai yra visiškai patenkinti kito poreikių, ir pradeda tolintis nuo meilės narkozės.

Moteris ir vyras šį traukimąsi skirtingai išgyvena. Šv. Jonas Kryžietis savo poemoje "Dvasinė giesmė" vaizdžiai parodo išgyvenimų skirtingumą. Sužadėtinė serga, kenčia, beveik miršta, kad jos sužadėtinis pasišalino. Ji nori, kad būtų paguosta, jos skausmas nuramintas, vienatvė panaikinta. Ji siekia sužadėtinį padaryti savo pasitenkinimo šaltiniu, jos erotinio troškulio malšintoju, emocinės šilumos ir saugumo garantu. Priešingai, sužadėtinio požiūriu, jos meilė jam esanti kibi, savininkiška, reikalaujanti nuolatinio jo buvimo, neleidžianti jam atitraukti, tarsi jis neturėtų teisės ją palikti³².

Vienu žodžiu, tokia meilės fazė dar nėra laisva, nes joje nėra laisvo pasirinkimo. Ji, sakytume, yra subtilios formos valdovystė, kuri atima iš išsimylėjusiųjų ir jų laisvę, ir juos pačius. Todėl tokia meilė dar nėra autentiška, o tik pakeliui į autentiškumą. Autentiška meilė žino skirtumą tarp "troškimo įpareigoti prisirišimui ir troškimo gerbti išipareigojimą. Tai yra skirtumas tarp abipusės priklausomybės ir gailestingumo, tarp reikalingumo ir savitarpio abipusiškumo, tarp gėdos ir kilnumo"³³. Esant brandžiai meilei, vyrauja aukštesni rūpesčiai, didesnis troškimas, mylimasis ar mylimoji vertinami daugiau negu praeinantys įgeidžiai, jaučiama, kad užteks stiprybės pakelti atsiskyrimo skausmą.

Vadinasi, išsimylėjimą reikia perkeisti. Tam tikslui šv. Jonas Kryžietis siūlo susilaikymo principą, norint atsverti nuolatinį poreikių patenkinimo įprotį. Susilaikymo taisyklė nereiškia individo troškimų sunaikinimo ar jausmų užmušimo, ar smurto žmogaus prigimčiai. Susilaikymas, vengimas, pasitraukimas siūlomas asmens augimo (psichinio ir dvasinio) dėlei. Susilaikydamas asmuo renkasi nepasisavinti savo troškimų ar geismų objekto, kad galėtų išugdyti didesnę pagarbumą tam objektui. Susilaikymo taisyklė pažadina išsimylėjusiųjų sąmonėje "troškimo mirties" idėją. "Tik tas troškimas, kuris prisiėmė

savo paties mirtį, yra laisvas" (Charles Maes). "Tik tada, kai galime laisvai rinktis savo troškimo objektus, esame laisvi nuo užburiančio žavesio klijų"³⁴.

Įsimylėjusieji nori matyti savo mylimojoje/-ajame asmenį, kuris visiškai patenkintų primygtinį meilės geismą. Bet tokį uždavinį tegali atlikti tik antžmogiškosios būtybės, pasakų gerosios fejės. Tokios tikrovės akivaizdoje įsimylėjusiajam nelieta nieko kito, kaip tik pakeisti faktiškąją tikrovę iliuzine realybe, savo mylimąjį/-ąją iškelti į tobulo apoteozę. Adrian van Kaam šį procesą vadina mitopoezija. Įsimylėjęs būna taip entuziazmo pagautas, kad raištingai įdainuoja naują tikrovę į žmogiškąją būtį, kurioje pradingsta vienatvės jausmas. Jis ima tikėti, kad žmogiškoji meilė yra pajėgi pašalinti vienatvę, duoti nesibaigiančios artumos garantiją, pirmąsias vienybės atkūrimą (rojaus mitas). Beje, tai tik įsimylėjusiųjų asmenų romantinė iliuzija, gundanti juos leisti į tolesnę tikrovės klastotę.

Erdvės išskirtiems įsimylėjėliams artumos ilgesys virsta nostalgija. Tuomet buvę pasitenkinimo momentai apliejami perdėm skaisčiomis šviesomis (praeities klastotė). O nostalgija visad sako, jog kada nors gyvenime buvo džiaugtasi tobula pilnatve ir visiška vienybe. Nostalgija, galėtume sakyti, ir yra anos tobulos būklės atminčiai (prarasto rojaus ilgesys). O nenuraminamas įsimylėjusiųjų romantinis ilgesys nori tą praeitį paversti betarpiška tikrove, meilės rojumi čia ir dabar. Meile apsvaigusios sielos iliuzinis užmojis.

Tačiau John Dunne už nostalgijos psichologinės dinamikos regi jos ontologinį prasmę. Jis žino, kad pradžioje primygtinis nostalgiskas troškimas išteka iš slogios vienatvės, intymios bendrystės troškulio. Tačiau Dunne mano, kad "šis ilgesingas troškimas ieško didesnio intymumo, intymios bendrystės su Dievu". Betgi "pats troškimas to nežino, nežino, kad ilgisi Dievo"³⁵. Šiame nostalgiska-

me išimylėjusiųjų intymume Dunne ir C.S.Lewis išžiūri galimybę suartėti su pačia Meile, nes jis apima bendrystės ilgesį. Tačiau kad galimybė virstų realybe, reikia dar perkelti vienatvės dykumą nepasiduodant dykumų mirazams (ignis fatuus). Kitaip sakant, privalu pamatyti ir priimti žmogiškos egzistencijos vargdieniškumą.

Antra vertus, patirtinėje plotmėje nostalgiskas ilgesys, aistringas noras būti drauge skatina lytinę įtampą. Susipainioję, vieniši išimylėjusieji pradeda tikėti, kad lytinis susijungimas yra kelias į meilę. Atsisakius priimti vienatvę kaip žmogiškos egzistencijos neatskiriamą dalį, jie tampa suvedžioti šviečiančios (bet nešildančios) dykumų ugnies mirazo. Tiesa, išimylėję žmonės galėtų vengti kai kurių savo poelgių, juos atidėti ar kontroliuoti. Tai priklausys nuo jų luomo, pasaulėžiūros, įsitikinimų, auklėjimo... Tačiau vieno dalyko jie neprivalo daryti - paneigti savo išgyvenimų patirties. Juk bandymas prievarta įsikišti į išimylėjimo vyksmą sukliudytų natūraliam žmogiškos prigimties išsiskleidimui.

Kai kurie dvasios vadovai (pvz., šv. Jonas Kryžietis) teigia, kad išimylėjimo patirtis turi galimybę skatinti vienatvės varguoliškumą, kuris paruošia dirvą Šv. Dvasiai. Išimylėjusiųjų atkaklus troškimas padeda įsisąmoninti, kad betarpiška tikrovė yra skurdi. Ji negali duoti pilnutinio atbaigimo, o tik akimirkos pasitenkinimą; ne širdies nuraminimą, bet pojūčių laikiną nutildymą. Šitokia išvalga ir yra vargdieniškumo išgyvenimas, kuris žmogui sukelia įtampą. Bet žmogaus vargdienybė turi daug platesnę sklaidą. Žmogus trokšta amžinybės gyvendamas laikinybėje, ieško begalybės būdamas baigtinybėje, viliasi nemirtingumo patirdamas mirtį, ilgisi būties pilnybės dalydamasis tik jos nuotrupomis, ieško tobulos vienybės pasilikdamas vienatvėje. Tokios žmogiškosios būties priešybės sukelia žmogui įtampą, kuri yra Dievo ir žmogaus santykių pagrindas.

Įsimylėjusiųjų santykiuose lytinei įtampai augant auga ir spaudimas besimylintiems: skirtis su iliuzija arba vienam su kitu. Čia ir prasideda paskutinioji įsimylėjimo fazė - atsitraukimas. Vienas ar abu mylimieji pradeda jausti idealizuotos meilės spaudimą. Kito negatyvių bruožų ar jo/jos ribotumų nebegalima pridengti iliuzijos rūkiais. Mitopoetinės fantazijos žavesys ima prarasti savo suvedžiojančią galią. Abu mylimieji pamažu pabunda iš romantinio pasaulio sapnų. Bet šis pabudimas būna skausmingas, pilnas nusivylimo. Jie jaučiasi vieniši ir izoliuoti; pradeda matyti, kad erotiniai vienybės jausmai buvo apgaulingi.

Laimė, pabudusiųjų iš įsimylėjimo sapnų vienvė jau yra kitokia. Ji nešasi su savimi galimybę didesnės artumos su kitu žmogumi. Joje primygtinis intymumo būtinumas bus perkeistas į pasirinkimo laisvę. Šioje paskutinėje fazėje mylimieji pasitraukia iš iliuzijos prieblandos ir išeina į dienos šviesą su savo vargdieniškumu. Jaučia palengvėjimą, nes darosi laisvi nuo erotinio primygtinio spaudimo. Vis dėlto jie išgyvena slegiančią vienvę. Mat nostalgiški troškimai buvo ją tik paslėpę, bet ne nugalėję. Galų gale vienvė tampa transformuojančia jėga, kuri paverčia įsimylėjimo aistras švelniu meilingumu, daiginančiu intymų pažinimą ir pagarbia meile.

Negana to. Kai iliuzijų tinklas pradeda plyšti, įsimylėjęliai pamato, kad nė vienas iš jų nepriėmė vienas kito ribotumo ir netobulumo. Kiekvienas bandė užgožti kitą savo tikrove. Dabar jiems paaiškėja, kad jie bandė vienas kitą keisti kiekvienas pagal savo norus. Prisipažįsta, kad jie pažeidė pagrindinį žmogiško intymumo dėsni - pagarbą kito laisvei. Iš čia išnyra kaltės pajautimas. Bet "ši kaltė atspindi išmintį: mes, žmogiškos būtybės, galime būti intymios tik tada, kada esame pakančios (tolerantiškos) ir pagarbiai garantuojame kitų laisvę: ypač laisvę atmesti meilės ir meilingumo iniciatyvą"³⁶.

Įsimylėję individai pradėjo savo meilės kelionę visiškai vieniši ir ją užbaigė priėję nejaukią vienatvę ir atokumą, izoliaciją. Betgi dabar jų vienatvė kažkaip kitokia. Jie jaučiasi vientisesni, tikriausuvokiantys save (stipresnę psichologinę savimonę). Teologiškai kalbant, savo skausmingoje meilės iškyloje jie buvo susidūrę su kenoze, susivarguolinimu. Per atperkamąją kentėjimo paslaptį jie išsilaisvino iš primygtinio skubotumo meilės besiekiant. (Meilė neprieinama jos gaudytojams.) Jiems pradeda aiškėti, kad tik pašalinus egocentrinius poreikius atsiranda vietos kitų meilei. Kai kartėlis sumažės, jie vėl bus pajėgūs grįžti į pasaulį. Jie bus jau pasikeitę. Jie žinos, kad tikram intymumui neužtenka nei Eroso, nei Veneros. Jie supras, kad autentiška tarpusavio artuma galima tik tada, kai “mes esame pajėgūs sakyti vienas kitam: mes esame vieni drauge; aš ir tu, ir mes negalime pašalinti vienas kito vienatvės”³⁷. Po tokios ištaros dirva jau paruošta autentiškai žmogiškos ar dieviškos meilės sėklai.

3. Gebėjimas mylėti

Bandėme duoti įvairių žmogaus meilių aprašą. Gal, tikriaus, tos pačios meilės įvairių apraiškų seką. Matėme, kad meilė apima įvairius aspektus: pagalbius veiksmus, švelnius jausmus, išipareigojimo santykius, romantiką... Beje, tie visi aspektai yra taip į meilę panašūs, kaip panašios vandenyno bangos į patį vandenyną. Iš tiesų meilė apsirėiškia nesibaigiančia įvairove: gerumu, patrauklumu, išipareigojimu, lytiškumu, įvertinimu, pasiaukojimu. Meilę supa malonūs jausmai: švelnumas, bendrumas, artuma, šiluma. Meilę taip pat lanko ir nemalonūs pajautimai: liūdesys, baimė, pyktis, skausmas. Bet meilė nėra vien tik jausmai. Meilė yra daugiau negu jausmai. Psichiatras ir autorius Scott Peck teigia, kad “tikra

meilės šaknis ne jausmuose. Priešingai, tikroji meilė dažnai pasitaiko tokiaame kontekste, kur meilingumo jausmo nebūna, kai elgiamės meiliai, nors ir nesijaučiame mylintys”³⁸. Tiesa, ir jis pritaria Tyrrell’io minčiai, kad išimylėjimas priartėja prie tikros meilės. “Įkritis į meilę” dažnai priveda prie pasilikimo meilėje. Vis dėlto meilė savo esme nėra jausmų dalykas. Tikroji meilė nėra skandinanti jausmų audra, bet mąstantis atidus sprendimas. Jei meilė yra valingas aktas, tai žmogus pajėgia instinktų spaudimui pasipriešinti. Vadinas, žmogus renkasi meilę, apsisprendžia, mylėti ar nemylėti.

Galbūt Gerald May bene tiksliausiai nusako meilę nebandydamas jos apibrėžti. Pasak jo, “meilė yra jausmas - švelnumas, rūpestingumas ir ilgesingas troškimas, - bet taip pat ji yra ir daug daugiau. Meilė yra veiksmas - gerumas, labdaringumas ir išipareigojimas, bet ir vėl - ji yra daug daugiau. Meilė yra pažinimas - požiūrio atvirumas, bendrystės įgyvendinimas, dėmesio nukreipimas anapus savęs - ir vis dar ji yra daugiau”³⁹. Taigi May’o meilės rodyklėje randame įrašytus tris vardus: jausmą, veiklą ir pažinimą. Šalia jų pridėtas dar vienas nežinomas - “dar daugiau”. Bet kas gi tas “dar daugiau”? Ar galima šį nežinomąjį išreikšti žodžiais, išprausti į savokų rėmus, apriboti abstrakcijomis?

Tas pats May į šį klausimą atsako neigiamai: “Aš nemanau, kad mes kada nors galėsime pakankamai (adekvačiai) meilę apibrėžti ar ją suprasti. Aš nemanau, kad tai daryti mums iš viso skirta”⁴⁰. Su tokia nuomone sutinka ir kai kurie kiti mąstytojai, pvz., jo kolega Scott Peck: “Vienas paslaptingosios meilės padarinys yra tas, kad, mano žiniomis, niekas iki šiol nerado patenkinamos meilės apibrėžties”⁴¹. Beje, jei meilės negalima nei suprasti, nei nusakyti, tai kaip privalėtume su ja elgtis? Reikėtų joje dalyvauti net ir kaip reikiant jos nesuvoikiant; jai atsiduoti, gyvenimu praskleisti jos paslaptį.

Bet štai ir vėl klausiamo: ar visi žmonės yra pajėgūs atskleisti meilės paslapties šydą ir ar vienodai plačiai jį praskleisti pajėgia? Kitaip sakant, ar visi žmonės gali mylėti ir ar vienodai 'tikrai' mylėti? Deja, ir į šį klausimą tėra tik vienas atsakymas: ne. Ne visi žmonės yra vienodai pajėgūs mylėti. Ne visi pasiekia tas pačias meilės aukštumas. Pirmąją teiginio dalį paaiškinsime pavyzdžiais, o antrąją ištarmės pusę bandysime kiek plačiau pagvildinti.

Prieraišus priklausomumas

Vienu iš būdingiausių nepajėgumo mylėti pavyzdžių reikėtų laikyti vadinamąją prieraišią, priklausomą asmenybę, kuri meilę suplaka su priklausomybe⁴². "Aš ji/ją taip labai myliu, kad be jo/jos gyventi negaliu". Iš tiesų, kai suaugusio individo išlikimas reikalauja kito individo, tuomet toks jų santykis būna pagrįstas ne meile, bet parazitizmu, kur vienas asmuo naudojasi kitu kaip psichologinio (ne medžiaginio) gyvenimo šaltiniu. Priklausoma, nesavarankiška asmenybė sunkiai pakelia vienvetę. Atrodo, kad toks asmenybės tipas nėra išvystęs savo savimonės ir į save žiūri tik santykyje su kitu. Jam rūpi, kaip kiti jam galėtų pagelbėti, o ne ką jis pats sau turėtų padaryti.

Priešingai, autentiškai laisvai mylintys du žmonės yra visiškai pajėgūs gyventi savarankiškai, vienas be kito, bet jie renkasi gyvenimą kartu. Žinoma, mylinčiųjų žmonių atsiskyrimas esti skausmingas. Juo stipresnė meilė, juo skausmingiau su mylimuoju/-aja skirtis. Iš tiesų, prarandant mylimą žmogų, prarandama dalis savęs. Tačiau jei meilė sieja laisvus, savarankiškus individus, tuomet jie jaučia, kad tą netektį galės pakelti. Ne taip yra su prieraišiaisiais, priklausomo charakterio individais. Jiems, meilės narkomanams, atsižadėjimas (laikinas ar

visiškas) atrodo negalimas. Jie jaučia, kad atsiskyrimo atveju praranda ne dalį savęs, bet visą save, visą savosios būties pagrindą. Jiems atrodo, kad jie vieni gyventi negali: krinta į desperaciją ir neviltį. Tokių atvejų pasitaiko neretai.

Štai jaunas vyras pasirodo terapijos Centre. Jis jaučiasi didžiai prislėgtas, nes jo žmona ir vaikai jį paliko. (Žmona tai padarė po keleto išpėjimų ir grasinimų, kadangi jis ją ir vaikus visiškai ignoravo.) Klientas dvi naktis praleido kankinamas nemigos, drebedamas iš baimės ir nerimo. Jis net ketino nusižudyti, nes be šeimos negalys gyventi. Juk taip mylės savo šeimą. Be žmonos ir vaikų jis esąs niekas. Po poros dienų, kitame susitikime, vyriškis atrodė visiškai pasikeitęs: šypsantis, patenkinamas, linksmas ir laimingas. Tvirtino, kad terapija jam jau esanti nebereikalinga. Mat smuklėje jis sutikęs kitą moterį, kuri sakiusi jį mėgstanti, ir abu nutarę glaudžiai bendrauti. Dabar jis jautėsi vėl esąs gyvenimo vertas žmogus. O žmona ir vaikai išnyko iš atminties.

Šis klientas parodė pagrindinę prieraišumo, priklausomumo savybę - būti prie ko nors prisirišus, nesvarbu prie ko. Tol, kol kas nors yra šalia, kas žadina jo savimone, tol jis jaučiasi laimingas. Tokių charakterių santykiai, nors atrodo dramatiški ir labai intensyvūs, iš tikrųjų būna labai seklūs. Jie taip stipriai jaučia savo vidinę tuštumą, kad kabinasi prie pirmo pasitaikiusio asmens. Jį praradus, ieškoma kito. (O praradimas neišvengiamas, nes kita pusė 'emocinio kūdikio' ilgai nešioti neįstengia.) Vienas partneris lengvai pakeičiamas kitu. Tokių asmenų svajonė ir gyvenimo tikslas - būti mylimam/-ai. Jie netrokšta psichologiškai augti, bet nori tik būti maitinami. Jie nėra pasiruošę pakelti liūdesį, vienvėdį, įtampą ir kančią psichologinio dvasinio augimo dėlei. Jiems nerūpi nei savo, nei savo prieraišumo objekto dvasinis brendimas. Jiems rūpi tik savo emocinių poreikių patenkinimas.

mas - būti mylimiems/-oms, nededant pastangų tapti mylėtinais/-omis.

Deja, tikrovė yra tokia: individas, laukiantis, kad kiti jį padarytų laimingą, gyvens nesibaigiančiu nusivylimu. Juk niekas kito laimingo padaryti negali. Laimė visad pabėga nuo ją besivejojančiųjų. Ne kitaip yra ir su meile. "Jei būti mylimam/-ai yra tavo tikslas, tu jo nepasieksi. Tėra tik vienas tikras būdas pasidaryti mylimam/-ai - tai tapti meilės vertu asmeniu. O meilės vertu asmeniu negali būti, kai tavo pirminis gyvenimo siekis - pasyviai laukti, kad būtum mylimas/-a", - kategoriškai tvirtina Scott Peck⁴³. Yra žinoma, kad geros ir patvarios moterystės būna tik tarp dviejų stiprių ir psichologiškai nepriklausomų asmenų.

Taip pat yra žmonių, kurie, rodos, tepajėgia mylėti tik gyvulėlius, kambarinius šunysčius, bet neįstengia autentiškai mylėti žmogiškų būtybių. Mat į gyvulėlius galima lengvai permesti savo mintis, jausmus, norus ir vaizduotę ir jausti jų meilę artumą, išreikštą lietimo pojūčiais. Tuo tarpu žmogiškos būtybės turi savo idėjas, savo nuomones, skonį, siekimus. Jos reikalauja, kad jų savita individualybė būtų respektuojama. Taip pat esti ir tokių moterų, kurios tepajėgia mylėti tik kūdikius. Jos gali būti idealios motinos, iki jų kūdikis sulaukia dvejų metų amžiaus. Jos būna be galo švelnios, džiaugsmingai maitina kūdikį savo pienu, meiliai jį glaudžia prie savęs. Vienu žodžiu, jos visiškai pasišvenčia kūdikio globai ir priežiūrai. Motinystės laime spindi jų akys.

Staiga vieną dieną viskas pasikeičia. Kai vaikas ima save teigti (tarp 2-3 metų), rodyti savo valią, nepaklausyti, inkšti, kartais ir motiną atstumia, šlietis prie kitų, truputį savarankiškai judėti, tuomet motinos meilė vaikui ir nutrūksta. Būdinga - šitokios motinos jaučia stiprų poreikį vėl pastoti, kad turėtų kitą meilę "gyvuliuką". Taip jų vyresniesiems vaikams baigiasi motiniškos mei-

lės patirtis. O motiniškos meilės trūkumas turi žalingu padarinių tolesniam vaiko emociniam brendimui. Jie, pvz., dažnai būna depresyvaus charakterio ir/ar išvysto prieraišumo bruožus. Beje, tokia motinos “meilė” vadinama instinktyvia meile, arba “motinišku instinktu”. Joje nėra nei laisvės, nei apsisprendimo. O autentiška meilė tegali būti tik tarp laisvų asmenų. Vadinasi, laisvės stoka ir yra pati pagrindinė negebėjimo mylėti priežastis. Jai todėl ir skirsime likusią šio skyriaus dalį.

Savivertės pradžia - laisvės pradžia

Laisvę galima būtų nusakyti kaip teisę gyventi pasirinktu gyvenimo stiliumi, “dūmoti savas dūmas” ir jas reikšti, daryti savo sprendimus ir juos vykdyti be baimės būti nubaustam. Laisvė yra teisė rinktis gyvenamą vietą, darbą, draugus, daryti įtakos įvykių eigai ir t.t. Tačiau laisvė privalo turėti ribas ir būti pareigų lydima. Kitaip ji išvirs į savivalę, darančią žalą individui (nerimas, baimė, skausmas, gyvenimas be krypties...) ir visuomenei (sąmyšis). Taigi vieno individo laisvė baigiasi ten, kur prasideda kito teisė. Bet savo nuosavoje erdvėje tikra laisvė duoda žmogui galią gyventi, dirbti, rinktis, tiesti meilės ranką kitiems, leisti kitiems save paliesti be baimės ir bausmės pavojaus.

Šitokie laisvės apibūdinimai tenusako išorinę laisvę. Juoba didžiausią pasitenkinimą ir gyvenimo pilnumą dovanojanti laisvė yra ne išorinė, bet vidinė žmogaus laisvė - laisvė nuo mumyse slypinčių spaudimų ir visokių užtvarų. Žmogus ir kalėjime (išorinės laisvės stoka) gali būti vidujai laisvas, laisvas protu ir širdimi, laisvas dvasia. Priešingai, asmuo, besinaudojantis visokia išorine laisve, vidujai gali tūnoti savo paties pasistatytame kalėjime, net kartais pats to nežinodamas. Tikrai iš vidinio kalėjimo išsilaužti yra daug sunkiau, negu išsikiovoti iš-

orinę laisvę. Mat asmens vidinę laisvę blokuoja daugybė užtvarų. Jų nepašalinus, individas nebus laisvas ir neįstengs autentiškai mylėti. O tų užtvarų esama aibės. Vaizdumo dėlei paminėsime keletą.

Viena iš jų, pvz., - vidinis užsiblokavimas, kuris kliudo daryti tai, ką asmuo žino esant jam gera. Norėtų jis, pvz., arčiau susieiti su kitais žmonėmis, bet bijo, kad jie gali jo nemėgti, kad jis gali jiems įgristi, jie gali jo "silpnas" vietas pastebėti ir t.t. Kartais kompulsijos (sąmonės kontrolei nepasiduodantis noras veikti) verčia individą neapgalvotai išlieti susitvenkusią kartėlį nepaisant nei vietos, nei laiko, nei aplinkybių. Išankstiniai neigiami nusistatymai ar pažiūros kokio nors dalyko atžvilgiu taip pat kliudo vidinei laisvei skleistis. Sakykime, nesveika pažiūra į moteris (moteris esančios dominuojančios ir manipuliuojančios būtybės), įgyta vaikystės patirtyje, bendraujant su motina, kliudo artimiau bendrauti su moterimis. "Motinos filtras" pažinimo sistemoje.

Vidinės laisvės kliūtis ne vienam esti neurotinis kaltės jausmas. Pvz., minutėlė laiko, praleista nieko neveikiant, verčia individą jausti kaltę "dėl veltui eikvojamo brangaus laiko". Arba kai kurie jaučiasi kalti, jei mėgina pasipriešinti išnaudojimui ar suabejoja vyresniojo valia. Kiti išgyvena neatsispiriamą kompulsiją visus darbus bei pareigas atlikti tobuliausiai ir geriausiai, kad tuo būdu įrodytų savo vertę (perfekcionizmo kompleksas). O tas "įrodymas" turi būti įvykdytas laikantis aukščiausių normų. Jų nepasiekus, "savivertės įrodymas" negalioja - individas jaučiasi esąs niekam tikęs.

Yra ir daugybė kitų laisvės kliūčių. Pvz., artumos baimė neleidžia kito mylėti nei būti kito mylimam. Arba atstūmimo baimė taip pat užtveria kelią į meilę ir palieka žmogų vienišą ir izoliuotą. Mat toks žmogus yra įsitikinęs, kad, leidus kitiems save arčiau pažinti, tie kiti nuo

jo/jos pasitrauks. Nepasisekimo baimė taip pat gali būti didi kliūtis, jei į nepasisekimą žiūrima kaip į menkavertystės „įrodymą“. Tokia nuostata reikalauja, kad prieš bet koki užmojį būtų pašalinta net ir pralaimėjimo galimybė. Nepasisekimas ar padaryta klaida būtų per didelis smūgis savivertei. Nebandant apsisaugoma nuo nepasisekimo galimybės ir laikinai nepaliečiama menkavertystės žaizda.

Šios kelios paminėtos kliūtys ir daugybė kitų atplaukia iš vieno pagrindinio šaltinio - menkos savivertės, menkavertystės jausmo. Menkavertystė yra ir psichinio skausmo priežastis, kurią pašalinti yra bene vienas iš sunkiausiai įvykdomų uždavinių. Savo ruožtu menka savivertė kliudo individui pastebėti, 'užregistruoti' jam kitų rodomą meilę ir pagarbą vertinimą. Jis paprasčiausiai tuo netiki ir negali tikėti bei nuoširdžiai atliepti į kitų šilumą. Įsitikinęs savo nevertumu, toks individas neleidžia sau net minties, kad kas nors kitas jį mylėti galėtų: "Jie manęs nepažįsta, jei pažintų, patys pamatytų, koks aš išblukęs ir išsekintas esu"⁴⁴.

Šitoks savęs niekinimas prilygsta savęs nemeilei. Juk vertingo dalyko mes neniekiname. Beje, savęs nemylėdami, save niekindami, mes negalime mylėti ir kitų. Tuo tarpu esame kviečiami mylėti savo artimą kaip save patį. Išeitų, kad Dievo ir artimo meilė yra glaudžiai susijusi su savęs meile. Juk į tų "kitų" kategoriją įeina ir pats Dievas. Jei taip, tai privalo būti toks savęs meilės būdas, kuris nėra iškraipytas ar savanaudiškas, egoistiškas. O egoistas gyvena visiškai savo idėjų ir interesų garbei. Čiagi kalbama apie kitokią, ne egoistinę meilę. Šiandien žmogaus psichikos ir dvasios žinovai supranta, kad nemylėdami savęs neįstengsime autentiškai mylėti ir kitų. Visiškai teisinga yra Erich Fromm'o kategoriška ištarmė: "Jei jis (individas. - A.P.) gali mylėti tik kitus, jis iš viso negali mylėti"⁴⁵.

Tad kas gi yra toji savęs meilė, kuri sąlygoja artimo meilę? Visų pirma reikia pažymėti, kad savanaudiškas nėra tapatus savęs meilei. Savanaudis save myli ne per daug, o per mažai. "Faktiškai jis savęs nekenčia"⁴⁶. Anaipol šie faktiškai teigimai patys savaime mylėjimo dinamikos dar nepaaiškina. Ji darosi suprantamesnė tik žiūrint iš asmenybės vystymosi perspektyvos. Išeidami iš vystymosi taško, pabrėžiame du dalykus: savęs pasisavinimą ir atsiskyrimą. Faktiškai tie du dalykai eina kartu. Pamažu save pasisavindamas individas atsiskiria nuo tėvų ir kitų autoritetui atstovaujančių žmonių.

Gyvenimo pradžioje individas būna absoliučiai susivienijęs su savo motina; visiškai nuo jos priklausomas, su ja susiliejęs. Atsiskyrimo vyksmas tęsiasi kokius du dešimtmečius, kurių pabaigoje individas turėtų jausti, kad jo kūnas, jo protas, jo jausmai jam priklauso. (Deja, ne visada taip įvyksta.) Didesnę pirmųjų dviejų savo gyvenimo dešimtmečių dalį individas esti veikiamas tėvų, giminių, mokytojų. Jie jam formuluoja idėjas, vertybes, nuomones, nuostatas. Dažniausiai šie dalykai atsispindi vėlesniame individo gyvenime.

Žinoma, vystymosi procese tarp individo ir autoriteto vyksta ne tik būtinas fizinis atsiskyrimas, bet ir socialinis, visuomeninis, intelektualinis ir emocinis atsipalaidavimas. Šio atsiskyrimo metu individas pradeda kritiškai vertinti tai, kas jam buvo duota, ir ima pats rinktis. Toks vyksmas ir yra laipsniškas savęs pasisavinimas, kuris tęsiasi ne taip intensyviai per visą gyvenimą. Šiame procese individas ir ima skirti, kas tikrai jam priklauso, nuo to, kas buvo aklai prisiimta. Vadinasi, dabar vyksta kritiškas skyrimas paties individo daromų pasirinkimų nuo tų vertybių, kurios jam buvo kitų įdiegtos. Žinoma, tai dar jokių būdu nereiškia, kad asmuo privalo atmesti visa, ką jis gavo per savo trumpą gyvenimą. Tai tik reišk-

kia, kad, pasilaikęs duotas vertybes, jis privalo jas pamažu įliedinti į savo nuosavas, unikalias formas.

Taigi per šį skyrimosi vyksmą asmuo, sakytume, pamažu save išigyja, pasisavina. Jis išmoksta jausti, kad "kūnas yra jo kūnas, protas yra jo protas, jausmai yra jo jausmai, igudimai yra jo igudimai, kompetencija - jo kompetencija, blogumas - jo blogumas"⁴⁷. Vienu žodžiu, esminė individo psichologinio vystymosi dalis yra pasisavinimas savęs kaip būtybės, skirtingos nuo tėvų, brolių ir seserų bei kitų žmonių. Tik kai asmuo save turi pasisavinęs, jis gali duoti save kitiems. Tiesa, jis gali siūlyti, bet negali duoti to, ko pats neturi.

Vis dėlto vien savęs pasisavinimo dar neužtenka. Juk ne visa, ką individas turi pasisavinęs, yra gera. Žmogus mat turi savyje ir blogų dalykų: silpnybių, gundymų, palinkimų į blogį. Pasvėręs savo gerąsias ir blogąsias puses, individas randa, kad gerosios viršija blogąsias. Šitokia pusiausvyra sukelia gerą vidinį jausmą. "Tai yra dalis brendimo proceso, kad mes pamažu įgyjame savęs suvokimą ir jaučiamės turintys daugiau gero negu blogo. Tai ir suprantama kaip savęs meilė", - aiškina anglų psichiatras Jack Dominian⁴⁸. Savęs pasisavinimas jaučiant savyje esant daugiau gero nei blogo ir yra savęs meilė, savęs prisiėmimas, savęs pozityvus vertinimas. Vadinasi, jaučiamasi iš esmės esant geru, daugiau geru nei blogu. Tokioje psichologinėje būklėje asmuo būna pajėgus atleisti sau, kitiems ir ieškoti sau Dievo atleidimo.

Tokioje būklėje, pasak Dominian'o, individas gali atlikti du meilei esminius dalykus. Jis gali dalį ar visą save padaryti prieinamą kitiems. Jis taip pat gali leisti kitiems pasiekti dalį savęs ar visą save. Kuo mažiau žmogus save pasisavina, tuo mažiau savo gyvenime jis yra kitiems prieinamas. Tokiu atveju, jei kiti bandys paliesti jo kūną, jis išsigandęs staiga atšoks. Jei kiti bandys pa-

siekti jo protą, jis juos sulaikys savo nesupratimu ir kietumu. Jei bandysi sukelti jo jausmus, vietoj jų gausi šaltą ir sausą atliepą. Bandysi telkti į visuomeninę veiklą - ir jis baimingai trauksis į savo kiautą.

Tačiau kad individas save pasisavintų ir pajustų savyje esant daugiau gero negu blogo, jis pats visų pirma privalo patirti jam reikšmingų asmenų meilę. O toji pirminė meilės patirtis ateina per prisirišimą, pasireiškiančią fizine dimensija: lietimu, rega, garsu, kvapu. Kūdikis juk laikomas ant rankų, glostomas, liūliuojamas, glamonėjamas ir t.t. Toks yra visų žmonių pirmas sąlytis su meile (bent toks turėtų būti), kuria tėvai apdovanoja savo vaikus. Šioji meilė yra besąlygiška. Vaikai jos neužsistarnauja, neužsidirba, nenusipelno. Beje, panašiai Dievas myli žmoniją.

Vaiko pirmas meilės sąlytis būna su savo motina: devyni mėnesiai motinos gimdoje, dveji ar treji metai intymioje motinos artumoje. Apie trečiuosius metus vaikas darosi pajėgus perkelti motinos vaizdą į savo psichiką, ją "išsividinti". Dabar jis gali nešiotis motiną savo viduje jai nesant arti fiziškai. Jis jau gali mylėti motiną ir jaustis jos mylimas ir nebūdamas šalia jos. Vadinas, trečiaisiais gyvenimo metais individas pradeda ugdyti gebėjimą jaustis mylimas nebūdamas fizinėje mylimo asmens artumoje.

Atsiskiriant nuo motinos, pamažu pradingsta fizinis lietimio intymumas. Kitos patirtys santykiaujant su tėvais duoda daugiau progos individui pajusti tėvų meilę. Pamažu individas sužino, kad jis savo tėvams yra svarbus asmuo. Svarbus ne dėl to, kad jis būtų nuosavybė, darbo jėga ar garsenybė visuomenėje. Svarbus jis tėvams todėl, kad jis yra jų vaikas: sūnus ar duktė. Jis šitai žino, nes kasdienė patirtis tai patvirtina. Tėvų akivaizdoje jis jaučiasi turįs ypatingą reikšmę. Jo buvimas norimas; jis nuoširdžiai laukiamas ir sutinkamas. Jis jaučiasi esąs

tėvų vertinamas ir reikšmingas asmuo jų gyvenime. Nuosekliai jis pradeda vertinti ir save.

Taip atsitinka normaliose šeimose ir esant normaliam vystymosi vyksmui. Deja, yra daug asmenų, vyrų ir moterų, kurie augo nesijausdami tėvams esą reikšmingi, brangūs, vertingi, norimi. Todėl ir jie patys ėmė jaustis beverčiai ar menkaverčiai. Tai psichologiškai pažeisti žmonės, kurie pasiekia jaunatvę savęs nepasisavinę nei išmokę save mylėti. Jie priklauso vienišų, izoliuotų žmonių grupei, kuri netinka nei vedybiniam, nei vienuoliškam gyvenimui. Tiesa, jie visi nori meilės, bet negali jos nei jausti, nei priimti, nei pasilaikyti.

Žinoma, yra daugybė priežasčių, paaiškinančių, kodėl šie žmonės užaugo jausdamiesi nemylimi. Galėjo, pvz., tėvai jų nemylėti duodami pirmenybę kitiems, labiau mėgstamiems savo vaikams. Jų vaikystė galėjo būti nutraukta ilgo atskyrimo nuo tėvų. Galbūt jie augo šeimoje be emocinės šilumos; pilnoje barnių, nesutikimų ar tylios įtampos aplinkoje. Dėl vieno ar abiejų tėvų mirties jie galėjo būti atiduoti į "šaltą našlaityną". Galėjo ir tėvų alkoholizmas bei skurdas paženklinti jų likimą. Antra vertus, šeimoje galėjo būti apščiai meilės, bet vaikas kažin kodėl nesugebėjo jos užregistruoti. Psichologiniai padariniai maždaug tokie pat - menkavertystė.

Nesvarbu, kokia šio tragiško vystymosi kilmė, gresia pavojus, kad vaikas gali apkaltinti save, palaikyti save esant to psichologinio-dvasinio skurdo priežastimi. Ir vėliau gyvenime jis alks meilės, bet tą savo meilės troškę manys esant savanaudišku poreikiu, veltui stengdamasis jį nugalėti. Jausdamasis kaltas, mėgins "atgailauti" (pvz., vesdamas jį nemylintį asmenį). Ieškodamas meilės, mėgins šlietis prie vienokių ar kitokių grupių (vienuolynų, kultų...). Nelaimė, jo ir kitų pastangos pagelbėti liks bergždžios, nes jas sabotuos pasąmonėje išsiskinęs menkavertiškumo jausmas.

Gali pasirodyti ir visai priešingi to paties reiškinių pavidariai. Pasąmonės paviršiuje rusenanti nuojauta, kad savęs kaltinimai, pažeminimai nėra pateisinami, gali staiga prasiveržti kaip užtvenkta vulkano lava. Individas pasijaus apgautas, netekęs to, kas jam, kaip žmogui, priklauso: savivertės, savigarbos, savęs meilės. Pykčio lavina užgrius tikrus ir tariamus kaltininkus: tėvus, vedybų partnerius, autoriteto atstovus, Bažnyčią ir net Dievą. Vienu žodžiu, kaltės kirvis kris ant tų pečių, kurie, jo nuomone, prisidėjo prie sąmokslo, įvykdžiusio didžiulę jo gyvenimo klastotę. Jam atrodys, kad tie, kurie sakėsi jį mylėti, privalėjo pagelbėti jam suprasti, kad jo šeimos aštrūs konfliktai nebuvo jo kaltė; privalėjo atitaisyti jo būklę.

Buvo užsiminta, kad ankstyvoje gyvenimo fazėje (kūdikystėje ir ankstyvoje vaikystėje) savivertės jausmai remiasi ne individo nuopelnais, bet tėvų dovana, besąlygišku vaiko branginimu. Beje, besąlygiško priėmimo troškimas persunkia visą žmogaus būtį. Jis iškyla į paviršių susidūrus su autentiška meile (draugystėje, moterystėje ir iš dalies išsimylėjus). Beje, bręstantis individas privalo įžengti į pastangų ir atpildo pasaulį, kuriame savivertės jausmas iš esmės nebesiremia besąlygišku priėmimu, o duodamu įnašu visuomenei. Taigi "visame mūsų gyvenime pasilieka įtampa tarp palankios nuomonės užsitarnavimo ir jos gavimo veltui, kaip dovanos"⁴⁹.

Įtampa tarp dovanoto ir užsitarnauto palankaus priitarimo ugdant savivertę dar paaštrėja vadinamojoje "nuolaužinių santykių" visuomenėje, kokia dabar yra, pvz., Šiaurės Amerika. Visuomenėje, kurioje gyvenimas vyksta padrikai ir be krypties, kuri nepripažįsta transcendentinės tikrovės ir moralinius išipareigojimus laiko "tik iracionaliais širdies dalykais", darosi individui sunku suvokti savo tapatybę: psichologinę, dvasinę ir net lytinę. Tuo tarpu, kaip jau buvo teigta, individo savivoka yra jo gebėjimo mylėti pagrindas.

Kenneth Gergen, socialinės, visuomeninės psichologijos profesorius, "nuolaužinių santykių" visuomenę taip apibūdina: "Skaudu matyti senąjį santykių drabužio audinį - tvirtas ir pastovias draugystes, išipareigotą intymumą ir šeimos branduolį - irstantį per siūles. Nepertraukiamumas (vientisumas) pakeistas atsitiktinumu; vienybė - suskilimu; autentiškumas - dirbtinumu"⁵⁰. Socialinio persisotinimo technologijos formuoja individą be charakterio, suskilusius, padrikus santykius ir subyrėjusią savę ("aš") įvaizdį. 'Nuolaužiniai', daliniai santykiai išibrovė net į lytinio intymumo areną: "aš myliu dalį tavęs su dalimi savęs". O tikra, autentiška draugystė Šiaurės Amerikos žemyne jau priklauso išnykimo pavojuje esančiai gyvūnų rūšiai.

Technologija persotintos visuomenės gyventojai savo problemomis ir vargais dalijasi jau ne su savo šeimos nariais, bet su psichinės sveikatos specialistais: psichiatrais, psichologais, socialiniais darbuotojais ir su įvairaus plauko patarėjais. Žmonės pradėjo pilti savo slapčiausius troškimus, sielvartus, prasižengimus į profesionalų ausis. Reikšmingi asmeniniai santykiai, šiltesni ir tolerantiškesni negu su namiškiais, plečiami su profesionalais, kurie gali vienu metu palaikyti tuzinus tokių santykių. Tuo tarpu iš kliento šeimos atimamos jos tradicinės funkcijos - savitarpio pagalbi draugystė, bendrystė.

Žinoma, tokia aplinka apsunkina meilės pajėgumo puoselėjimą. Vis dėlto dabarties žmogus ir gyvendamas tarpusavio santykių nuotrupomis turės rinktis tarp dviejų alternatyvų: gyventi meilės nuotrupomis ar atsidavusia, pastovia meile, kuri jį gaubtų visomis savo sklaidomis. Net ir pati meilės dinamika skatina žmogų pamastyti. Meilė talpina savyje priešingų išgyvenimų polius: džiaugsmą ir skausmą, laimę ir kančią. Mylėti reiškia leisti būti pažeidžiamam, neapsaugotam. Meilė sukelia ir ilgesį,

ir baime, verčia palikti egotistini kiautą, privesdama protingą gyvūną prie meilės-nemeilės dilemos.

Šią meilės-nemeilės dilemą taikliai ir vaizdžiai nusako C.S.Lewis: "Mylėk bet ką, ir tavo širdis bus suspausta ir, galimas daiktas, bus palaužta, nuvilta... Jei nori sau garantuoti, kad ji būtų nepaliesta, privalai savo širdies niekam neatiduoti, net nė gyvūnui. Rūpestingai ją apvyniok pamėgtais užsiėmimais (hobbies) ir mažais prabangos dalykais. Išvenk bet kokių įsipainiojimų. Užrakink ją saugiai savo savanaudiškumo skrynioje ar karste. Bet toj saugioj, tamsioj, beorėj ir nejudančioj skrynioj ji persimainys. Ji nebus palaužta. Ji taps nesudaužoma, neprieinama, nepataisoma. Alternatyva tragedijai ar bent tragedijos rizikai yra prakeikimas. Tik viena vieta, neskaitant dangaus, kur gali būti tobulai saugus nuo meilės nerimo ir jos pavojų, yra pragaras"⁵¹.

I

LYTIS ŽMOGIŠKOSIOS EGZISTENCIJOS AUDINYJE

1. Walter Kasper. The Position of Woman as a Problem of Theological Anthropology, sudėt. veikale, red. H.Moll, **The Church and Woman**, San Francisco: Ignatius Press, 1988, p. 59.
2. Erich Fromm. **The Art of Loving**, New York: Harper & Row (Bantam Books), 1967, p.13.
3. Cit. Robert W.White. **The Enterprise of Living, A View of Personal Growth**, New York: Holt, Rinehart & Wintson, 1976, p.362.
4. Žr. June M. Prenatal exposure of human foetus to synthetic progestin and estrogen affects of personality, **Nature**, 1977, 266, p. 246-263.
5. Žr. Glenn Wilson. **The Great Sex Divide, A Study of Male-Female Differences**, London: Peter Owen, 1989, p. 27.
6. Merrill McLoughlin. Mem vs. Women, **U.S. News & World Report**, August 8, 1988, p. 56.
7. Glenn Wilson, opus cit., p. 29.
8. Žr. Aman Hkan & Joseph Cataio. **Men and Women in Biological Perspective**, New York: Praeger Publishers, 1984.
9. Visi čia pateikti skaičiai reiškia matematinį vidurkį. Todėl vienoje ar kitoje kategorijoje visuomet bus individų, kurie arba viršys duotąjį vidurkį, arba jo nesieks.
10. Doreen Kimura. Male Brain, Female Brain: The Hidden Difference, **Psychology Today**, November 1985, p.52.
11. Žodžiai "elgsena, elgimasis, elgesys" šiuo atveju vartojami plačiaja prasme. Jie savo turiniu apima žmonių ir gyvulių elgesį, įgaudami angliškojo žodžio "behaviour" prasmę. Šio termino tikslaus lietuviško atitikmens autoriui nepavyko surasti.
12. Glenn Wilson, opus cit., p.39.
13. John R.Udry. **The Social Context of Marriage** (3 rd. ed.), Philadelphia: Lippincott, 1974, p. 45.
14. Ibid., p.49.
15. Diane Halpern. **Sex Differences in Cognitive Abilities**, Hillsdale, N.J.: Erlbaum Associates, 1986, p. VII.
16. Doreen Kimura, opus cit., p. 58.
17. Merrill McLoughlin, opus cit., p.55.
18. Žr. dr. Joyce Brothers. **What Every Woman Should Know About Men**, New York: Simon & Schuster, 1981, p. 40.
19. Eufemizmas - švelnesnis, neutralėsnis žodis arba posakis, pavartotas vietoj nešvankaus, šiurkštaus ar bauginančio žodžio ar posakio.
20. Pete Hamill. What men talk about when they talk about women, **Cosmopolitan**, April 1988, p. 219.
21. Cit. Cris Evatt, **He and She**, New York: MJF Books, 1992, p. 54.
22. Ibid., p. 64.
23. Sue Browder. Man vs.Woman, **Woman**, September 1990, p. 22.
24. Robin Lakoff. **Talking Power**, New York: Basic Books, 1990, p. 63.

25. Be abejo, dar yra įvairių kitų inteligencijos teorijų. Viena iš naujausių bene bus Robert Sternberg'o teorija, aiškinanti kognityvinius procesus. Jis skiria tris inteligencijos tipus: komponentinį (I.Q. testai ir mokyklos pažymiai ją matuoja), patirtinį ir kontekstualinį.

26. Žr. Merrill McLoughlin, opus cit., p.54-58.

27. Ibid., p. 52.

Kai kurios lyčių skirtumo studijos sprendžiant matematikos uždavinius rodo, kad mergaitės viršija berniukus ankstyvame amžiuje. Vėliau, aukštesnėse klasėse, berniukai pralenkia mergaites. Mergaitės ypač gerai įvaldo automatinės skaičiavimo taisykles, kurios joms padeda vykusiai spręsti aritmetikos uždavinius. Tuo tarpu aukštesnės matematikos studijos reikalauja lankstumo, kad būtų galima prieiti prie matematinės problemos iš įvairių pusių. Kaip tik tai berniukai ir eina prie tų problemų daugiau regėjimo (erdvės) būdu. (S.P.Marshall ir J.D.Smith. Journal of Educational Psychology, vol. 4., p.372-383.)

28. Anne Anastasi. Psychological Differences Between Men and Women, sudėt.veikale, red. William Bier, S.J., **Women in Modern Life**, New York: Fordham University Press, 1968, p.43.

29. Julian Stanley. The Study of the very bright, **Science**, 1976, nr. 192, p. 668.

30. Anne Anastasi, opus cit., p.44.

31. Juos suglaustai pateikia Glenn Wilson savo knygoje **The Great Sex Divide**, A Study of Male-Female Differences, London: Peter Owen, 1989.

32. Žr. L. Moulin. The Nobel prizes for sciences from 1901-50: AN essay in sociological analysis, **British Journal of Sociology**, 1955, vol.6, p. 246-263.

33. C.Berry. The Nobel Scientists and origins of scientific achievement, **British Journal of Sociology**, 1981, vol. 32, p. 381-391.

34. Annelise Korner teigia, kad net naujagimiai berniukai rodo didesnio agresyvumo ženklų negu naujagimės mergaitės. Žr. Michael Hutchison. **The Anatomy of Sex. Sex and Power**, New York: William Marrow Co., 1990.

35. Glenn Wilson, opus cit., p. 116.

36. Cris Evatt, opus cit., p.108.

37. Cit., Ibid., p.111.

38. Susan Harter. Mastery, motivation and the need for approval in older children and their relationship to social desirability response tendencies, **Developmental Psychology**, 1975, vol.11, p. 186-196.

39. The Mating Game, **U.S. News & World Report**, July 19, 1993, p. 58.

40. Jau kuris laikas vakarietiškoji visuomenė tebėra lieknumo apsėsta. Šiuolaikinės Amerikos grožio karalienės tapo 30% lieknesnės, nei jos buvo prieš keletą dešimtmečių. Tačiau juosmens ir šlaunų proporcija pasiliko ta pati.

41. Mitch Finley. Catholic Couples: please make love often, **U.S. Catholic**, December 1991, p. 32.

Tiesa, Symons ir Ellis studijoje buvo rasta, jog pusė vyrų ir beveik visos merginos (kibutzo ir nekibutzo pavyzdžiai) manė, kad meilė yra būtina sąlyga lytiniams santykiams. Žr. Glenn Wilson, opus cit., p. 67.

42. Žr. Carol Gilligan. **In a Different Voice**, Cambridge, M.A.: Harvard University Press, 1982.

43. Esther M. Harding. **Woman's Mysteries**, New York: Harper Colophon, 1971, p.10.

44. Žr. M.M. Weissman and G.L. Kierman. Sex differences in the epidemiology of depression, **Archives of General Psychiatry**, 1977, nr. 34, p.98-111.

45. Žr. Susan Nolen-Hoeksema. Sex differences in unipolar depression: evidence and theory, **Psychological Bulletin**, 1987, nr. 101, p. 259-282.

46. Pats Jung'as animus ir anima, vyriškąjį ir moteriškąjį principus, nusaiko taip: "Kiekvienas vyras nešioja savyje amžinąjį moters įvaizdį; ne konkre-

čios moters vaizdą, bet aiškų, apibrėžtą moteriškąjį įvaizdį. Šis įvaizdis yra visiškai pasąmoninis, pirmapradės kilmės paveldėtas veiksnys, įrėžtas vyro organinėje sistemoje; išpaudas, arba archetipas, visų protėviškų patirčių apie moterį; lyg tai būtų visų bet kada jo išgyventų moters išpūdžių klotas. Trumpai - paveldėta psichinio prisitaikymo sistema... Lygiai taip yra ir su moterimi. Ji taip pat turi įgimtą vyro įvaizdį... Kadangi šis įvaizdis yra pasąmoninis, tai jis visuomet nesąmoningai perkeliamas į mylimojo asmenį ir (šis įvaizdis. - A.P.) yra vienas iš pagrindinių aistringų pažavumo ar antipatijos priežasčių" (Chervin, *Feminine Free & Faithful*, 102).

47. Emma Jung. **Animus and Anima**, Zurich; Spring Publications, 1972, p. 4. Xanthippe (Ksantipė) yra graikų filosofo Sokrato žmonos, kuri buvusi labai pikta ir barninga, vardas. Todėl ir dabar pikta ir barninga moteris vadinama Ksantipe.

48. Carl G. Jung. **Psyche & Symbol**, New York: Doubleday, 1958, p. 13.

49. Dietrich von Hildebrand. **Man and Woman**, Chicago: Franciscan Herald Press, 1965, p. 13.

50. Karl Stern. **The Flight From Woman**, New York: The Noonday Press, 1965, p. 146.

51. Ibid., p. 6.

52. Edward C. Whitman. **Return of the Goddess**, New York: Crossroad, 1990, p. 201-202.

53. William J. O'Malley. The Grail Quest: Male Spirituality, **America**, May 9, 1992, p. 405.

54. Visos citatos paimtos iš Karl Stern, opus cit., p. 224-225.

55. Louis Bouyer. **Woman in the Church**, vertė M. Teichert, San Francisco: Ignatius Press, 1979, p. 58.

55^a. Ibid., p. 59.

56. Karl Lehmann. The Place of Women as a Problem in Theological Anthropology, sudėt. veikale, red. H. Moll, **The Church and Women**, San Francisco: Ignatius Press, 1988, p. 31.

57. Ibid., p. 29.

58. Antanas Maceina. **Saulės giesmė**, Brooklyn: Pranciškonų spaustuvė, 1954, p. 280. Bažnyčios terminas (žodis) vartojamas ne sociologine politine prasme (Bažnyčia kaip visuomeninė organizacija), bet teologine prasme - Bažnyčia kaip mistinis Kristaus kūnas, kaip Kristaus atpirktoji žmonija.

II

MEILĖ ŽMOGIŠKOJO BUVIMO PLOTMĖJE

1. Allan Fromme. **The Ability to Love**, Hollywood, Ca.: Wilshire Book Co., 1970, p. 20.

2. David J. Hassel, S.J. **Searching the Limits of Love, An Approach to the Secular Transcendent: God**, Chicago: Loyola University Press, 1985, p. 38.

3. Burrhus Frederic Skinner. **About Behaviorism**, New York: Vintage Books, 1976, p. 185.

4. David J. Hassel, S.J., opus cit., p. 43.

5. Ibid., p. 46.

6. Ibid., p. 50.

7. Richard A. Mc Cormick, S.J. Toward a New Sexual Morality, **The Catholic World**, October 1965, p. 12.
8. Žr. **Look**, January 10, 1967, p. 54.
9. Rollo May. **Love and Will**, New York: W.W. Norton and Company, 1969, 57.
10. Žr. **U.S. News & World Report**, December 20, 1993, p. 34.
11. Erich Fromm. **The Art of Loving**, New York: Haper & Row (Bantam), 1967, p. 10.
12. Šios rūšies literatūros negalima maišyti su pornografija, kuri yra nešvanki, nepadori literatūra ar menas; nepadoraus turinio rašiniai, piešiniai, fotografijos, filmai, žadinantys skaitytojo ar žiūrovo seksualinius potraukius. Seksualinis suerzinimas yra pirminis pornografijos siekis.
13. Aylan M.Pines. **Keeping the Spark Alive, Preventing Burnout in Love and Marriage**, New York: St. Martin's Press, 1988, p. 147-148.
14. M.Scott Peck, M.D. **The Road Less Traveled, A New Psychology of Love, Traditional Vallues and Spiritual Growth**, New York: Simon & Schuster, 1978, p. 96.
15. **The Sunday Star-Ledger**, September 29, 1991, p. 52.
16. Leo Buscaglia. **Loving Each Other, The Challenge of Human Relationships**, New York: Holt, Rinehart and Winston, 1984, p. 142.
17. Cit. Ethel Spector Person. **Dreams of Love and Fateful Encounters, The Power of Romantic Passion**, New York: W.W. Norton, 1988, p. 81.
18. Nepavykus angliškam žodžiui "affection" rasti tinkamo lietuviško atitikmens, autorius šią meilės išraišką pavadina meilumu, prieraiša, prieraišia meile.
19. **The Inspirational Writings of C.S. Lewis**, New York: Inspirational Press, 1991, p. 263.
20. Ibid., p. 264.
21. Ibid., p. 271.
22. Denis de Rougemont. **Love in the Western World**, Philadelphia: Pantheon, 1956, p. 120.
23. Plato, **Symposium. In the Dialogues of Plato**, Oxford: Clarendon, 1953, p. 543.
24. Clement Reeves. **The Psychology of Rollo May**, San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1977, p. 114-115.
25. Douglas N. Morgan. **Love: Plato, The Bible and Freud**, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall, 1964. p. 5.
26. Paul Tilich. **Love, Power and Justice**, New York: Norton, 1960, p. 117.
27. Rollo May, opus cit., p. 74.
28. Ibid., p. 78.
29. Žr. Allan Watts. **Nature: Man and Woman**, New York: Vintage Books, 1970, p. 81.
30. Rollo May, opus cit., p. 123.
31. Ibid., p. 126.
32. Citatos paimtos iš įvairių romanų, aprašančių meilės išgyvenimus. Jos duotos tik iliustracijai.
33. Citata paimta iš Erich Fromm veikalo **The Art of Loving**, New York: Bantam Books, 1967, p. 46.
34. Dr. Allan Fromme, opus cit., p. 252.
35. M.Scott Peck, M.D., opus cit., p. 90.
36. Ethel Spector Person, opus cit., p. 186.
37. Erich Fromm, opus cit., p. 47.
38. Ethel Spector Person, opus cit., p. 193.

39. Erich Fromm, opus cit., p. 45.

40. C.S.Lewis, opus cit., p. 230-232.

Prieraiši meilė nėra tas pats, kas priklausomumo bruožai asmenybės struktūroje. Priklausomas asmuo, pvz., darydamas sprendimus, turi polinkį ieškoti atramos kituose. Jam trūksta savarankiškumo, jis išgyvena didelį emocinės atramos poreikį. Tuo tarpu prieraiši meilė reiškiasi švelniu rūpinimusi visu pirma savo grupės nariais.

41. Ibid., p. 231.

42. Marie-Louise Von Franz and James Hillman. **Jung's Typology**, Zurich: Spring Publications, 1975, p. 141.

43. C.S. Lewis, opus cit., p. 236.

44. Ibid., p. 233.

45. Erich Fromm, opus cit., p. 36.

46. Ibid., p. 44.

47. C.S. Lewis, opus cit., p. 238.

Pavydui įvardyti anglų kalboje yra du skirtingi žodžiai: "envy" (pavydas) ir "jealousy" (pavyduliavimas, pavydas). Pirmasis terminas vartojamas kalbant apie daiktus ar savybes, kuriuos ar kurias kiti turi. Antrasis žodis, "jealousy", visad vartojamas kalbant apie asmeninius santykius. Pavydas (envy) glaudžiai siejasi su neapykanta. O pavyduliavimas (jealousy) visuomet orientuojasi į grupę, reiškiasi trijulėje, įvelia meilę ir neapykantą. Šiame kontekste, kalbant apie prieraišiosios meilės pavydą, turima galvoje pavyduliavimas, "jealousy".

48. Ibid., p. 240.

49. Ibid., p. 242.

50. Ibid., p. 243.

51. Erich Fromm, opus cit., p. 22.

52. Ibid., p. 39.

53. Aristotle. Types of Love, cit., iš D.P.Verene (red.), **Sexual Love and Western Morality**, New York: Harper & Row, 1972, p. 55.

54. Aelred Rievaulx. **Of Spiritual Friendship**, Paterson, N.J.: St. Anthony's Guild Press, 1948, p. 208-209.

55. C.S. Lewis, opus cit., p. 251.

56. Rev. James E. Sullivan. **Journey to Freedom**, New York: Paulist Press, 1987, p. 38.

57. Skiriama dar keturios filia'os rūšys: natūrali, arba tėvų filia (fizikė), siejanti tu paties kraujo narius; filia tarp šeimininko ir svečių (xenikė), nurodanti svetingumo dorybės svarbą; filia tarp draugų (hetairikė), draugų meilė; įsimylėjusiųjų filia (erotikė) tarp tos pačios ar skirtingos lyties asmenų.

58. C.S. Lewis, opus cit., p. 249.

59. Ibid., p. 248.

60. Samuel Southard. **Theology and Therapy**, Dallas: World Publishing, 1989, p. XXII.

61. C.S.Lewis, opus cit., p. 251.

62. Michel Eyquem de Montaigne. **On Friendship, in Essays**, vertė J.M. Cohen, New York: Penguin Books, 1958, p.92.

63. Aristotle. Types of love, in opus cit., p. 61.

64. C.S. Lewis, opus cit., p. 257.

65. Ibid., p. 260.

66. Aelred Rievaulx, opus cit., p. 23.

67. Ibid., p. 19.

68. Ibid., p. 52.

69. Ibid., p. 59.

70. Seksu persunktam vakarietiškam mentalitetui tokia draugystė yra sunčiai suprantama. Priešingai, bizantiškoje kultūroje glaudi dvasinė draugystė buvo

laikoma aukščiausiu idealu. Kai kur bažnyčiose buvo praktikuota net specialios maldos - apeigos dviejų draugų broliška meilei palaikyti ir taikai tarp dviejų asmenų patvirtinti. Profesorius John Boswell, homoseksualas, savo knygoje "Same-Sex Unions in Premodern Europe" tas maldas klaidingai aiškina kaip homoseksualų "moterystės" palaikinimą. Istorinis faktas - viduramžių visuomenėje homoseksualų lytiniai santykiai buvo laikomi sunkiausia iš visų nuodėmių, sunkesne net už žmogžudystę. Katalikų Bažnyčia nuo pat savo atsiradimo moko, kad homoseksualiniai veiksmai yra nusižengimas dievišajam įstatymui.

71. Aelred Rievaulx, opus cit., p. 55.

72. Francis de Sales. **Introduction to the Devout Life**, New York: Harper & Brothers, 1952, p. 128.

73. Tie Jordan'o laišakai yra išleisti atskira knyga: **To Heaven With Diana**, Chicago: Henry Regnery C., 1965, vertė Gerald Vann.

74. Daniel Goergen. **The Sexual Celibate**, New York: The Seabury Press, 1974, p. 171.

75. Michel de Montaigne, opus cit., p. 92.

76. Gerald G. May, M.D. **Will and Spirit, A Contemplative Psychology**, New York: Harper & Row, 1982, p. 153.

77. Tokia buvo patirtis profesionalų terapeutų, dirbančių psichiatrijos ir dvasinio vadovavimo srityse. Tačiau priešingos lyties asmenų bendra dvasinė kelionė Dievop yra teisėta ir svarbi Vakarų krikščioniškoje tradicijoje. Anksčiau suminėti kontempliatyvaus gyvenimo genijai (šventieji) intymiai draugavo, bet jų santykiai buvo škaistūs. Šio fakto neginėja net ir kritiškieji moderniosios istorijos atstovai. Žr. Dolores Lecky. **Growing in the Spirit: Notes on Spiritual Direction and Sexuality**, Washington, D.C., 1976.

78. Gerald G. May, M.D., opus cit., p. 154.

79. Erich Fromm. **The Art of Loving**, p. 53.

80. Ibid., p. 61.

81. Žodis 'caritas' populiarioje kalboje šiandien suprantamas kaip paviršutiniška karitatyvinė veikla, neturtingųjų šelpimas. Lietuviškai tiksliau būtų tokią veiklą vadinti labdara. Bet toks 'caritas' supratimas toli gražu neišsemia žodžio 'agape' turinio. Daugelyje vertimų 'caritas' laikomas 'agape' sinonimu, skirtingai skambančiu, bet labai artimos prasmės žodžiu.

82. Gerald May, M.D., opus cit., p. 131.

83. Paul Tilich, opus cit., p. 119.

84. Gerald G. May, M.D., opus cit., p. 155.

85. Žr. Erich Fromm. **Man For Himself**, New York: Fawcett World Library, 1965, p. 89-113.

86. Erich Fromm. **The Art of Loving**, p. 21.

87. C.S. Lewis, opus cit., p. 282.

88. Leon Morris. **Testaments of Love**, Grand Rapids, Mich.: William Erdmans Publishing Co., 1981, p. 123.

89. Ibid., p. 143.

89^a. Meilės įsakymas, duotas Apreiškime, yra daugiau, be galo daugiau negu įstatymas, paliepimas, taisyklė, nurodymas ar patvarkymas. "Jis yra gyvenimo tiesos patvirtinimas. Jis yra pakvietimas priimti meilės aistrą, išpareigoti jai ir bandyti visa širdimi ją gyventi. Didysis meilės įsakymas visai nėra vien išpareigojimas, bet malonės patvirtinimas. Jis yra pažadas, kad, mums laisvai sutinkant, malonė įgalins visišką, nesupančiotą mūsų meilės triumfą", Gerald G. May, M.D. **The Awakening Heart, Living Beyond Addiction**, San Francisco, Harper, 1991, p. 15. May meilės įsakymą išima iš moralinės plotmės ir perkelia ją į ontologinę plotmę.

90. Cit. Paul C. Witz. **Psychology as Religion, The Cult of Self-Worship**, Grand Rapids, Mich., William Erdmans Publishing Co., 1991, p. 99.
91. Ibid., p. 100.

III

NUO VENEROS IKI AGAPĖS

1. Clement Reeves. **The Psychology of Rollo May**, San Francisco: Jossey-Boss, 1977, p. 105.
2. Christopher Derrick. **Sex and Sacredness**, San Francisco: Ignatius Press, 1982, p.188.
3. Vietoj žodžio 'šventas' vartosime žodį 'sakralinis', kurio prasmuo ne visai atitinka žodžio 'šventas' prasmę. Žodis 'šventas' tinka asmeniui, o žodis 'sakralinis' - daiktui, dalykui. Tiesa, kasdieninėje kalboje to skirtumo nedaroma. Pvz., turime ir šventus žmones, ir šventus kryžius, ir šventus metus.
4. Cit. Christopher Derrick. **Sex and Sacredness**, p. 24.
5. Rudolf Otto. **The Idea of the Holy**, Oxford: Oxford University Press, 1958, p. 5.
6. Cit. Christopher Derrick. **Sex and Sacredness**, p. 25.
7. Ibid., p. 39.
8. Ibid., p. 185-186.
9. Ibid., p. 53.
10. Esther Harding. **Woman's Mysteries**, London: Rider and Co., 1971, p. 137.
11. Ibid., p. 34.
12. Rollo May. **Love and Will**, p. 123.
13. John R. Quinn. Distributing Condoms in High School, **America**, November 2, 1991, p. 320.
14. Citatos paimtos iš Vatikano II Susirinkimo dokumentų, I d., Konstitucijos, vertė V. Balčiūnas ir A. Tamošaitis, S.J., Boston, Mass., 1967.
15. Christopher Derrick, opus cit., p. 77.
16. Ibid., p. 14.
17. Kate Millet. **Sexual Politics**, London: Rupert Hart Davis, 1971, p. 295.
18. Christopher Derrick, opus cit., p. 174.
19. Partogenezė - gamalo vystymasis iš neapvaisintos moteriškosios ląstelės, vienalytis dauginimasis.
20. Simone de Beauvoir. **The Second Sex**, London: Penguin Book, 1972, p. 41.
21. Karl Stern. **The Flight from Woman**, New York: The Noonday Press, 1965, p. 6.
22. Arianna Stassinopoulos. **The Female Woman**, London: Davis-Poynter, 1973, p. 30.
23. Daniel Day Williams. **The Spirit and the Forms of Love**, New York: Harper & Row, 1968, p. 135.
24. Gerald G. May, M.D. **Will & Spirit, A Contemplative Psychology**, p. 129.
25. Henri De Lubac. **Theological Fragments**, San Francisco: Ignatius Press, 1989, p. 89.
26. Thomas J. Tyrrell, Ph.D. **Urgent Longings: Reflections on the Experience of Infatuation, Human Intimacy and Contemplative Love**, Whittensville, Mass.: Affirmation Books, 1980, p. 23.

27. Ibid., p. 26.

28. Ibid., p. 49.

29. Ibid., p. 51-52.

Represyvų individą reikia skirti nuo schizoidinio charakterio, kuris yra viena iš asmenybės iškraipų. Šis asmenybės tipas yra abejingas tarpusavio santykiams. Jis jų nesiekia nei jais nesidžiaugia. Retai, o gal ir iš viso nerodo stiprių emocijų, kaip, sakykime, pyktis ar džiugesys. Atrodo abejingas ir pagyrimui, ir kritikai; neturi artimų draugų; retai šypsosi ir būna "šaltas". Priešingai, represyvaus individo būna sukaustyta erotinė nuostata, savo erotinius jausmus jis laiko po užraktu. Bet jis ar ji norėtų turėti artimesnius ryšius su kitais. Tai, sakytume, Freud'o tipologijos analinis charakteris.

30. Ibid., p. 53.

31. C.S. Lewis, opus cit., p. 216-217.

32. Sužadėtinės priklausomybė alegoriškai vaizduoja sielos priartėjimą prie savo sužadėtinio Kristaus. Tačiau, šią poemą interpretuojant psichologiškai, paaiškėja įsimylėjimo dinamika.

33. Gerald G. May. **The Awakened Heart, Living Beyond Addiction**, San Francisco: Harper, 1991, p. 31.

34. Thomas Tyrrell, opus cit., p. 78.

35. John Dunne. **Reasons of the Heart**, New York: Macmillan, 1978, p. 58.

36. Thomas Tyrrell, opus cit., p. 104.

37. Ibid., p. 109.

38. M. Scott Peck, M.D. **The Road Less Traveled**, New York: Simon & Schuster, 1978, p. 88.

39. Gerald May, M.D. **The Awakened Heart**, p. 22.

40. Ibid., p. 19.

41. Scott Peck, M.D., opus cit., p. 81.

42. Tiesa, sociopatinio charakterio žmogus tėra pajėgus tik savimeilei, ne autentiškai savęs meilei. Jam broliška, juo labiau agapinė, meilė tėra tik abstraktūs žodžiai.

43. M. Scott Peck, M.D., opus cit., p. 102.

44. Neleistina sumaišyti menkavertystės komplekso su paranojinės asmenybės simptomais. Paranoikas elgiasi taip, lyg visa žmonija būtų jo priešas, tykantis jį pažeminti, nuskriausti, išnaudoti. Todėl jo pažinimo sistemos radaras veikia visą laiką ieškodamas įtartinų ženklų tarpusavio horizonte. Suprantama, tokia nuostata būna didelė kliūtis sėkmingai moterystei.

45. Erich Fromm. **The Art of Loving**, p. 50.

46. Ibid., p. 51.

47. Jack Dominian. **The Capacity to Love**, Mahwah, N.J.: Paulist Press, 1955, p. 48.

48. Ibid., p. 49.

49. Ibid., p. 75.

50. Kenneth Gergen. **The Saturated Self, Dilemmas of Identity in Contemporary Life**, New York: Basic Books, 1991, p. 181.

51. C.S. Lewis, opus cit., p. 279.

Paškus A.

Pa351 Žmogaus meilės. - Katalikų pasaulis, 1995. - 158,
[1] p.

ISBN 9986-04-027-2

Mūsų laikais, kada dvasinės vertybės, tarp jų ir meilė, nupiginta, sumenkinta ir paversta rinkos preke, autorius atgaivina tikrąją meilės sampratą, gvildena žmogaus meilės išraiškas, kurios visos "turi kažką, kas traukia jas visas Dievop, savojo šaltinio link". Knygoje apžvelgiami lyčių skirtumai biologinėje, psichologinėje ir dvasinėje plotmėje, aprašomi meilės pavidalai, pradedant nuo žemesniosios, biologinės plotmės ir baigiant teologine, dieviškąja meile.

UDK 177-612

Antanas Paškus
ŽMOGAUS MEILĖS

Redaktorė A. Pribušauskaitė
Viršelio dailininkas K. Astrauskas
Viršeliui panaudotas Botičelio "Pavasario" fragmentas

SL 364. 1995.02.06. 8,4 sp.l. Tiražas 5000 egz.

Užsakymas 262. "Katalikų pasaulio" leidykla, Pylimo 27, 2001 Vilnius
Spausdino Adomo Jakšto spaustuvė, Girelės 22, 4230 Kaišiadorys
Kaina sutartinė

Antanas Paškus studijas pradėjo Lietuvoje ir jas tęsė Vokietijoje, Italijoje - Romoje - ir Jungtinėse Amerikos Valstijose. Jis yra profesoriavęs Cannon College (Erie, Pa.), St. John's (New York) ir Ottawa (Kanadoje) universitetuose. Kaip klinikinis psichologas dirbo psichiatrinėse ligoninėse ir tarptautiniame kunigų ir vienuolių terapijos centre (Middletown, CT). Šiuo metu rašo ir periodiškai atvyksta į Lietuvą dėstyti.

Antano Paškaus knygos:

- Asmuo ir laisvė, 1984 (JAV).
- Krikščionis psichologinėje kultūroje, 1987 (JAV).
- Krikščionis ir šiandieną, 1987 (JAV).
- Evoliucija ir krikščionybė
Teichard de Chardin'o perspektyvoje, 1988 (JAV).
- Asmenybė ir religija
Psichologinio vystymosi perspektyvoje, 1990 (JAV).
- Sąžinė psichologiniu požiūriu, 1991 (JAV).
- Dievai, dvasios ir žmonės
'Naujajame amžiuje', 1993 (Lietuvoje).
- Idėjų sankryžoje
Kritinis skerspjuvis, 1992 (Lietuvoje).